משה כהן

גדולי ישראל בתימן

ספר ראשון

משה כהן/גדולי ישראל בתימן

משה כהן

גדולי ישראל בתימן

תולדותיהם ופעולותיהם של ששה מגאוני התורה שחיו ופעלו בתימן

ספר ראשון

קרן אור ישראל
לחקר והוצאת ספרי תימן
ע"ש הגה"צ ר' ישראל משרקי זצ"ל
בני ברק

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

©
כל הזכויות שמורות
לקרן **אור ישראל**
לחקר והוצאת ספרי תימן
ע"ש הגה"צ ר' **ישראל משרקי** זצ"ל
בני ברק טל. 03-702556

בני ברק תרש"ם
Printed in Israel
1984

ה מ ל צ ת

הגאון המפורסם רבי יוסף בן יעקב צובירי שליט״א
הרב הראשי ליהודי תימן באיזור ת״א
מח״ס ,,ויצבור יוסף בר״ ,,מגיד מראשית״, ועוד

ב״ה, יום ה׳ ג׳ בטבת תשמ״ה

זרח אור לישרים, כאשר הופיע לפני הרב השנון ר׳ משה ב״ר שלום הכהן (אפרים) שליט״א, ובידו רשימות מרשימות, חלק ממעשיהם של הצדיקים - הרבנים שעמדו לה ליהדות תימן, כי כאשר תחזינה עיני הקורא מישרים, יאורו עיניו, ונפקחו רעיוניו, ללכת בדרכיהם ובנתיבותיהם. ואם אין זכר בקובץ זה רק לחלק מגדולי ישראל בתימן, עוד יד קדשו של הרב המחבר נטויה לאסוף ולכנוס כהנה וכהנה. ועל דא קא אמינא, ידיו תחזקנה, וכך יזכה להראות לקהל הרחב דמויותיהם של חכמי תימן, מעשיהם והליכותיהם, בבחינת והיו עיניך רואות את מוריך.

כ״ד החותם בכל הברכות להרב המאסף ולכל עוזריו.

הצב״י יוסף בן יעקב צובירי
רב ראשי ליהודי תימן
בת״א יפו והסביבה

ב ת ו כ ן :

עמוד

* *
* . . . . . ז

פרק ראשון: הגאון רבי יהודה גזפאן ז"ל –
מח"ס „מנחת יהודה" . . . . . יג
האדם השלם – אשת חיל – מלאכת קדש – מנחת יהודה – חכם הרזים – אהבתו לחכמים ותורתם – האגדה על רבי ישראל נאג'רה ז"ל – בעקבות רבו – איש תוכחות – בדרך העולה בית־א־ל – שירת תימן – במצור ובמצוק – מצרה אל צרה – אחרית ימיו.

פרק שני: הגאון רבי יחיא בדיחי ז"ל –
ראש הישיבה הכללית בתימן. . . . . . נא
נטע פאר – ראש הישיבה – מחמת המציק – רבי יחיא ז"ל בגלותו – מרביץ תורה – דולה ומשקה – חכמה וענוה – נפש פיוטית – מקדושים אשר בארץ – מתנובת עטו – כד נח נפשיה – צאצאיו.

פרק שלישי: הגאון רבי חיים קרח ז"ל –
ראש רבני תימן . . . . . פז
משפחת הקרחי – במעלליו יתנכר נער – מלאכת קדש – מרביץ תורה לעדרים – מצודתו פרושה – חכמת הח"ן – בעל מופת – שערי תפלה – ברכות צדיק – מגיד מישרים – איש המוסר – איש החסד – יסורי אהבה – חיבוריו – אחרית ימיו – בניו.

עמוד

פרק רביעי: הגאון רבי שלום חבשוש ז"ל –
ראש הישיבה הכללית בתימן . . . . . קכג
בן למשפחה רמה – בישיבת הגאון רבי יוסף ז"ל – נישואיו – „ראש הישיבה" האחרון – ידין עמו – קרבן תודה – שושנת המלך – אשכבתיה דרבי – צאצאיו.

פרק חמישי: הגאון רבי יחיא קרח ז"ל –
מח"ס „מרפא לשון" . . . . . קמה
המשפחות המיוחסות בתימן – האב הגדול – למרגלות החכמים – תלאות חכמי הישיבה – חסיד ועניו – גדול בתורה – ספרי דבי רב – קנאי למסורת תימן – ברית הלשון – היתר החגבים – שונות מנהגי תימן – הזכירה היא כח החיים וההשגחה העליונה – עבודה ותפלה כיצד – כמיהתו לגאולה – כד נח נפשיה דרבי – צדיקים במיתתם... – אשת חבר – שתיקה ושפה ברה – מעשי חסד – הכמיהה לגאולה – קדושת השבת.

פרק ששי: הגאון רבי חיים סנואני ז"ל –
ראב"ד „סנואן" בתימן . . . . . קפא
שרעב וחכמיה – זכות אם – רבותיו הקדושים – מנפלאות רבותיו – בסוד ישרים – מתי יגיעו מעשי... – האח החכם – אין בודקים מן המזבח – אב בית־דין – בפני מלכים יתיצב – עבודה שבלב – איש אלדים קדוש – בחלום אדבר בו – כיסופיו לארץ אבות – בדרכו לארץ הקדש – מחנה גאולה – מעללי ההנהלה – על אדמת הקדש – פרי עטו – ותורתך בתוך מעי – מהנהגותיו בקדש – אחרית ימים.

רשימת תצלומים ופקסימיליות . . . . . רלד

מקורות וציונים ביבליוגרפיים . . . . . רלו

* *
*

ככוכבי אור המאירים באפילה, היו ,,גדולי ישראל'' לעם ישראל. הם אשר האירו לעם ישראל את אפילת הגלות, מאז גלותם מארץ אבות והפצתם ברחבי תבל בין שבעים אומות. הם אשר נשאו את דגל התורה ברמה, והנהיגו את בני עמם הכבושים בגולה תחת יד אכזרים, על מי מנוחות תורתינו הקדושה, אשר חיזקה וחישלה אותם לעמוד בגבורה עילאית מול רצף העלילות והגזירות, שהיו מנת חלקם בגלות המרה. אותם גדולי ישראל הם אשר עודדו ודרבנו את בני עמם, בתוך ים צרותיהם, להחזיק בשתי ידיהם בתורתם ובדתם. הם אשר הודות לעמידתם על החומה לא נשתכחה תורה מישראל. ואלמלא ,,עמד הקב''ה ושתלם בכל דור ודור'' לא היה נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט ח''ו, שהלא הם אשר תמכו, ועדיין תומכים, בחומת התורה לבל תתמוטט.

אף אותה יהדות שרשית, יהדות תימן המפוארת, הצמיחה מתוכה, ובכוחות עצמה, בכל דור ודור, חכמים וגאונים אשר פרנסוה בתורתם. על אף דוחק הפרנסה, טירוף, טלטול וצער הגלות, לא פסקו ממנה ישיבות ומרכזי התורה, למן גלותם תימנה ועד עלייתם ארצה. מלכות התורה מלכה אצלם בכיפה. ולאורך כל שנות גלותה נמשך כחוט השני הנהגתם של גדולי התורה, אשר השכילו להנהיגה על מבועי התורה.

רבינו משה בן מימון (הרמב''ם) ז''ל, אשר תהה על קנקנם של יהודי תימן ונוכח בגודל תורתם וחכמתם,

צדקתם וחסידותם, העריצם מאד, וב„אגרת תימן״ המפורסמת מעיד הוא עליהם: „...כל אלופינו אחינו כל תלמידי הקהילות אשר בארץ תימן... וכל היום הוגים בתורת משה, הולכים בדרך הורה רב אשי (כוונתו שאין ביניהם מכת הקראים כלל, ואכן ארץ תימן היא בין הארצות היחידות שלא התקיימו בהם באף דור שום עדה קראית), רודפי הצדק, ומחזיקי הבדק, מעמידי עיקרי התורה על תלם, מקבצים נפזרי ה׳ במלולם, מקיימי כל המצוות בדקדוקיהן, אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותם...״. אף הרמב״ן ז״ל – באגרת הרמב״ן הארוכה – מעיד עליהם: „והנני מעיד עלי לפני רבותי שמים וארץ, כי שמעתי ממגידי אמת שבכל ארצות מלכות תימן, קהילות רבות עוסקים בתורה ובמצוות, לשמן״.

ואכן היהודי בתימן נתון היה ראשו ורובו בעולמה של תורה. כל שיחו ושיגו בדברי תורה. התנ״ך ומאמרי חז״ל, מוסרי התלמוד והלכותיו, שגורים היו על לשונו. יהודי תימן בנו לעצמם אורח חיים אשר כל כולו מלא תורה וקדושה, מוסר ודרך ארץ, כשגולת הכותרת אצלם הוא לימוד התורה וקיומה „לשמה״, כשהיא שזורה ב„אמונה״ ו„בטחון״ עזים, ללא סייג, בבורא עולם. כל זאת כשמוסר התלמוד והלכותיו „נר לרגלם ואור לנתיבותם״ בכל מעשה ופעולה, גשמי או רוחני. הטהרה והקדושה שרויים היו בכל זוית ופינה מפינות חייהם. בכך היוה היהודי בתימן דמות יהודית־תלמודית מובהקת. עם אותה דבקות נפלאה בבורא עולם. עם אותה ענוה ויראת שמים אמיתיים. עם אותה צניעות ישראלית מקורית. ועם אותו מלבוש יהודי מקורי.

אף לא סטיה קלה מדרך התורה והמצוה, רפורמות ושיטות חדשות, שהתעוררו בעולם היהודי, לא מצאו להם בתימן מקום להתגדר בו.

אורח חיים זה הוא שחיזק את רוחם וזקף את קומתם היהודית, וזהו סוד קיומה של אותה יהדות, במשך יותר מאלפיים שנה.

עם עלייתם של יהודי תימן ארצה, חרבו עולמות עליונים אלו, ואף ידי סופר בעל דמיון פורה ביותר, לא יוכלו לתאר, במושגים של ימינו, חיים מלאי הוד קדושה הללו, אשר חלפו ועברו מן העולם, והינם נחלת העבר. ספר זה מהווה תמונה זעירה מחיים אלו.

*

רגילים אנו לכנות ספר העוסק בסיפור חייו של אדם מסויים, ,,ספר תולדות''. ונשאלת השאלה הרי אין הספר עוסק בתולדותיו־בניו של אותו אדם, אלא בדרכיו והנהגותיו ? אך חכמינו ז''ל כבר עוררו שאלה זו באמרם: ,,אלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים היה בדורותיו, את האלדים התהלך נח, לא היה צריך לומר אלא ,אלה תולדות נח שם חם ויפת'. אלא לומר לך שעיקר תולדותיהם של צדיקים תורה ומעשים טובים''.

לכן כל ספר העוסק בדרכיו והנהגותיו של אדם מסויים נקרא ,,ספר תולדות'', כי מעשיו הם הם עיקר תולדותיו, כשבפרסום מעשיו תמיד עושה הוא פירות, בלמוד האדם

מוסר השכל ממעשיו הטובים. קולעת בזה אמרתו של החזון איש ז"ל, המגדירה את ספרי התולדות של צדיקים כ„ספר מוסר הטוב ביותר".

בספר שלפנינו נוסף עוד נדבך לקבוצת הספרים הרבים אשר כבר נכתבו וחוברו אודות „גדולי ישראל", תולדותיהם ופעולותיהם.

*

הבא להעלות על הכתב את תולדות „גדולי ישראל בתימן", עומד בפני משימה קשה. קושי זה נובע בעיקרו בשל חוסר מקורות הסטוריה, מהם יוכל לדלות את תולדותם, אישיותם ופעולותיהם הנשגבות של קדושי עליון, מצוקי תבל וענקי תורה הללו. וכה כותב אחד מחכמי תימן האחרונים: „ידוע ידע הקורא נאמנה... כי זה כמה מאות שנים דבר זה אינו נוהג אצלינו כלל, לחקור בספר תולדות גאון מגאוני הדורות שכבר חלפו, ולתאר יופי דרכיו ונוי מעשיו ופעולותיו. וכבר הדבר ידוע שמעולם ועד העולם לא אלמן ישראל... מתוכם מאורות בכל דור... ומאחר שאין נהוג אצלינו לחקור... כל המתחיל להעלות על ספר... תולדות גאון דורו, הרי זה מן המתמיהים".

אם כן איפוא, אין פלא שלא נודע לנו, כמעט ולא כלום, מחייהם של זיותני ארץ תימן, מאורי הגולה ומנהיגיה. עליהם אין לנו כמעט מקורות, אלא זעיר פה זעיר שם, פרטים קטנים המונצחים בחיבוריהם, או רמזים אגב אורחיה, או מפי זקנים שקיבלו מאבותם עד דורינו אנו.

ולכן אינו דומה הכותב תולדות חכמי תימן, שאין לפניו כמעט מהיכן לדלותם, לכותבי תולדות שאר גדולי ישראל, שעומדים לפניהם מקורות רבים.

*

אם בתימן לא ראו צורך בכתיבת תולדות גדולי ישראל, הרי עתה בדורינו אנו שהשעה צריכה לזה, ראינו ללקט ולסדר ספר זה. ובניהם בראותם את גדלות אבותם, אולי ישיתו אל לבם ויתעוררו מתרדמתם, ללכת בדרך התורה והמצוה, על פי המסילה אשר סללו להם אבותיהם הקדושים, ובכך לחדש את תפארת בית אבותם, והיה זה שכרי.

מ. כ.

פרק ראשון

הגאון רבי יהודה גזפאן זצ״ל
מחבר ספר ,,מנחת יהודה״

האדם השלם

,,זאת תורת האדם השלם, לדעת מה יעשה ישראל, הלא הוא לחפש בגנזוי׳ דמריה״*). כך פותח הגאון רבי יהודה גזפאן ז״ל את ספרו הגדול ,,מנחת יהודה״. משפט זה ממצה בפנינו את דמות כותבו, אשר כל חפצו ורצונו היה ,,האדם השלם״, להגיע לשלימות על ידי החיפוש ב,,גנזוי׳ דמריה״.

רבי יהודה ז״ל נולד, לאביו רבי יוסף ז״ל, בשנת התקכ״ה, בצנעא בירת תימן. כבר בילדותו ניחן רבי יהודה ז״ל בצימאון אדיר לתורה וחכמה, ותמיד רגיל הוא לחתום: ,,כה דברי המעתיר, מצפה לחסדי אדיר. צעיר ונדכה, מפיל תחינתו ובוכה. יהודה בן ליוסף, צמא למי חכמה ודע וכוסף״. ובאהבת התורה שוגה היה תמיד, וכה הוא כותב: ,,וכל זה איננו שווה לי בכל עת אשר אני רואה שאני חייב

---

*) כל הציטוטים המובאים במאמר זה מספר ,,מנחת יהודה״, הינם מחידושי רבי יהודה ז״ל עצמו, הנקראים ,,פנים חדשות״ ולא מליקוטיו.

ללמוד תורה ולדעת... פשט רמז דרש סוד, ואקומה ואסובבה בעיר לבקש את שאהבה נפשי...".

כשאהבת התורה בוערת בלבו, וחשקו ורצונו להגיע לשלימות, יושב רבי יהודה ז"ל לשקוד על התורה יומם וליל. ואכן בהתמדתו הגדולה, וכעדות חכמי צנעא אף בשכלו הבהיר, גדל רבי יהודה ז"ל ונעשה גדול בתורת הנגלה והנסתר, וזכה להימנות בין חכמי צנעא הענקים שרפי הקודש.

את תלמודו קנה רבי יהודה ז"ל בישיבה הכללית שהיתה בביהכ"נ „בית צאלח", הנקראת גם בשם „ישיבת מהרי"ץ". וזכה לקבל תורה מפי הגאון המפורסם רבי יחיא צאלח (מהרי"ץ) ז"ל (מח"ס „עץ חיים", ועוד) שעמד באותה תקופה בראשות הישיבה. רבי יהודה ז"ל מזכיר את רבו זה כמה פעמים בספרו, ומכנהו: „מרנא ורבנא כמה"ר יחיה צאלח תנצב"ה".

בגיל צעיר התייתם רבי יהודה ז"ל מהוריו, על כך הוא מתאונן בהתנצלותו בפתיחת ספרו: „...כי אבי ואמי עזבוני, ומקרים רעים קראוני...".

אשת חיל

כה כותב רבי יהודה ז"ל בספרו „מנחת יהודה": „כה תאמר לבית יעקב... לא יוכל האדם לקיים התורה בשלימות אלא אם כן יש לו אשת חיל עטרת בעלה, שמסתפקת במועט ואינה דוחקת את בעלה ליתן לה כל אשר תאוה נפשה, רק מסתפקת בדבר ההכרחי והשאר בטל אצלה, וכמו שמצינו בגמרא שיש מן החכמים היו הולכים ללמוד תורה שתים עשרה שנה ברשות נשותיהם, ולא היו חוששות לעיגונן

סוחר יהודי ומפתחותיו על שכמו

ולצרכי ביתן בשביל כבוד התורה... כי איך יוכל אדם שריחיים בצוארו ויעסוק בתורה, אבל מי שזוכה באשת חיל זה וזה יתקיים בידו, כי לא ירעיב ה' נפש צדיק". ואכן כל זה נתקיים ברבי יהודה ז"ל עצמו, ובשנת התקמ"ג נשא אשה, וכראוי לגדול בתורה כמוהו זכה באשת חיל, ובא בברית הנישואין עם בתו של הגאון רבי אברהם אלמנזלי ז"ל - שהיה דיין ומורה צדק בק"ק צנעא - אשר עמדה לימינו וסייעה על ידו לשבת על התורה ועל העבודה ללא טרדות, ובזכותה הגיע למדרגות נשגבות בעבודת בוראו.

בספרו מביא רבי יהודה ז"ל כמה חידושים ששמע מפי חמיו הגדול, וכפי שכתב: ,,לא יחל דברו... ארז"ל כל מי ששומר ה' מוצאות הפה מלדבר שקר ודברים בטלים אז תפלתו נשמעת... והנה נרמז דבר זה בכאן באמרו לא יחל דברו ומתוך כך ככל היוצא מפיו יעשה לו הקב"ה... ע"כ שמעתי מחמי מו"ר אברהם מנזלי ז"ל".

משפחת אלמנזלי היא אחת המשפחות החשובות בתימן. משפחה זו העמידה מתוכה תלמידי חכמים לרוב. המפורסמים שבהם: הגאון רבי שלמה ב"ר סעדיה אלמנזלי ז"ל, שהיה הדיין האחרון בצנעא לפני גלותם ל,,מוצע", וראב"ד ראשון לאחר שובם מהגלות. והגאון רבי יוסף אלמנזלי ז"ל, שהיה דיין במשך ארבעים שנה, חזן ראשי בבית הכנסת ,,בית אלסיאני" במשך ששים שנה וראש ישיבה במשך שנים רבות.

מאשה זו נולדו לרבי יהודה ז"ל שני בנים ובת אחת. בהיותו קשור אל התורה בכל נימי נפשו, ועסקו הגדול בפרשנות המקרא, קראם בשמותם של הדמויות המרכזיות שבתורה, לגדול קרא ,,אהרן" ולקטן ,,משה".

עיטור „תאג" (חמשה חומשי תורה) במזמור תהילים

מעשה ידי סופר תימני

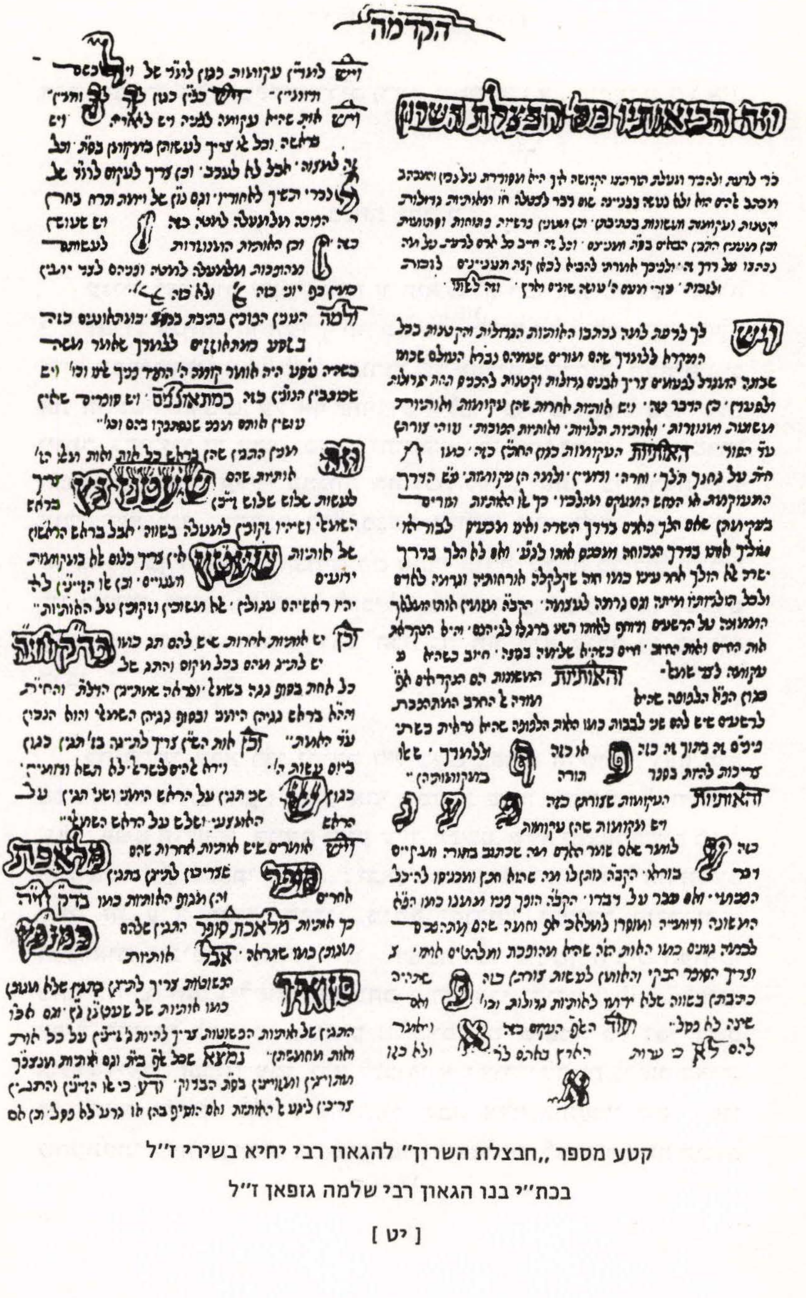
מלאכת קדש

חכמי תימן אשר „מוסר התלמוד היה נר לרגלם", קיימו את דברי חז"ל: „לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לחפור בהם" הלכה למעשה, והקפידו בעקביות לא להתפרנס מרבנותם. היו גדולי תורה אשר עסקו בתורה יומם ולילה, והקדישו למלאכתם זמן מועט ביותר, ומן השמים היו מזמנים להם את פרנסתם בזמן מועט זה.

עובדא זו מביא רבי יהודה ז"ל בספרו, וכה הוא כותב: „ומצאנו ראינו ענין זה בדורינו זה, כי מי שמעשיו רצויים לפניו ית' בתפלה ועסק התורה ומעשים טובים, אז ית' מזמין לו פרנסתו שלא בצער, כי ידוע לנו... שתכלית המלאכה היא כדי לברר... ומי שמעשיו מתוקנים בעסק התורה ומצוות הוא מברר על ידי זה... ולא יצטרך לברר על ידי מלאכה, ולכן ית' מזמין לו פרנסתו...". ואכן רבים הם השמועות, הסיפורים והאגדות, המתהלכות סביב פרנסתם של גדולי תורה הללו.

רבי יהודה ז"ל שמחשקו הגדול בתורה לא רצה לעסוק במלאכה חוץ מעסק התורה, חיפש לו מלאכה שאינה חורגת מלימוד התורה, ולכן עסק בהעתקת „ספרי קדש", וכלשונו בהקדמת ספרו: „...וזיכני להיות מעובדי עבודתו עבודת הקדש, הא־ל הנאדר בקדש, להיות ממעתיקי תורתו...". מלאכה זו היתה מבוקשת מאד בתימן מחמת אי קיום בתי דפוס בארץ זו.

סופר אומן היה רבי יהודה ז"ל, והעשיר בספרים רבים את הקהילה היהודית בצנעא, יעידו על כך כתבי היד הרבים ששרדו בידינו מהעתקותיו. את מלאכתו זו הוריש רבי יהודה ז"ל לבניו, שאף הם כאביהם היו סופרים אמנים, ובכך יצרו הוא ובניו אסכולה של מעתיקים. וכרבי מאיר בשעתו שעל אף שהיה מגדולי התנאים

קטע מספר ,,חבצלת השרון" להגאון רבי יחיא בשירי ז"ל

בכת"י בנו הגאון רבי שלמה גזפאן ז"ל

היה ,,לבלר'', וכתב ספרים רבים (ראה גיטין ס''ז א', ועירובין י''ג א').

מנחת יהודה

ענווה וצימצום עצמי, מדה זו היא גולת הכותרת של רבי יהודה ז''ל, וברוב ענוותנותו העדיף תורתם של אחרים על תורתו הוא, וחלק גדול מספרו אינו אלא לקט מתורתן של אחרים כשבתוכן מעתיק ג''כ את חידושיו הרבים, על אף שחידושיו לבד יכולים להכיל ספר שלם ויותר. לחיבורו זה קרא ,,מנחת יהודה'': ,,כי שמי בקרבו, וכי אמרתי אכפרה פני מלך עליון במנחה ההולכת לפני, ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני... וערבה לה' ,מנחת יהודה' וירושלים... עוד טעם שני... וקרבן דתלמידי חכמים הם סתרי תורה, קב''ה כביכול מקביל לון בעצמו, וקרבן זה דומה לאכילת ,מנחות'. עוד טעם ג'... כשאדם כותב מה שלמד איזה חידוש הכתיבה הזו היא עולה לו במקום קרבן...''.

לחידושיו קרא רבי יהודה ז''ל בשם ,,פנים חדשות'', ואף הוא מסביר את טעמו לכך: ,,ודע אחי המעיין שמה שקראתי לחידושים שלי ,פנים חדשות' הטעם ידוע ע''ד הפשט, שלא ימצאו בשום ספר, אבל אחר זמן חשבתי דרכי...'. וכאן מסביר רבי יהודה ז''ל את הטעם לשם זה ע''ד הסוד. ספרו ,,מנחת יהודה'', ובעיקר חידושיו - הנקראים ,,פנים חדשות'' - זכו לתפוצה רבה בתימן, ורבים העתיקו מהם לחיבוריהם וילקוטיהם. מהם דורש רבי יהודה ז''ל: ,,...לפיכך אפיל תחינתי לפני כל מעתיק מליקוטי זה שיאמר כל דבר בשם אומרו ויעלה זכרוני עמו, ולא לכבודי אני דורש להיות לי שם בארץ, כי לפניו יתברך גלויות מחשבות לבי, אלא שהענין הוא מפני שהעתקתי קצת עניינים בקיצור נמרץ והוצרכתי להוסיף איזה תיבות

כדי להבין אותו ענין בדרך קצרה, ואם יש איזה קלקול ח"ו באיזה ענין ביתיר וחסיר לא יתלה הסרחון בחכם שהעתקתי משמו או מספרו, אלא בי... ועוד שההכרח לא יגונה, וכמו שאמרו רז"ל שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם... גם תתגלגל זכות לאותו אדם שאומרים הדבר משמו, ע"י האומרו, והיינו נמי מביא גאולה לעולם כי האדם נקרא עולם קטן כנודע, ולזה תמצא בדברי רז"ל שפעמים מביא חכם אחד שמועה משום ר' פלוני שאמר משום ר' פלוני וכו' וכל זה כדי לזכות לאותו חכם שמביא אותה שמועה משמו...".

כרבים מחכמי תימן לא היה בדעתו של רבי יהודה ז"ל להעלות את חידושיו על ספר, ואשר הניאו לכך כותב הוא בהתנצלות בפתח ספרו: ,,...ואני בער לא אדע, על כן באתי להגיד לך למען תדע, אשר היה לבי נוקפני, הוא אשר היה מעוררני, ויאמר לי ידוע תדע מאמר חכמים זכרונם לברכה, המעלים לך מרפא וארוכה, לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ואשמע אליו ודבריו לא המרתי, כי ירא יראתי, כי אמרתי אין זה כי אם מן השמים, על כן אינו צריך רפיון ידים, ואכנס למלאכה זו כאשר ימשש העור באפילה, וכאדם התועה בדרך לא סלולה, מפני שאין לי לא מלמד ולא מורה, לאמר לי כזה וכזה עשה אל תמרה... ומוסף ע"ז שבעוונותינו הרבים הדעת משתבשת ולא ידעתי הבין הדברים לכתבם כתיקונם, על כן הוצרכתי להקדים זה, כי יראתי מן המלעיגים עלי, וכמ"ש הכתוב והייתם נקיים מה' ומישראל, לא בשביל ונעשה לנו שם חלילה...".

ובהקדמתו כותב הוא: ,,...ואע"פ שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט, ומה שהצריכני ליכנס לפנים ממחיצתי, הלא הוא... וכשראיתי זה יראתי ונשאתי ק"ו בעצמי, ומה בשביל שלא

רצה ללמוד פשט אחד... כך ענשו, מי שבא לידו דבר חידוש וצריך להוציאו מהכח אל הפועל על אחת כמה וכמה שעונשו גדול מאד...".

והתורה בוערת בתוך לבו כאש, וכשמתחדש לו חידוש מסוים אינו יכול לעמוד בדיבורו עד כי מעלהו על הכתב, וכפי שהוא כותב: „...וזה הענין כתבתי אותו עוגות מצות כי לא חמץ, כי לא יכלתי עמוד בדיבורי...". ובמקום אחר הוא כותב: „...כי חם לבי בקרבי, כי איך אעלה אל אבי...".

אך רבי יהודה ז"ל נזהר בכל חידושיו ואינו כותבם אלא בלשון ספק: „שמא יש לומר", וכפי שכתב בהקדמתו: „והייתי כותב איזה חידוש הנלע"ד בלשון ,שמא' כמו שתראה, כי יראתי שמא אתפס בדיבורי ח"ו...". לעיתים אף מתנחם רבי יהודה ז"ל על חידוש שכתב עד שמוצא לו סמך בדברי חכם אחר: „...וברוך אל עליון אשר זימנו לידי להיות לי לעזר ולהועיל למה שכבר נ"ל, כי הייתי מתנחם על מה שכתבתי דשמא לא נכון לעשות כן".

וכל זה עושה רבי יהודה ז"ל לזכות ולזכות לאנשים הפשוטים, ולא לקדושים אשר בארץ: „ודע אחי המעיין, כי לא לקדושים אשר בארץ המה... כל זה, דשרגא בטיהרא מאי מהניא, רק... לעצמי ולאנוש כערכי...".

ומפיל רבי יהודה ז"ל תחינתו לפני הבורא והמעיין: „...על כן מבקש אני ממעלת כל מעיין בספר זה, שברכה עלי יזה, ואם ימצא בו טעות, ידיעני לזכות, ולא יהא נוטר לי איבה, ויאמר חטאת ,יהודה' כתובה... השם ברוך הוא ימחול לי על כל מה ששגיתי ונסתר מעיני, כדכתיב על יד נעים זמירות ישראל שגיאות מי יבין...". ובמקום אחר: „וכשתמצא דבר שאין ראוי לכותבו, אל תשים אשם נפשי, כי ידוע

תדע שאין אני בקי לא בנביאים וכתובים ולא במשנה ותלמוד, ולא בשאר ספרים כדי שאביא סמוכות לדברי מאיזה מקום...".

ומסיים רבי יהודה ז"ל את ההקדמה בענוה רבה: „ישמחו השמים ותגל הארץ, בהגלות נגלות מאחד הריקים מעמי הארץ...".

רבי יהודה ז"ל אף חיבר פירוש להפטרות, ומזכירו בספרו כמה וכמה פעמים. אך עד עתה לא נמצא. עוד חיבר פירוש על חמש מגילות ונדפס בצילום כת"י בנו.

על אף שלא שימש רבי יהודה ז"ל בשום משרה ציבורית, רבים היו המשכימים לפתחו להתדיין לפניו כדיין מומחה. אף לשאלות וספיקות שהתעוררו היה רבי יהודה ז"ל הכתובת לפתרונן. כמה פעמים בספרו הוא מביא שאלות ששאלוהו, לדוגמא: „...וכבר השבתי לאדם ששאלני ע"ז, והשבתי לו שהתוכחה שהיא למיתה... שצריך המוכיח לזכור למוכח כל מעשיו הרעים שעשה ואע"פ שכבר שב מהם...". או: „נשאלתי למה אנו אומרים א"מ ג' פעמים תחלה... ומאחר שלא נודע לי איזה פירוש על ענין זה, השבתי לו מסברא...". ובמקום אחר: „ורבים שואלים איך מקדים יסוד לנ"ה, והשבתי להם שכן הוא דרך ההשפעה, שמבשרי אחזה א־לוה...".

חכם הרזים

לאחר שמילא כריסו ש"ס ופוסקים, נכנס רבי יהודה ז"ל לפרד"ס הסוד, עלה ונתעלה עד שנעשה לאחד מגדולי המקובלים בדורו, חכם הרזים והמעשים כשאף בחכמת הקבלה המעשית יד ושם לו, וכפי הנראה בספרו שלאחר שהוא מבאר ענין אחד משמות

הקודש, מזהיר רבי יהודה ז"ל את המשתמש בו, וכה הוא כותב: „ודע כי לא יוכל להשתמש בשם זה וחפץ ה' בידו יצלח, אלא מי שהוא שומר פיו ולשונו וה' מוצאות שלו טהורים ונקיים כמשה ואהרן ודומיהם...".

ואכן בספרו מתגלה רבי יהודה ז"ל כ„בור סוד" מלא וגדוש בחכמת הח"ן אשר כל רז לא אניס ליה, כשרבים מחידושיו הנם על דרך הקבלה, ומרבה להעתיק מספרי המקובלים ז"ל ולפלפל בדבריהם כיד ה' הטובה עליו. ביותר מרבה רבי יהודה ז"ל לעיין וללמוד בכתבי האר"י ז"ל וגוריו, עליו הוא כותב: „....הוא הרב האר"י אשר יצק מים על ידי אליהו ורוח הקדש...".

וכה הוא כותב בהקדמתו: „וצריך אני להודיעך, שעל הרוב הייתי רודף בכאן אחר דברי האור המופלא אור שבעת הימים הרשב"י ע"ה, ואחר דברי האר"י עץ פר"י ותלמידו הותיק הרח"ו ז"ל ואחר ההולכים בעקבותם". ובמקום אחר הוא כותב, אחר שהעתיק ביאור ארוך מספר „עץ חיים" לרבי חיים ויטאל ז"ל: „הנה מכל זה יראה מי שיש לו עינים לראות ענין תורתינו הקדושה איך היא בנויה על סידור המעלות העליונות ועל סידור שמותיו של הקב"ה, כי אפילו מצוה קלה שבתורה היא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ואודה ואהלל לש"י שזימן הספר הקדוש הזה לידי, וזכו אצבעותי להעתיקו מראש ועד סוף, לפי שהיה גנוז בחדרי חדרים ולא יראה החוצה. אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' א־להיו". לגודל הערצתו אף העתיק בפתיחה לספרו „שבחי האר"י ז"ל" מלוקטים מכמה ספרים.

ובמקום אחר העתיק מאמר ארוך מספר „כנפי יונה" לאחד מגדולי המקובלים, ובסוף כתב: „...אבל השרידים אשר ה' קורא לא

יצטרכו לכל זה, כי הם שותים ממקור מים ,חיים' פרי צדיק ,עץ חיים'".

בספרו כותב רבי יהודה ז"ל אזהרה לאדם השלם שלא יסתפק בעסק התורה בפשט, אלא אף יעסוק בסודה, כי אין שלימות בלא חלק הסוד שבפרד"ס: ,,...ועם כל זה לא יהא האדם כשש בפר"ד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום פיו בל קרוב אליו דרך הסוד, כי לא נכון לעשות כן להיות האדם קורא ופוש"ט, אבל צריך האדם השלם ללמוד בכל הד' דרכים אלו שסימנם פרד"ס... וכל שכן אם לא למד סוד שלא עשה ולא כלום כמו שביאר רשב"י ע"ה בזוהר...".

וכל זה הוא לחכמים, אך: ,,אם האדם לאו בר הכי הוא דלאו כל מוחא סביל דא, רחמנא ליבא בעי, ובלבד שיתן כנגד היסוד דהיינו להאמין האמנה שלימה שיש פנימיות לתורתינו הקדושה...". ואף מעלה גדולה יש בקריאה בלבד בלא הבנה: ,,...ואע"ג דלאו כל מוחא ומוחא סביל כל דא, מ"מ ההגיון בהם קונה שלימות בנפש אעפ"י שאינו מבין העניינים, וכל שכן כשמצטער האדם שלא יכול להבינם, ירויח בזה שלעתיד לבא יתגלו לו כל צפונותיהם, מה שאין כן אם לא עסק בהם בעולם הזה כמו שזכרנו מזה בהקדמה...".

אהבתו לחכמים ותורתם

אהבתו של רבי יהודה ז"ל לחכמים ולתורתם אינה יודעת גבול, וכשהוא שומע איזה דבר תורה או חידוש מאחד מגדולי התורה מיד מזדרז הוא להעלותו על הכתב למען לא ישכח. בספרו ,,מנחת יהודה" מעלה רבי יהודה ז"ל חידושים רבים מכמה מחכמי דורו: הגאון רבי יוסף יצחק ז"ל, הגאון רבי אברהם הלוי אלשיך ז"ל, הגאון רבי סלימאן צאלח ז"ל, וכן מחמיו הגאון רבי אברהם אלמנזלי ז"ל, ועוד.

פעמים רבות מביא חידושים מחכמי דורו ואינו מזכיר שמם אלא כותב סתם „שמעתי". רבי יהודה ז"ל איננו מסתפק בכתיבת שמועות אלו, אלא מוסיף לבארם ולפלפל בהם כיד ה' הטובה עליו. כן מעתיק רבי יהודה ז"ל חידושים רבים מחיבורי חכמי תימן הקדמונים והאחרונים, כגון „מדרש הגדול" לרבינו דוד עדני ז"ל, „מאור האפלה" לרבינו נתנאל בן ישע ז"ל, „מדרש החפץ" לרבינו זכריה הרופא ז"ל, ועד האחרונים כגון „חמדת ימים" להגאון האר"ש שבזי ז"ל, „רכב א־לדים" ו„בת מלך" להגאון רבי יצחק ונה (מהרי"ו) ז"ל. ועד חכמי דורו כגון „עץ חיים" לרבו הגאון המפורסם רבי יחיא צאלח (מהרי"ץ) ז"ל, „אור תורה" ו„זר זהב" לחבירו הגאון רבי פנחס הכהן־מגארי ז"ל, ועוד רבים. גם מזכיר מדברי הגאון רבי מוסי' אלקטיעי ז"ל, הגאון רבי סעדיה דריין ז"ל, והגאון רבי יחיא אלצ'הרי ז"ל, מאשר מצא בקטעים כתיבת ידם.

כשהוא מתקשה בדברי איזה חכם, לא נח ולא שוקט עד כי מוצא הוא תירוץ ברור לקושייתו, שואל ודורש אצל החכמים, פותח ספרים... וכפי שהוא כותב בספרו: „...ושאלתי על זה למ"ו הר"ר אברהם הלוי זצ"ל...". או: „עוד שאלתי על זה לאיש סוד"י והשיב לי...". ולא ידוע למי כוונתו. במקום אחר הוא כותב: „...וזה הענין היה קשה לי זה כמה ימים, ושאלתי עליו ואין דובר אלי, עד שאינה השם לידי ספר נחל קדומים ומצאתי...". בזה קיים רבי יהודה ז"ל בעצמו את אשר כתב בספרו: „...אם ישב בביתו יחידי אפילו יעסוק בתורה לא יקרא ת"ח בשלימות, אבל כשהוא יוצא מביתו והולך אל חכמים יחכם עוד, כי מה שביד זה אינו ביד זה... ואפילו בענייני הגוף כגון אכילה ושתייה לא ישב יחידי בביתו כל הימים, כי כשיצא לחברת בני אדם ילמד דרך ארץ גם כן, וכל שכן כשהיא חבורה של ת"ח כי הולך אל חכמים יחכם".

וכשמוצא רבי יהודה ז״ל תירוץ נכון לקושייתו, מודה הוא לא־ל שהאיר עיניו: ,,ותהלה לא־ל שהאיר עיני ונתון אל לבי לדקדק בדבריהם הנעימים ולהוציאם לאורה אם אפשר, וברוך החונן לאדם דעת...״. שמחה רבה הוא שמח אם מצא שכיוון לדעת חכם אחר: ,,שישו בני מעי שישו, שאחר שכתבתי זה מצאתי און לי דברי פי חכם חן...״. ובמקום אחר: ,,ושמחתי שמחה גדולה איך הסכימה דעתי לדעת החכם...״.

ביותר מעריץ רבי יהוּדה ז״ל את הפרשן רבי משה אלשיך ז״ל ותורתו, עליו הוא כותב: ,,והביטה וראה כמה גדלה מעלת הרב ר״מ ואיך דבריו מיוסדים על אדני פז לשמור את דרך עץ החיים...״. ובמקום אחר הוא כותב: ,,וידוע לכל משכיל, כי פירושי הר״ר משה אלשיך ז״ל מיוסדים על פי סוד התורה, אף על פי שתמצא אותם בדרך פשט או רמז או דרש, אשר מדבריו ורוב חכמתו ורוחב דעתו ראוי לברך ולומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. ומי שאינו עוסק בספרו קרוב הוא להיות תורתו צפצוף עופות, כי הוא גילה טפחים רבים מסודות התורה, אשר מדבריו יראה הרואה מעלת תורתינו הקדושה ומה נעשה בה, ויקח קל וחומר ומה פשטיה ורמזיה ודרשותיה כך, ק״ו לסודות שלה הנשגבים והנעלמים. ושמעתי משם הרב האר״י זלה״ה שהיו שניהם בדור אחד, ובא הרב ר״מ אלשיך אצל הרב ללמוד ממנו דרך הקבלה, והגיד לו הרב שכבר השלים זה בגלגול ראשון, ולא בא בגלגול זה אלא עבור דרך הפשט... נמצא לפי זה שנפשו היתה יודעת מאד מה שלמדה בגלגול ראשון, ובא עתה לעשות לבוש לדברים העליונים ההם כנודע לי״ח״.

האגדה על רבי ישראל נאג'רה ז"ל

מפורסמת היא האגדה על רבי ישראל נאג'רה ז"ל, ומעשה שהיה כך היה: „בליל שבת אחת היה רבי ישראל ז"ל יושב ומשורר על שולחנו כמנהגו. באותה שעה ישב האר"י ז"ל עם תלמידיו וראה מלאכים לאלפים ולרבבות עולים ויורדים בבית רבי ישראל ז"ל לשמוע אל רנתו, כי כל שיריו היו ברוח הקודש. לאחר מכן ראה האר"י ז"ל שבא מלאך וסילק את כל מחנה המלאכים השרויים שם, על כי היה משורר על השולחן אשר לפני ה' בזרועות מגולים וללא כובע על ראשו. מיד שלח האר"י ז"ל שנים מתלמידיו הקדושים לגלות את אזנו. כשמוע רבי ישראל ז"ל את הדבר אחזתו רעדה וחזר לשבת אל השולחן בכבוד".

רבי יהודה ז"ל, אשר כבוד החכמים גדול בעיניו, יושב ומחפש זכות על רבי ישראל ז"ל, כי ודאי אין שגגה כזו תצא מתחת ידו בעת שרוח הקודש שורה עליו: „הנה ראוי לדעת איך הרב ישראל נאג'רה ע"ה היה משורר בזרועות מגולים אשר אין מן הראוי לאיש חסיד כמוהו לעשות כדבר הזה, ומה ראה על ככה... כי אי אפשר לומר על איש כמוהו שתהא שגגה זו יוצאת מתחת ידו, ומה גם בעת שרוח הקדש שורה עליו...".

אחרי זה מאריך רבי יהודה ז"ל לבאר עניין ה„זרוע" על פי הקבלה, ולאחר הקדמה ארוכה זו הוא כותב: „והנה על פי הקדמה זאת זחלתי ואירא להליץ טוב בעד הרב ישראל נאג'רה זלה"ה, ואומר כי ראה הרב הנזכר באותה שעה... אמר שמא עת רצון היא, ואז רצה לגלות זרועו כדי שעי"ז יעורר למעלה... הגאולה שלא בזמנה... לפיכך כשראה יתברך כוונתו של הרב ישראל ע"ה שרוצה לעורר הקץ שלא בזמנו... אז שלח הקב"ה מלאך אחד וסילק לכל מחנה

המלאכים... ואחרי מופלג שמעתי ע"ז הענין באופן אחר... וברוך יודע האמת...". מזה רואים אנו את גודל אהבת והערצת רבי יהודה ז"ל לתורה וחכמיה, ואינו יכול להאמין שתבוא תקלה ושגגה לידי תלמיד חכם.

בעקבות רבו

כרבו מהרי"ץ ז"ל אשר אחז במנהגי תימן בשיטתו העקבית המפורסמת ובקו אחיד הבולט בספריו הרבים, אף רבי יהודה ז"ל אחז בשיטה זו, וכרבו היה נוהג לחזק את מנהגי תימן ולבארם. ביטוי לכך מוצאים אנו בספרו „מנחת יהודה" כאשר הוא מצטט את דברי רבו בספרו „עץ חיים" אודות מנהג יהודי תימן הנוהגים לחבר את הפרשיות חוקת־בלק במקום לחבר את הפרשיות מטות־מסעי כנהוג אצל שאר עדות ישראל, ולאחר מכן אף רבי יהודה ז"ל מוסיף נופך משלו ומחזק מנהג זה, וכה הוא כותב: „ולי אני עבדך נראה לי להמציא טעם... וכתבתיו אגב ארחי ולא הורק מכלי אל כלי, וזהו, הנה ידוע מרז"ל שבכל שנה ושנה מתעוררים העניינים הרעים אשר היו מימי קדם, כגון מכירת יוסף בשבוע שפ' וישב חלה בו, ועניין עשיית העגל ג"כ, ועניין המן הרשע בזמנו, וכל דברי הצומות וצעקתם כל אחד בזמנו, אשר מטעם זה אנו צמים באלו הימים כדי לסתום פי שטן מלעורר עלינו העניינים אשר היו מימי קדם. ולפי זה שמא יש לומר שמאחר שפרשת בלק כולה מדברת בעניין בלק ובלעם הרשעים שרצו לקלל שונאיהם של ישראל בעצה אחת היו ויתחכמו סוד על זרע ישראל, לולי ה' שהיה לנו בקומם עלינו אזי חיים בלעונו, כמו שאמר ית' ע"י מיכה עמי זכור נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וגו' למען דעת צדקות ה', גם נזכר בה ענין וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות וגו', ויהיו המתים במגפה כ"ד אלף, ולפי מה שכתבתי למעלה שבכל שנה ושנה

מתעוררים העניינים הרעים כל אחד בזמנו כבתחלה, והשטן מקטרג לעת כזאת אולי יצליח בקטרוגו אם אין זכות בישראל ח"ו, ולפיכך צריכים אנו לעשות באותו זמן איזה זכות מחדש להיות לנו מעיר לעזור נגד אותו הכח המתעורר בעת ההיא. ואולי נסמכה פרשת חוקת לפרשת בלק בתורה מאחר שיש בה פטירת שני צדיקים אהרן ומרים להיות לנו מעיר לעזור לעת כזאת להקדים רפואה למכה כמ"ש רז"ל על פסוק סמוכים לעד לעולם וכו' ופדות הקדים לעמו כדי שע"י שאנו מצטערים על פטירת שני צדיקים אלה אהרן ומרים תעמוד לנו זכות זה להצילנו מכף מעול וחומץ בלק ובלעם.

„הנה לפ"ז מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד סמוכים לעד לעולם לפרשת בלק, וכמה מעלות טובות כפולות ומוכפלות אם יהיו לבשר אחד בשבת אחת להגן זה על זה, והיו אלה נוכח אלה, אהרן ומרים לעומת בלעם ובלק להעביר גלולים מן הארץ. וכמו שדרשו רז"ל על פסוק ויהי בנסוע הארון שהוא רמז לפטירת הצדיק מן העולם, שאז נעשה ייחוד למעלה ואין שטן ואין פגע רע שולט בעולם, וז"ש אח"ז קומה ה' ויפוצו אויבך וינוסו משנאיך מפניך. ולפיכך מה מאד נכבד ויקר מנהג זה לחבר חקת ובלק ביחד להיות אהרן ומרים מליצי יושר להגן בעדינו...".

אך כראוי לתלמיד חכם גדול בתורה בעל שיעור קומה כמוהו, לא נרתע רבי יהודה ז"ל לעיתים אף לחלוק על רבו הגדול מהרי"ץ ז"ל, וכפי שהוא כותב בספרו: „...מכל מה שנזכר כאן בענין, יש מודעה רבה למה שנוהגים בי"ט שני של ראש השנה לסמוך לפרשת העקידה פרשת ויהי אחר הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו', שע"י קריאתה יסתם פי שטן ואל ישטין עלינו בקרותינו פרשת העקידה שנחלף תחת יצחק איל... כמ"ש הרמ"ז ז"ל, שאם לא נקראנה איך יסתם פי שטן מאחר שלא ניתן לו חלף יצחק... ומאן

מוכח דהך שכתוב בתיגאן שקורין עד סוף סדרא הוא סוף פרשת העקידה ותו לא, ודילמא סוף סידרא דכאן הוא סוף הפרשה של שבוע, וחלילה למנהג קדמונים שנתייסד בטעות. וזה לך האות שהוא מנהג קמאי דקמאי והוא דברי פי חכם חן בעל מנחה בלולה שכתב בסוף פרשה זו וז"ל ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא וכו' ואת תחש ואת מעכה, תח"ש ר"ת תקעו בחדש שופר, מעכ"ה ר"ת מלך על כל הארץ, לכך קורין פרשה זו בראש השנה...".

מכל דבריו אלו נראה ברור כי כוונת רבי יהודה ז"ל היא לחלוק על סברת רבו מהרי"ץ ז"ל שסובר שיש לקרוא ביום שני של ראש השנה רק עד סוף פרשת העקידה, וכפי שהוא כותב בספרו „עץ חיים": „...ראינו בתיגאן שהפסיקו פרשת העקידה לחמשה גוברין עד וישב אברהם בבאר שבע לבד, ולא חשבי פרשת הנה ילדה מלכה וכו', ולשון מר"ן והטור קורין מוהאלדים עד סוף סדרא, ומדנקט לשון זה ולא קאמר עד סוף הפרשה מורה דר"ל שזהו עד סוף פרשת העקידה דהיינו סוף סדרא דיומא, ודקדק מר"ן והטור לכתוב כן משום דאלו נקט ע"ס הפרשה היה מספק לנו את הדרך אם מיירי ע"ס פרשת העקידה או אם מיירי ע"ס פרשת וירא, לזה ביאר וכתב עד סוף סדרא דהיינו עד סוף פרשת העקידה שהיא סדרא דיומא כדכתב רש"י בפרק בני העיר טעמא דקריאת פרשה זו כדי שיזכור לנו זכות העקידה, וא"כ מה שייכות יש לפרשת הנה ילדה מלכה עם פרשת העקידה... ונפקא מינה מלתא רבה לדינא, והוא זה דכל שלא קראו חמשה בפרשת העקידה לא יצאו י"ח סדר היום, וברכה לבטלה היא כשקורא חמישי בפרשת הנה ילדה מלכה, ודבר זה פשוט למדנוהו מהר"ר פר"ח הלכות חנוכה...".

אגב, רואים אנו כאן את גודל הערצתו של רבי יהודה ז"ל לרבו,

ואף שבדבריו כוונתו לחלוק על רבו, אינו מפרש ומזכיר למי דבריו מכוונים, מפני הכבוד.

איש תוכחות

אהבת רבי יהודה ז"ל לחכמים ולתורתם לא האפילה על אהבתו לכל יהודי. בהשקפתו הבהירה הבין כי כל יהודי הוא מרגלית יקרה באשר נשמתו „חלק א־לוה ממעל" חצובה מתחת כסא הכבוד, ולכן מחשיב היה רבי יהודה ז"ל כל יהודי, ולו הפשוט ביותר. השקפתו זו מבטא רבי יהודה ז"ל בהקדמת ספרו: „...וכלם חביבים עליו, כקטן כגדול מצד נשמתם הנאצלת ממנו ית'...".

איש תוכחות היה רבי יהודה ז"ל, ומקרב לבו האוהב היתה פורצת לבת אש קדש־תוכחת חיים להמון העם הנבוכים בנפתולי היצר. להוכיח את „עם ה'" לאו מילתא זוטרתא היא, גדולי ישראל בתימן ניגשים היו להוכיח את עם ה' בחרדה ברטט ובזיע, לפני שהיו מוכיחים את הציבור מנהגם היה להוכיח את עצמם תחילה, לחלק צדקה ולישא תפלה לפני בורא עולם שיצליח דרכם ויתקבלו דבריהם בלב השומעים, והיו אף המוסיפים בקדש והולכים לבית הכנסת בסתר, פותחין את ההיכל ומשתטחין לפני קונם שימחול להם ויהיו ראויים להוכיח את הציבור.

גם רבי יהודה ז"ל כך היה נוהג, את כל תוכחותיו מייעד הוא אף לעצמו, לדוגמא, כותב הוא: „וזו תוכחה קטנה שייעדתי לעצמי ולאנוש כערכי לקיים מצות הוכח לעצמך תוכיח לאחרים, וע"ד התקוששו וקושו".

בנחת וברוך מוכיח היה רבי יהודה ז"ל את המון העם, באחת

מתוכחותיו על חובת עבודת הבורא מאהבה כותב הוא משל נאה:
,,...וקח לעצמך משל נאה ומתקבל, למלך ב"ו שיעשה לאחד מעבדיו טובה אחת, וכ"ש אם יתן לו ממשלה אחת על עיר או על עם להיות שר ונגיד עליהם, ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו, כמה וכמה יחוייב לאהוב למלך ויכבדהו ויעבדהו בלב שלם ובנפש חפיצה, על אשר גדלו וינשאהו מכל שאר עבדיו. ומה בטובת מלך בשר ודם כך הוא מחוייב, אשר היא טובה הנאבדת לזמן מועט, והוא דבר שיש לו הפסק, שראוי לאהוב למלך ולירוא מלפניו ולעבדו בכל לבבו ובכל נפשו, כ"ש וק"ו לטובת מלך עליון יתברך שמו שאין לה הפסק עולמית כמ"ש ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וכל עוף השמים וגו' עד זמן שיתקיים ונגולו כספר השמים וכו' הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך, שראוי וישר והגון שתאהב אותו ותעשה כל רצונו בלב שלם ובנפש חפיצה, ואפילו תגיע עד שערי מות לא תנתק אהבתו יתברך ממך אפילו רגע...".

עוד רבים ממוסרי־תוכחותיו פזורים בספרו ,,מנחת יהודה", לדוגמא, כותב הוא על ,,מעלת השתיקה": ,,...אדם שיחרפוהו או יספרו בגנותו או יתקוטטו עמו וכיוצא שראוי לו שלא ישיב על חרפתו, וכמ"ש דוד אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, וכ"ש אם אותם הדברים שאומרים עליו אמת, שראוי לו לקבל בסבר פנים יפות, ובזה ירויח וישוב ה' מחרון אפו עליו וירחמהו ויתכפר לו, גם ינקום יתברך נקמתו מהם כי מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב, וכמ"ש דוד גבי שמעי כשהיה מחרפו כי ה' אמר לו קלל וגו', וזהו שרמז לנו במ"ש ה' ילחם לכם ר"ל בשבילכם, אימתי, בזמן שאתם תחרישון, וכן היה שנלחם השם מלחמותם, גם צריך האדם כשישמע חרפתו וכיוצא שאל יראה אפילו פנים זעופות אלא צריך שישמח שמחה גדולה בזה איך הוא פורע חובו, וז"ש דוד הע"ה ואהי כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות, ומתוך כך מובטח הוא שיריב ה'

ריבו, וז"ש אח"כ כי לך ה' הוחלתי אתה תענה ה' אלדי...".

אף את המון העם שלא זכו לבנים ומצטערים על כך, מוכיח רבי יהודה ז"ל, כי הרי עיקר תולדותיהם של צדיקים מצוות ומעשים טובים, וכה הוא כותב: "...הזכיר נח נח שני פעמים, שנח ראשונה קאי לבנים שמוליד בפועל, ותיבת נח שנית על מה שמוליד בכח, דהיינו מצוות ומעשים טובים, וזה שסמך לה נח איש צדיק והודיע שעיקר הבנים הם מצוות ומע"ט, ורמזם בתיבת נח שנית שהוא השם העיקרי שיש לאדם כנודע לי"ח... נמצא שמעלה גדולה יש לבנים שמוליד בכח... שהם בני קיימא שעל ידם יזכה האדם בעולם הזה ובעולם הבא, משא"כ בבנים שהוא מוליד בפועל שבגס הם עומדים אם יחיו בעוה"ז או אם יכשירו דרכם... וכתבתי זה לפי שראיתי כמה בני אדם מצטערים על שלא זכו להעמיד בנים בעוה"ז...".

ולמדקדקים על עצמם מורה רבי יהודה ז"ל: "...מאחר שהאדם להבל דמה ובידו יתברך נפש כל בשר... נמצא לפי זה שצריך האדם לזכור תחילה אותו דבר שיחול שמו יתברך עליו, שאם יזכור ה' תחילה שמא לא יספיק לגמור השם עד שיצאה נשמתו, ונמצא שזכר ה' לבטלה, כי הס שלא להזכיר אותו דבר שיחול ה' עליו, ומי שמדקדק על עצמו' לא יזכור שום פסוק שמתחיל בהוי"ה עד שיקדים לו פסוק אחר שיסמך עליו או דברי שבח והודאה לשי"ת...".

בדרך העולה בית־א־ל

בעצותיהם והדרכתם לאדם היהודי, סללו לנו חז"ל נתיב ודרך ישרה בדרך העולה בית־א־ל, כיצד יעסוק האדם בתורה ואיך יקיים מצוותיה על מנת לזכות להגיע למדרגות רמות בעבודת ה'. בנתיבם הלך רבי יהודה ז"ל ובדרכם הסלולה דרך למן עמדו על דעתו, ולכן זכה להגיע למדרגותיו הנשגבות, ולא הסתפק בקיום דרך זו בעצמו אלא

אף התאמץ להנחילה לאחרים בחינת ,,ללמוד וללמד״.

בכמה מקומות בספרו פורש רבי יהודה ז״ל לפני האיש היהודי את הנקודות העיקריות בדרך לימוד התורה וקיום מצוותיה, הדרך שעל ידה יזכה האדם להגיע למדרגות גבוהות בחכמה בזיכוך החומר ושפע קדושה. ומונה לנו רבי יהודה ז״ל ארבעה דרכים:

א׳, שיוציא לימודו בשפתיו ובקול: ,,...לא יעסוק האדם בתורה ע״י הרהור כי לא ייחקקו הדברים בלב ע״ד הרהור כנודע מרז״ל... ועוד שמרויח בזה כי ייחקקו הדברים על עצמותיו, ואז אעפ״י שישכחם אח״כ יתגלו לו לעתיד לבוא... שאז יזכור כל מה שלמד, כי באותו מצב כבר הופשט ממנו החומר שמצדו באה השכחה וזוכר כל מה שלמד... משא״כ אם יהיה לימודו על ידי הרהור כי לא יועיל לו ולא ייחקקו על עצמותיו...״.

ב׳, שיתבונן בפירוש התיבות: ,,...לא יהא עסקו של אדם בתורה בפיו ובשפתיו ולבו בל עמו כענ״ש בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני, אלא שצריך האדם כשיעסוק בתורה שיהיו פיו ולבו שוין, והוא שיתבונן בפירוש המלות שמוציא מפיו, וזהו אמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך, דע מי הוא המצווה בהם אלדי עולם ה׳ יודע כל המחשבות, ואם אתה אומרם מן הפה ולחוץ הלא אתה ח״ו כגונב דעת העליונה שמראה בזה שאין גלוי לפניו, ואז לא די שלא תקבל שכר על לימודך אלא שגם ח״ו תיענש בזה...״.

ג׳, בחשק גדול: ,,...צריך האדם כשיעסוק בתורה שיהא עסקו בה בחשק גדול, וגם אם יהיה ת״ח יהא דומה עליו כאלו לא למד תורה מעולם, ויהיה הלימוד ההוא בעיניו כדבר חדש, וזהו אמרו היום על לבבך כמו שפירש״י ז״ל שלא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה וכו׳ שאעפ״י שכבר עסקת בהם וידעת פשטם ורמזיהם ודקדוקיהם,

מ"מ לא תעסוק בהם מצות אנשים מלומדה לומר כבר יגעתי בהם ומצאתי און לי, אלא שצריך ליתן דעתך עליהם... וכל עוד שאתה נותן דעתך עליהם אתה מוצא בהם דבר חידוש...".

ד', בשמחה: „והיה עקב תשמעון ס"ת הבן, וארז"ל כל מקום שנאמר והיה הוא לשון שמחה... בא לרמוז לנו בזה שכל מי שעוסק בתורה בשמחה לשמה, יזכה שיבא לידי בינה שיבין כל מה שילמוד, א"נ שבשכר שלומד בתורה בשמחה יזכה שאעפ"י שישכח מה שלמד, לעתיד לבוא יזכירו אותו כל מה שלמד, וזהו אמרו והיה ר"ל שלמד בשמחה, עקב ר"ל בסוף תשמעון שמזכירין אותו כל מה שלמד... כשיבוא הקב"ה לשאול לו בני כלום עסקת בתורה, והוא אומר לו הן, ואז אומר לו הקב"ה הואיל והודית לפני אמור לי מה קרית ומה שנית ומה שמעת בישיבה, ואז יזכור כל מה שלמד...".

דברי רבי יהודה ז"ל הללו, אשר העלה בספרו אגב אורחיה, הנם כטפה מן הים ממה שהיה מדבר לפני העם שומעי לקחו, אשר חיו בתקופה רבת מאורעות ותמורות בחיי הקהילה בצנעא, רעב ומחלות שוד וביזה, ששיברו את לב ההמון ונזקקו לזריקות עידוד, ומצאו בדמותו של רבי יהודה ז"ל ובהטיית אוזן לדבריו חוצבי להבות האש - אשר נכנסו בתוכם כמי מרפא על נפש רצוצה - מרגוע ועידוד רב.

שירת תימן

בתימן הקפידו שרק גדולי התורה ישוררו בסעודות מצוה, מפני שהם מבינים ויורדים לעומק שירי משוררי תימן, אשר טמנו בתוך שירתם עניינים ומשלים עמוקים, והרבה משירתם אף על דרך הפילוסופיא והקבלה, ובפרט שירי הגאון האר"ש שבזי ז"ל, אותו מכנה רבי יהודה ז"ל: „מרנא ורבנא הר"ר שלום שבזי זלה"ה". אך

היו אנשים מפשוטי העם שמראים את כחם בשירה, כאשר אינם מבינים את הדברים בפנימיותם. על אנשים אלו היה רבי יהודה ז"ל מקפיד מאד ומוכיחם קשות. ב„דיואן" (=ספר שירים) כתב ידו, נמצאת הקדמה ארוכה מרבי יהודה ז"ל, בה מוכיחם בחריפות רבה: „...ויש אנשים און להם... מן הפה ולחוץ ולא נודע כי באו אל קרבנה, וירץ לבם אליהם החוצה אל העין לפי ראות עיניהם, ולא ידעו הבין הדברים ההם בפנימיותם ובתיקונן, ומפנים לבם אל החומר שבם וחושקים בהם ונעשים להם כשאר כלי זמר דברים הפורחים באויר לא מעלים אלא מורידים...".

ובפרט מוכיח רבי יהודה ז"ל את אותם המשוררים שירים שבהם משלים גשמיים, כדוגמת ספר שיר השירים, ואינם מבינים הנמשל, ומפרשים פירוש השיר כפשטו. שירים היוצאים מפי משוררים אלו, הם כאילן סרק פורח, לא טעם ולא ריח... וכותב הוא דברים התקפים בפרט לדורינו: „...וכשאנו אומרים שירים אלו שסגולתן להבריח המשטינים המעכבים תפלתינו לעלות אל השי"ת, וכ"ש בבית חתן וכלה, אנו מעוררים מע' בחו"ר בעלמ"ה קוב"ה וכנ"י שהם דוגמתם למעלה, ובפרט בשירים שחיבר מרנא ורבנא הר"ר שלום שבזי זלה"ה שכולם סודות עליונים, סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, ואם תראה בשיריו שבחים גשמיים כיד ורגל ושאר איברי הגוף, נהג ולך ואל יעצרך הגשם, כי הוא מדבר לצד עילאה סודות עליונים ומדות עליונות... וכשאנו אומרים אותם ע"ד הכוונה זו חזקת שליח עושה שליחותו ואנו מעוררים למעלה אהבתו... לא כמו קצת בני אדם שישירו ולבם בל עמם, ובדברים נכבדים ורמים, מזיקים עצמם, כי בזמנינו זה משוררים רבים, יהמו כדובים, אינם יודעים יפה במלות הכתובים, ומרבים בניגונים, ובולעים המלות בגרונים... עם חברת סכלים ובורים, חוצבי בורות נשברים, ומימיהם מרים, אם תשאלם יאמרו אין משורר כהם, ואין מנגן כפיהם...". וכאן מביא רבי יהודה

ז"ל שבעה תנאים הראויים למשורר.

ואכן לגודל הערצתו את שירי רבי שלום שבזי ז"ל, מסתמך היה רבי יהודה ז"ל בהרבה מחידושיו על דברי רבי שלום שבזי ז"ל בשירתו, וכפי שהוא כותב: „...וכמו שמצינו שייסד הרב רבי שלום שבזי ז"ל בשיר של שבת וז"ל דרוש דודי יום זה בתורה ובמשנה, ותמצא שכל טוב ודעת יום עדנה, ומאור זרוע ביום שבת נהנה, ונפשך שומחת במזון רוחני. כל זה מסכים למה שאמרנו".

במצור ובמצוק

בשנת התקס"ח היתה בצורת קשה בתימן, ואף טיפת גשם לא ירדה. ועוד נוספה על זה פורענות כאשר במסגרת מרד תושבי הארץ על המלך, צרו אנשי אחד משבטי האיסלם הפראיים על העיר צנעא ומנעו ממנה כניסה ויציאה. כתוצאה מזה הרקיעו מחירי התבואה שחקים. במאורעות שנה זו מתו כשלושת רבעי האוכלוסיה, והרוב מישראל, כי אין להם הכנסות מן הקרקע, ובהיותם בעלי מלאכה היו נתונים לחסדם של עובדי האדמה המוסלמים. מבין הנספים היו שני בניו ובתו של רבי יהודה ז"ל.

אך רבי יהודה ז"ל לגודל בטחונו בבורא עולם, לא בעט בייסורין אלו, אלא אדרבה למד מהם מוסר השכל, והוסיף יראה על יראתו. בזה קיים רבי יהודה ז"ל את אשר כתב בספרו „מנחת יהודה": „...אע"פ שיבואו על האדם ייסורין או איזה צרה ממאורעות הזמן, אין מן הראוי לבעוט בהם, אלא שצריך להוסיף יראה על יראתו כי ה' צדיק יבחן... בשני מדות אלו צריך לירא ממנו בין יתנהג עמו במדת הרחמים בין יתנהג עמו במדת הדין... שאם יפתה אותך יצרך לסור מדרך השכל ולבעוט ביסורין לא תאבה לו ולא תשמע לו, אלא תדבק בו יתברך... כי הוא מייסרך ומלמדך להועיל להקיצך משנתך...". רבי יהודה ז"ל אף חיבר קינה „כדי לשבר בה לבבות עולזות" כלשונו. בקינה זו מתאונן רבי יהודה על כי „נשכח מההמונים צרות שעברו...

אשר אין מן הראוי לשכחם...'' ומן הראוי לזכרם ולתקן את המעשים.
וכה מקונן הוא בקינתו:

,,אליכם אישים אקרא,
ברוח עציבה ונפש מרה.
ואחוה דעי אתכם,
ואערוך דברים לפניכם.
כי נשכחו מהמונים צרות שעברו,
ואין משים אותם על לב ויסתרו.
אשר אין מן הראוי להיות נשכחים,
על כמה בני אדם מתו נודות נפוחים''.

ואת כל צרותיהם תולה רבי יהודה ז''ל בעוונותיו ובעוונות בני דורו:

,,מה שאירע לנו בזמנינו,
כמה דברים בעוונינו.
בשנת התקס''ח ליצירה,
אלדים בנו חצו ירה.
זעם אפו נשאנו,
ועל הרוב בא בגבולינו.
קרית אוז''ל (=צנעא) השתולה,
אשר היא היום געולה.
ישבנו במצור ימים רבים,
והקיפונו כמה זאבים.
כי מצא בעל חוב מקום לגבות את חובו,
כי פי ה' דיבר בו.
עד כי בוקש לחם ואיננו,
בכל המקומות אשר נתפזרנו.
ויוקר השער עד אין חקר,
והחרדל היה נמכר ביוקר.
וכל אשר לאיש לא היה חס עליו,

מקנהו וקניינו וכל כליו.
ושכר האדם לא היה,
כי כל אחד מבקש מחיה.
ויגדל הצער עד להפליא,
צרות רבות וכל חולי.
וימותו ממנו רבים,
בחורים וקטנים ושבים.
עד כי גדל כים שברנו,
ולא עלתה ארוכה למכתינו.
לשמע אזן תצלנה אזנים,
ומרוב הדמעות תכלינה עינינו.
גם אני נלכדתי בעוני,
כי יצאה בי יד ה'.
במשול רשע עלי,
ופתע פתאום בא באהלי.
ויענוש ניכסין וקניינין באיבה,
ויבער בי כאש להבה.
והוא דימה לבצעיני,
ומרעה אל רעה הכניסני.
סבוני כמים מיני פורעניות,
תאניות ואניות.
וכל מדוי מצרים הרעים,
היו כולם משתרעים.
זאת ועוד אחרת,
כתימרות עשן מקוטרת.
שמתו בנים שעשועים,
ערומים רעבים בחלאים רעים.
עוללים שאלו לחם,

פורש אין להם.
כל זה היה בעוני,
בני יצאו ממני.
הנזכרים שנים הם,
ואלה שמותיהם.
בני בכורי א ה ר ן,
נלקח ממני בחרון.
ומשנהו מ ש ה בניאומו,
צועק ללחם מאמו.
ועוד הבת היקרה,
נפח בשרה מרוב צרה.
כל זה בעוני עלה,
בגדול החל ובקטן כלה.
ועוד דברים אחרים,
כלם מרים ומארירים.
נודעים בשערים,
במחנה העברים.
את כל הרעה אשר מצאתנו,
אנשי העיר כולנו.
איך היתה צאן החביבה,
כבלא רועה היום עזובה.
ואיך נמצאו בשוק וברחובות,
בחורי ישראל כלבים סוחבות.
גם אני הייתי נחוץ,
מתהלך בחוץ.
הלוך ובכה על דלתי ישראל,
בלב נשבר קורא אל א־ל.
נודד ללחם איה,

מי יאמר לי טול זאת וחיה.
מדחי אל דחי הייתי נופל,
כאיש אשר הולך באופל.
ותמהו מתני וכשלו ברכי,
כי עלה הנפח על ירכי".

ומתאונן רבי יהודה ז"ל על שמכר אפילו את לבושו אשר עליו, עד שנאלץ למכור את ספרו אשר היה „חס עליו כאישון בת עין", כי „היו בו דברים עתיקין וסתימין מאורייתא דעתיק יומין":

„וכבר מכרתי בגדי וכלי,
ואפילו לבושי אשר עלי.
גם ספר אחד היה לי,
כי זה היה חלקי מכל עמלי.
הייתי חס עליו כאישון בת עין,
וכל אשר היה לי נחשב לנגדו כאין.
אם יתנו אותו בכף מאזנים,
ובכף שנייה כסף כפליים.
לא הייתי רוצה למכרו,
כי כמה יגיעות יגעתי בעבורו.
שמחתי ושמחתי בו,
איש את רעהו ואיש את קרובו.
כי היו בו דברים עתיקין וסתימין,
מאורייתא דעתיק יומין.
ובעוני היה לאין,
מחמד כל עין.
מכרתיהו בדמים מועטים,
והכללים נעשו פרטים.
ויעלילו עלי על דמיו,
וכמעט שלא נהניתי מדמיו".

ביותר כואב רבי יהודה ז״ל על מות עמיתו ורעו בתורה הגאון רבי פנחס הכהן מגארי ז״ל:

,,זאת ועוד כאבי כים גדל,
ומבכי לא אחדל.
כי נלקחו עלי חברת אהב,
הנחמדים מזהב.
גם איש שלומי מזרע אהרן,
במקומו לא מצאתי יתרון.
שמו פ י נ ח ס נודע בשערים,
אשר היה משאילני כמה ספרים.
מ ג ו ר ו ״ ת החכמה היו בלבו צפונות,
חדשות גם ישנות.
וכמה תורה למדתי בעבורו,
אני אשאל מהא־ל ישלם שכרו.
ובישיבה עליונה תהא מנוחתו,
ועם צדיקים תהא ישיבתו״.

ורבי יהודה ז״ל מברך על הרעה כשם שמברך על הטובה:

,,ועל כל זה אשבח לא־לי,
ואנעימה בקולי.
אשר החייני וקיימני,
ומשערי מות פדאני״.

ומתחנן הוא לפני הבורא:

,,אני אשאל ממנו בעין דומעת,
ימלא כל חסרון וכל מגרעת.
ויעשה עמנו למען התורה,
ולמען זכות אבות שוכני מערה.

ויקים לסוכה הנפולה,
בחיינו ובימינו בעגלא.
ויבנה עיר הקדש וההראל,
ובא לציון גואל".

מצרה אל צרה

התייר רבי יעקב ספיר ז"ל שסייר לפני כמאה ועשרים שנה בהרבה מארצות העולם, ביקר גם בתימן ושהה בה קרוב לשנה. הוא ראה את תלאותיהם של יהודי תימן, על כך הוא כותב בספרו „אבן ספיר": „מה אעידך צנעא, ומה אדמה לך הבת אוזל, לא ראיתי כמותך בכל הארצות לרוע, תושיעך ימין המושיע".

ואכן אין בדברים אלו מן הגוזמא כלל. כספינה המיטלטלת מגל אל גל בלב ים, ניטלטלה קהילת צנעא מצרה אל צרה בלב שבטים ערביים, פראים ואכזריים. לא הספיקו היהודים לשקם את חורבותיהם לאחר צרה אחת, והנה כבר נראית באופק צרה חדשה.

אף על דורו של רבי יהודה ז"ל לא פסח כוס התרעלה. לא הספיקה קהילת צנעא לשקם את עצמה מן הצרה שהונחתה עליה בשנת התקס"ח, והנה כבר פורענות חדשה הונחתה עליה, כאשר בשנת התקע"ח מת מלך תימן ולכס המלוכה עלה בנו, באו אנשי שבט „בכיל" – שבט ערבי מדרום תימן הידוע באכזריותו – לגבות את המס אשר רגילים הם לגבות ממלך תימן בכל שנה עבור הצטרפותם לצבאו. אך המלך הצעיר היה בטוח בכחו וסירב לשלם את המגיע להם, וציוה לתפסם ולאסרם, ואת מנהיגם הוציא להורג בעריפת ראשו. כשמוע אנשי השבט דבר זה, התאספו בחיל גדול ובאו וצרו על העיר צנעא, ובליל פסח בעת שהיהודים יושבים בביתם בטוחים

התייר רבי יעקב ספיר ז״ל

ושאננים, לאחר חצות לילה, פשט חיל זה לשכונת היהודים והחל במעשי שוד וביזה, ורק הודות להשתדלותו של גזבר הקהילה רבי יחיא ב"ר יהודה צאלח ז"ל, שהיו לו קשרים טובים עם מנהיגי שבט „בכיל", ניצלה הקהילה מאבידות רבות בנפש. אך עשרה יהודים נהרגו כאשר ניסו להגן על ממונם. שכונת היהודים נחרבה כמעט כולה, רוב הרכוש נבוז ואף בתי הכנסיות נשדדו וספרי התורה וספרי הקדש אשר בהם היו למרמס ולבז.

רבי יהודה ז"ל חיבר קינה אף על פורענות זו, ובהקדמה לקינתו מייסר הוא את בני דורו על כי שכחו צרות שעברו ולא שבו בתשובה, ועל כן באה להם צרה זו, והן הן גבורותיו ונסיו שלא פגעו בנפשות רק בממון, וכה הוא כותב: „...צרה שבאה עלינו בעוונותינו ק"ק צנעא בשנת התקע"ח בליל שימורים הוא לה', ויהי בחצי הלילה עת שערי רחמים להפתח, וה' הוא ובית דינו נמנו וגמרו לשכך חמת מלך מלאכי מות בממונינו אשר גזעו מחליף איש כופר נפשו, ופדות שלח לעמו זכר לעולם בריתו, כי לא ינום ולא ישן שומר ישראל, ואלמלי נפרע ממנו בעת ובעונה הזאת ברחמיו וברוב חסדיו, והוא רחום יכפר עון ולא ישחית אחר שגמרנו סדר הלילה להיות מליץ טוב בעדינו היה האויב פוגע בנפשות תחלה כאשר באזנינו שמענו וגם ספרו לנו, והן הן גבורותיו יתברך ונסיו ונפלאותיו עמנו, יסור יסרנו י"ה ולמות לא נתננו בכל עת אשר קמים עלינו האויבים ורוצים לקעקע ביצתן של ישראל, והקב"ה מצילנו מידם. לכן הדור אתם ראו כי חלילה לא־ל מרשע וש־די מעול, שכל זאת באתנו על שלא שמרנו ברית אלדינו שהיא התורה ושכחנו צרה שעברה עלינו בשנת התקס"ח כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו ויהי הקצף גדול, ועל הרוב בא בגבולינו ומתו ממנו כמה וכמה נפיחי כפן, אשר אין מן הראוי להיות נשכחים על כן באה אלינו הצרה הזאת. ועתה לכו ונשובה בתשובה לפני אבינו מרחם, יכנס לנו לפנים משורת הדין,

ויעשה עמנו למען שמו ולמען תורתו, ויאמר לצרותינו די, ויחיש משיח צדקו ב״ב אכי״ר״.

בקינתו מקונן רבי יהודה ז״ל על הצרות שעברו ומצדיק עליהם את הדין, ומתפלל על העתיד:

,,אזי בבגדי אמרי דר במעוני, יצאה בי יד ה׳, בליל שמורים נכנס אויב במעוני, ואומר איה חסדיך הראשונים ה׳...

...נכנס אל ביתי בזעף וילבש נקמה, ויקח את כל מחמדי ולא השאיר לי מאומה, ויפשט את לבושי מעלי בשצף קצף וחימה, ואומר זכר זאת אויב חרף ה׳.

ידו הרים עלי וחרבו שלופה, ויהרוג את בחורי מיתה חטופה, ואומר מי יתן לי אבר ואעופה, העל אלה לא תתאפק ה׳.

ישישי וזקני אסר בחבלים, ועינם תרדנה דמעות כנחלים, ואין פה פוצה ומצפצף ומכלים, אבל צעק לבם אל ה׳...

...ויגדל עון בת עמי עד לשמים, וילקו בעונם כפלי כפליים, ועינם תרדנה דמעות כמים, ומצדיקים את דינם לפני ה׳...

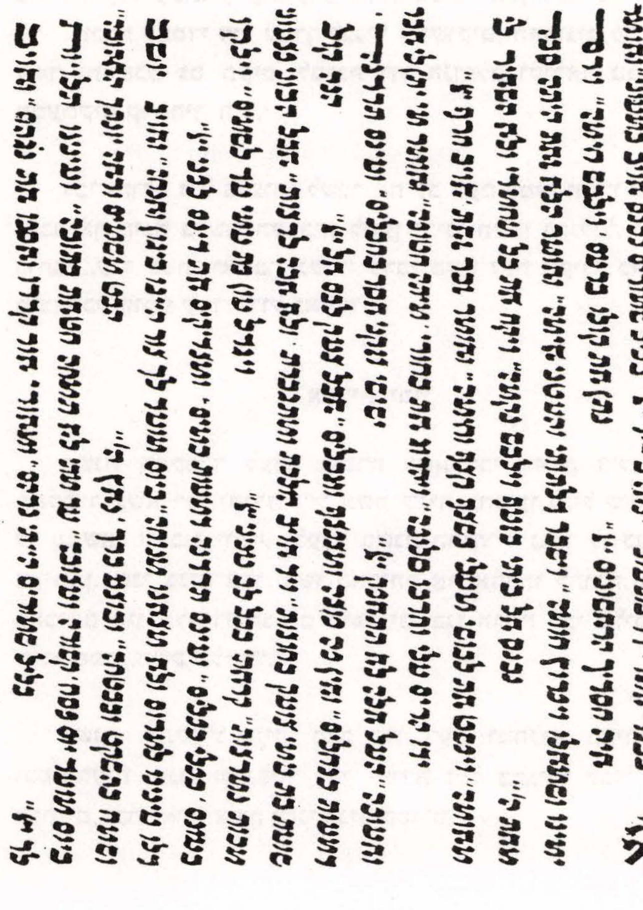
...הבט משמים וראה יונתך האהובה, ביום מועד יום פסח קשורה ועצובה, עת מתי לא תמחה חטאת כתובה, ועינינו תלויות לך ה׳.

בליל שימורים הייתי נדהם, ומאורי אור קדרו ואספו נוגהם, ואויב בקול צווח ועלי ינהם, ואומר עורה למה תישן ה׳.

נודי באנינה ושאי קינה קהלת צנעא הקדושה, עיר קדש משוש כל הארץ איכה היתה ענושה, מה זה עלה בגורלך ביד אויב כבושה, ותען ותאמר כי חטאנו לה׳.

ידענו ה׳ רשענו וגודל חטאתינו, הננו אליך בבושת פנינו, ואור פניך נסה עלינו, וראה דלותינו ואורך גלותינו, ועשה למען שמך ה׳.

ועוד אשא קינה בבכי ואנינה על בית תפלתי, איך נכנס בו האויב וקרע את תורתי, ויפשיטנה ערומה על גודל חטאתי, ואומר קנא לשם

כתב ידו

קדשך ה'.

ספדו והילילו אחי על שיממות ארון, ועל ספרי קדש הנטושים באף וחרון, ויעשום קרעים קרעים ולא מצאו יתרון, ותנו כבוד לה'...

...זכרה לחסדי דוד עבדך לבניך העשוקים, ההרוגים על קדושת שמך ותסמכם גם תקים, לסוכת דוד הנופלת וקוראה ממעמקים, ממעמקים קראתיך ה'...".

רבי יהודה ז"ל ברצותו לשבר את לב העם למען יחזרו בתשובה, חיבר אף קינה בלשון הערבית למען יבינו הקטן והגדול, וכה הוא כותב: ,,עוד נמתי ואחבר ,נשיד' ערבי מעין זאת הקינה כדי שיהא מובן לכל שומע קטן וגדול כאחד".

אחרית ימיו

בשנת התקפ"ד לערך נפטרה אשת רבי יהודה ז"ל, ובשנת התקפ"ה נשא רבי יהודה ז"ל אשה שניה. בהגיעו לגיל ששים נולד לו מאשתו זו בנו יוסף, ולערך בשנת התקצ"ד נולד לו בנו השני סלימאן. שני בנים אלו ירשו מאביהם את אהבתו לתורה, ואף הם כאביהם היו תלמידי חכמים מופלגים. בנו הגאון רבי סלימאן ז"ל חיבר ספר ,,חשק שלמה".

בשנת התקצ"ו היה מצב של רעב ומחלות בעיר צנעא, ובמאורעות שנה זו נפטר רבי יהודה ז"ל בהגיעו לגיל שבעים ושתיים, ובהשאירו אשה ושני בנים קטנים.

פרק שני

הגאון רבי יחיא בדיחי זצ״ל
ראש הישיבה הכללית בתימן

נטע פאר

משפחת בדיחי ידועה ומפורסמת בתימן כמשפחה עשירה ברוח, אשר תרמה רבות בקומתה לצביונם הרוחני של קהילות תימן בכלל וקהילת צנעא בפרט. כבר מזמן קדמון ידוע לנו חכם אחד ממשפחה זו הוא הגאון רבי סעדיה ב״ר זכריה אלבדיחי ז״ל, ממנו נשתמר פיוט אחד בכת״י קדמון. אחת הנטיעות המפוארות אשר נטע הבורא במשפחה זו, בדורות האחרונים בתימן, הוא הגאון רבי יחיא בדיחי ז״ל, אשר ללא ספק היה ראוי להימנות על משפחה רמה זו, וברוב צדקתו, חכמתו ותבונתו, הוסיף כבוד ופאר רב על כבודה ופארה של משפחת בדיחי.

רבי יחיא ז״ל נולד בצנעא בירת התימן בשנת התקס״ג, לאביו רבי שוכר ז״ל, יהודי בר אוריין ובר אבהן. חידוש אחד ממנו מובא ע״י בנו רבי יחיא ז״ל בספרו ,,חן טוב״: ,,ויקחו לי תרומה, שמעתי מפי מורי א״א נר״ו ע״פ מ״ש חז״ל שתרומה מן האדם היא המילה, והיא מצוה ראשונה שנצטוינו בה, וכלל המצות הם תרי״ג, והנה כשתסיר ז׳ מצוות בני נח ישאר תר״ו, נמצא שהמילה ראשונה לתר״ו מצות, והנה לי תרומה, ב׳ תיבות אלו, הן אותיות מילה תר״ו, ירצה

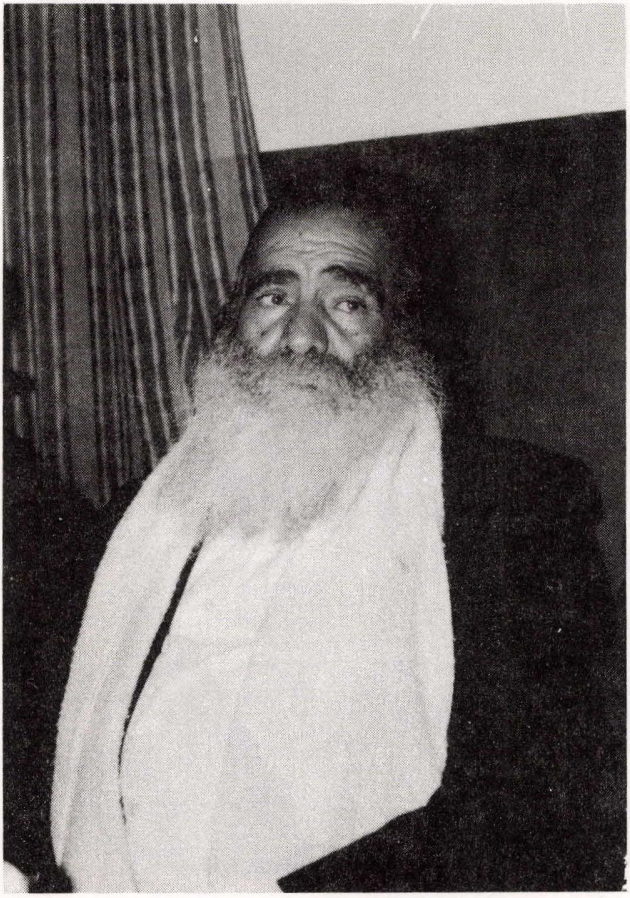
שהמילה היא הראשונה לתר"ו מצות שהיא תרומה מהאדם".

כבן למשפחת חכמים, גדל רבי יחיא ז"ל בין ברכי תלמידי החכמים, מהם שאב תורה מלוא חפניים, וכבר בילדותו ניכרה בו חכמה יתרה והצטיין בבקיאות גדולה בכל מכמני התורה והחכמה, בנסתר כבנגלה. כבר בנערותו חיבר רבי יחיא ז"ל שני חיבורים: א. „לחם תודה" פירוש על ספר „שערי קדושה" למהרי"ץ ז"ל. וכפי שהוא כותב בספרו שר"ת „חן טוב": „...וכבר אני העליתי אני הצעיר מימי קדם בנערותי בקונדריס לח"ת, קודם שיתחבר ויצא לאור ספר מקור חיים...". ובהקדמת ספר „לחם תודה" הוא כותב: „...ולא לכם החכמים עשיתי זה, רק לעצמי או גם לאחי ורעי ,הילדים' אשר כגילי...". ב. פירוש על תפלת אליהו, כפי שהוא כותב בהקדמה: „ובימי נעורי ליקטתי פירוש ל,תפלת אליהו"...

ראש הישיבה

קהילת צנעא המעטירה התברכה בכמה וכמה ישיבות ובתי מדרשות שהתמקמו בבתי הכנסת בעיר. החשובות שבהם: „בית אלשיך", „בית אלאוסטא", „בית אלשרעבי", „בית אלכסאר", ועוד. בראש ישיבות אלו תפסה את מקומה הישיבה שהתמקמה בבית הכנסת „בית צאלח", ולגודל חשיבותה נקראה בשם „הישיבה הגדולה" או „הישיבה הכללית" ואף „הישיבה" סתם. ישיבה זו היתה מעין סנהדרי גדולה, אליה הורצו ובה לובנו שאלות מסובכות שהגיעו מכל מחוזות תימן.

לאחר פטירת ראש ישיבה זו, נתנו חכמי הישיבה את עיניהם ברבי יחיא ז"ל והעמידוהו בראשות הישיבה. בכל יום לפני הצהרים היו נקבצים בה תלמידי חכמים רבים אשר היו נושאים ונותנים

הגאון רבי יחיא הלוי־אלשיך שליט"א
רבו האחרון של ביהמ"ד „בית אלשיך" שבצנעא

מרן הגאון רבי חיים כסאר שליט"א
ראש הישיבה האחרון בישיבת „בית אלשרעבי" שבצנעא
ומח"ס „שם טוב" על הרמב"ם

במלחמתה של תורה כארבע שעות רצופות. בזמן זה אף עסקו במתן התשובות וליבון השאלות אשר הגיעו מרחבי תימן, כשבראשם עומד רבי יחיא ז"ל שהשכיל לנווטם בים התלמוד והפוסקים בתבונה רבה. אחר הצהרים היה מלמד בישיבה זו הגאון רבי שלום שמן ז"ל (מח"ס „פך השמן") אשר היה מפורסם כאיש אשכולות ובקי בכל פינות התורה.

מחמת המציק

רבי יחיא ז"ל סבל רבות משלטון הרשע בתימן, כבר בנערותו נאלץ להסתתר כארבעה חדשים מחמת המציק, על כך מתאונן הוא בחתימת פירושו לתפלת אליהו: „...הייתי טמיר וגניז היום כמו ארבעה חדשים, בכל יום האויב משכים ומעריב לחשב עלינו דינים אכזרים לנתפשים... נטלו ממונינו, הלקונו במלקיות שלא ראו עינינו, ולא שמעתם אזנינו, נתנו כבלים ברגלינו, וקולר בצווארינו, הגלונו והרחיקו בית מאסרינו, היינו חרפה לשכנינו, כמה גזירות גזרו עלינו...". ובהקדמת ספרו „לחם תודה" שחיברו בנערותו הוא כותב: „...בדור הזה שגברה יד האויב עלינו, ובכל יום ויום אומרים הב הב ממון, מס וארנון, כי יתן עינו בכיס, במיעוט פרנסה וחסרון כיס...".

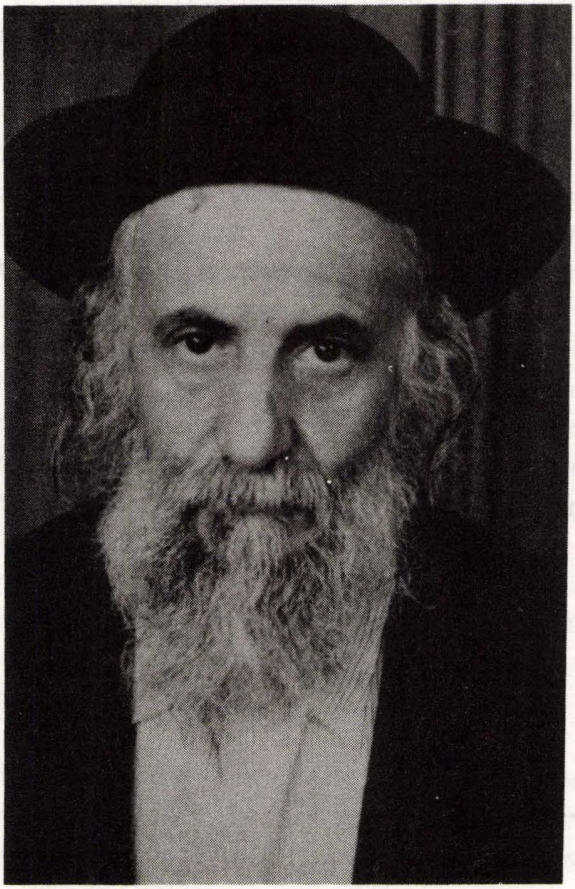
בהגיעו לגיל הארבעים ושלש לחייו, נאלץ רבי יחיא ז"ל לעזוב את עיר מולדתו לתקופה ארוכה. וכה סיפור המעשה: בשנת התר"ו עלה על כס המלוכה בתימן מלך חדש אשר בקלות דעתו גרם לדלדולה של קופת המדינה, כאשר נוכח המלך בריקנות קופתו החל במעשי סחטנות מן האוכלוסיה האזרחית, וכרגיל במקרים כאלה בראש וראשונה סובלים היהודים, ואמנם אחד מצעדיו הראשונים של המלך היה הטלת חובה על יהודי צנעא העניים לקנות את כל אבק השריפה שברשותו, היהודים אשר אין להם כל צורך באבק שריפה

הגאון רבי יוסף בן רבי שלום שמן זי"ל
רב העיר הרצליה

נאלצו לקנותו במחיר מלא, ולמען יוכלו לעמוד בתשלום מכרוהו במחיר זול ביותר, ובכך נדלדלה הקהילה. באותו זמן גנב משרת יהודי מבית אדוניו – שאף הוא יהודי היה – כלי נחושת מלא מטבעות כסף, מקרה זה זעזע את הקהילה, עד שהגיע הדבר לאזני המלך אשר מצא עילה לומר שכל יהודי הקהילה עשירים הם וברשותם כלים מלאים מטבעות כסף, וכשנתלה הוא בעלילה זו החל במעשי סחטנות שנמשכו כל ימי שלטונו. באותה תקופה היה ממונה על הטבעת מטבעות הממשלה יהודי בשם ר׳ יוסף הלוי אלשיך ז״ל, כתוצאה מעלילה זו נעצר יהודי זה, הושלך לכלא ונגזר דינו למיתה. כדי להדאיב את נפש אחיו ובני ביתו הביאום לחזות בביצוע גזר הדין, ובנוכחותם ניסו לפתותו להמיר את דתו ואז יתכפר לו, כי כן החוק שכל יהודי המתחייב בדין מטעם המלכות נפטר מעונשו בהמרת דתו. אך רבי יוסף ז״ל התריס כנגדם וחרפם באומרו: ,,וכי אפשר ליהודי להחליף דינר זהב בנחושת ?״, אזי שאלוהו אחיו: ,,מה דעתך ?״ השיבם: ,,אני חזק באמונתי״. וכך עמד רבי יוסף ז״ל באומץ לב ובמצח נחושה לפני שר הטבחים אשר התיז את ראשו בבת אחת. בעקבות מעשה זה באה שרשרת ארוכה של מעצרים בקרב יהודי הקהילה. רבים מחכמי הקהילה וראשיה גלו־ברחו מצנעא, והתפזרו בערים ובכפרים שלא היו בתחום שליטתו של המלך, מקום שם קיבלו חסות כפי מנהג שבטי הערבים.

הבולטים מבין חבורת הגולים, הלא הם: הגאון רבי יחיא קרח ז״ל (מח״ס ,,מרפא לשון״ ועוד), הגאון רבי סלימאן קארה ז״ל ראב״ד צנעא, והגאון רבי יוסף משרקי ז״ל – מצאצאי בעל ,,שתילי זיתים״ – אשר גלה לעיר שבאם, קבע מושבו בעיר זו ואף מונה שם כראב״ד, תשובה אחת ממנו מוזכרת בספר ,,זכרוני אי״ש״ להגאון רבי אברהם אלנדאף ז״ל.

הגה"צ רבי ישראל משרקי ז"ל
נכד רבי יוסף משרקי ז"ל
ומרבני העיר „שבאם" שבתימן

אף רבי יחיא ז"ל נאלץ לברוח, על נסיבות בריחתו סיפרו הזקנים: פעם אחת הלשינו עליו לפני המלכות, ומחמת זה הושלך רבי יחיא ז"ל לבית הכלא בצנעא, בראותו שהדבר כרוך בסכנת נפשות – כי גזרו עליו או להמיר דתו או למות בחרב – התענה, אמר שם של קפיצה, קפץ מבית הכלא, בא לביתו, ארגן את בני משפחתו ונמלט עמם לעיר כוכבאן שבה היה מושל שלא היה כפוף למושל צנעא, ובכך ניצל מסכנה. הד לאותם צרות נמצא במכתב שנשלח לרבי יחיא ז"ל בהיותו בגלות על ידי אחד מתלמידיו הגדולים ה"ה הגאון רבי שלום חבשוש ז"ל, אשר פותח את המכתב בלשון זה: „מי שעשה ניסים לאבותינו הוא יעשה עמנו ניסים וגבורות בעת ובעונה הזאת אכי"ר".

ובתוך המכתב הוא כותב: „...מי שאמר לעולמו די הוא יאמר לייסורינו ולצערינו די, ויקרב הרחוקים, ויבטל המציקים... ויגאל שכינת עוזו...".

רבי יחיא ז"ל בגלותו

שלא כרוב הרבנים הגולים שחזרו לצנעא לאחר תקופה קצרה, נשאר רבי יחיא ז"ל בעיר כוכבאן כשלושים שנה. רבי יחיא ז"ל נתקבל בעיר זו בכבוד גדול, ומונה בה כראב"ד ור"מ. מיד בהגיעו לשם החל רבי יחיא ז"ל להרביץ בה תורה והעמיד שם תלמידים הרבה. וכה כותב הגאון רבי עמרם קרח ז"ל בספרו „סערת תימן": „הר"ר יחיא בן יהודה בדיחי, ראש הישיבה הכללית, אשר גלה מחמת המציק... לעיר כוכבאן ונתיישב שם לערך שלושים שנה, והיה שם לרב ומו"ץ, קבע עתים ללמדם ארחות חיים, תורה ודרך ארץ, רובם למדו מדותיו ענוה ויראת ה"...

בין תלמידיו המפורסמים בכוכבאן נמנה הגאון רבי יהודה חצ'ארי ז"ל ששימש לאחר רבו - רבי יחיא ז"ל - כראב"ד בעיר זו. רבי יהודה ז"ל חיבר ספר „נפש יהודה" על התורה בדרך הפרד"ס, וספר „מנחת יהודה" על תרי"ג מצוות. בהם מביא רבי יהודה ז"ל חידושים בשם רבו, ומכנהו „מאור הגולה".

קשה היה על רבי יחיא ז"ל פרידתו וריחוקו מחביריו גדולי התורה אשר בצנעא, על כך הוא מתאונן: „...כי השי"ת הרחיק מידעי החכמה ממני, ולא אמצא מנוח לנפשי...". ביותר היה צערו רב על שלא היה בנמצא בעיר גלותו ספרי הפוסקים המצויים בישיבות צנעא בשפע, כי אם ש"ס רמב"ם ושו"ע ומפרשי התורה, על כך הוא כותב: „ואוי לנו מעלבונה של תורה, וההי"ב (= וה' הטוב יכפר בעד)".

בקי[illegible]ה רבי יחיא ז"ל בכל פינות התורה והפוסקים, ועל אף שלא היו בידו בגלותו ספרים לעיין בהם, היו מפנים אליו אלפי שאלות מכל רחבי תימן, ועל הכל היה משיב בהרחבה ובמשא ומתן, וכה הוא כותב בספרו „חן טוב": „...אמר יאמר העבד, אעפ"י שאין בידי ספרים לעיין בדברי הפוסקים, ראיתי היטב לחוות דעתי ע"מ שתחזיר לי תשובה אם כוונתי אל האמת, ואל תאשימני אם ח"ו שגיתי, כי לא נמצא בעיר גלותי כי אם ש"ע...". ולאחר שהאריך רבי יחיא ז"ל בתשובה, כתב בסוף: „...ואם לא נכנסו דברי אלה באזניך, ויש לך חשק לעיין בדברי הפוסקים להוציא הדין לאמיתו, עיין... ותשובת הרמ"ע מפאנו סימן פ"ט...", וכאן מביא רבי יחיא ז"ל רשימה של ספרי פוסקים והסימן העוסקים בעניין השאלה, וסיים: „...ואין ספרים אלו נמצאים אצלי לעיין בהם, אלא שיש לי מימי קדם זכרון...".

אך כשהיה מוכרח לעיין בספרים היה שולח רבי יחיא ז"ל את שאלותיו לחביריו חכמי צנעא, והיה מתפלפל עמהם אף שלא ה"ה לו

שום ספר מספרי הפוסקים. באחת משאלותיו לחכמי צנעא, לאחר שהוא מאריך לדקדק בדברי השו"ע הנמצא בידו, הוא כותב: „...כי דעתי קצרה מכל צד ומכל פינה, וללמוד אני צריך... לישא וליתן בדיני תורתינו הקדושה עם חברים...". אח"כ באה תשובתם של חביריו, כשעליה חתומים הגאונים רבי יחיא בן חיים, רבי חיים קרח, רבי שלום חבשוש ורבי ישועה סעיד ז"ל. רבי יחיא ז"ל נושא ונותן בדברי תשובתם, וכה הוא כותב: „...עתה באתי להשתעשע באמרותיכם הטהורים, ואין הכוונה למרות את פיכם ולחלוק ח"ו, אלא ללמוד אני צריך, וחובה על הכל היא לצרף וללבן בהלכה עד שלא ישאר בה שום קושי וספק, וללמד דעת את העם פחותי הערך כמוני העומד כדל שואל...". אח"כ באה תשובתם שנית, ועל גליון התשובה כתב רבי יחיא ז"ל: „...ואני הצעיר לא הונח לי הדברים... עד יזכיני השי"ת לעיין בב"י ובשאר הפוסקים עם החברים, ואשיב על דבריהם אלו או אודה לסברתם".

התייר הגדול רבי יעקב ספיר ז"ל, שבסיירו בתימן פגש את רבי יחיא ז"ל בגלותו, כותב עליו בספרו „אבן ספיר": „הרב הגדול חסיד ועניו מארי יחיא אלבדיחי נ"י, האדם הגדול הזה הוא מגדולי מדינת צנעא, בתורה ביראה ובחכמה... האיש גדול מאד בחכמת הקבלה...".

בכל כח רוחו ונשמתו שירת רבי יחיא ז"ל את בני קהילתו, ועל אף צער פרידתו מחביריו גדולי התורה אשר בצנעא, וצערו הגדול על חוסר ספרים לעיונו, לא נתנו לבו לעזוב את צאן מרעיתו תושבי הכפרים, אשר כאב רבות על ייסורי גלותם ועניותם שהם הגרמא בנזיקין לחוסר לימוד התורה, וכפי שהוא כותב: „...אנשי הכפרים שעברתי בהם בגלותי, שלא נמצא אתם לא שולחן ולא מפה, לא נש"ר ולא תלמו"ד, לא מר"ן ולא רבן, מ,עוני ביום ומפחד בלילות', והשוחטים והבודקים נמצאים אצלם קונדרסים שונים, מדברים

תלמידו הגאון רבי שלום הלוי־אלשיך ז״ל

ראב״ד התימנים בירושלים

ומח״ס ,,דורש שלום״

נכדו ותלמידו הגאון רבי אברהם אלנדאף ז״ל (מימין)
בחברת הגאון רבי שלום הלוי־אלשיך ז״ל

חידות וחידודים, ורוב עיקר הדינים עוזבים...".

בהגיעו לגיל השבעים ושלש לחייו, אחר שעברו עליו כשלשים שנה לשהותו בגלות, ביקש רבי יחיא ז"ל לשוב לעיר מולדתו, כדי להסיר מעליו את עול הציבור ולשבת לעת זקנתו על התורה ועל העבודה. תלמידיו וצאן מרעיתו רצו למנוע ממנו את שיבתו לצנעא, כי הוא האיר עיניהם בתורתו וחכמתו, אך גבר רצונו על הפצרותיהם ובשנת התרל"ו עזב את כוכבאן - כשהוא משאיר אחריו תנובת־פרי עשרות תלמידי חכמים צעירים בעלי שיעור קומה - וחזר לעיר הולדתו, על כך כתב הגאון רבי עמרם קרח ז"ל בספרו „סערת תימן": „...עליהם היתה קשה פרידתו כשרצה לשוב לביתו... ובלה יתר שנותיו בצנעא על התורה ועל העבודה...".

מרביץ תורה

כשחזר רבי יחיא ז"ל לעיר מולדתו, קיבלוהו חכמי העיר בשמחה רבה, וקיבל לידיו בחזרה את ראשות „הישיבה הכללית", והמשיך להרביץ בה תורה כשתים עשרה שנה עד יום פטירתו. ואף אז לעת זקנתו העמיד תלמידים הרבה, בין תלמידיו הגדולים והחשובים נמנו: הגאון רבי שלום הלוי אלשיך ז"ל (מח"ס „דורש שלום"), שלימים נתמנה כרב ראשי וראב"ד לקהילת התימנים בירושלים, נכדו בן בתו הגאון רבי אברהם אלנדאף ז"ל מח"ס שו"ת „זכרוני איש", ועוד. והגאון רבי שלום חבשוש ז"ל, שלימים מילא את מקום רבו בראשות הישיבה. במכתב שנשלח אל רבי יחיא ז"ל ע"י אחד מתלמידיו רואים אנו את גודל הערצתם אליו, וכה נאמר במכתב: „שלמא רבא ויקרא, ינוח וישרי על ריש בוצינא דנהורא, מן קדם א־להא עלאה בתדירא, מר ניהו רבא, פטיש החזק, נר ישראל ואורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, ארי שבחבורה, בקי בחדרי התורה, בעל סברא זכה וברה, נחל

נובע מקור חכמה, מוציא לאור תעלומה, חכם ומבין מדעתו, מיישב לכל דבר בטעמו והלכתו, איש התהלה בכל מעלה כלולה, עניו כבר בתיה, לא מהדר איניש ברקניא, מרגניתא דלית לה טימי, כל מה דאת משבח לה לא הוי רק בדדמי, הלא הוא החכם השלם, אהובי ומחמד עיני, עטרת ראשי וצ"ת, אלופי וגבירי, כמוהר"ר יחיא בן כמוהר"ר שכר אלבדיחי יהי שמו לעולם. שלום שלום לך, ושלום לעוזריך, ושלום על צאצאיך, ינוחו כל הברכות על ראשיך, אכי"ר...". ומאחורי המכתב נמצא כתוב: „חבקי נשקי יד או"ע כמוהר"ר יחיא בן שכר בדיחי".

רבי יחיא ז"ל הרגיל את תלמידיו הצעירים להעלות את חידושיהם על הכתב, והיה שואלם שאלות קשות בהלכה, ועליהם היה להשיב תשובה ארוכה בכתב בדרך משא ומתן, תשובה אחת כזו מובאת בשו"ת „זכרוני איש" לנכדו ותלמידו הגאון רבי אברהם אלנדאף ז"ל, וכה הוא כותב שם: „בימי חרפי מקדמוני, שאל מופת הדור, גור אריה יהודא, אוצר בלום לתורה ולתעודה, האדון האלוף התורני, מו"ר יחיה לעד בדיחי הי"ו לתלמידיו שלשה הם... וזאת היתה התשובה מאתי לפני הרב הנזכר...". תשובה זו כתבה רבי אברהם ז"ל בהיותו כבן שמונה עשרה שנה.

רבים מחכמי הדור הצעירים רגילים היו להרצות לפניו את חידושיהם, נכדו ותלמידו רבי אברהם אלנדאף ז"ל כתב בבחרותו תשובה ארוכה בפלפול עצום בענין ברכת מעשה קדרה, ובסוף התשובה הוא כותב: „אחר כל זה הרצינו דברינו אלה לפני מורי הוראות בישראל למאורות, הרבנים הגאונים, אנשי הישיבה הכללית דפה ק"ק צנעא יע"א, וכך עלתה הסכמתם, ועל צבא"ת הרב הגאון מופת הדור מו"ר אבי אמי הר"ר יחיא בדיחי נ"י לעד א"ס".

וכה כותב רבי יחיא ז״ל בהסכמתו לתשובה הנ״ל: ,,אחר שראינו ועיינו במה שיגע ומצא ידיד נפשי, התלמיד השנון והותיק אברהם חיים אוהבי נצרו דגול אשר פעלו ויסודתו בהררי קודש, מדברי התלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים, ידענו נאמנה...״.

דולה ומשקה

כראש ,,הישיבה הכללית״ היה רבי יחיא ז״ל אחת הכתובות החשובות לפתרונה של כל בעיה הלכתית אשר התעוררה בתימן, שאלות רבות הורצו אליו מכל קצוות תימן, והוא ללא לאות היה דולה ממעין תורתו ומשקה לכל צמא הדורש את דבר ה׳.

תשובותיו היו מתקבלות במורא רב ופסקיו כמשה מפי הגבורה, כאשר הגיעה הגפרית לתימן שאלוהו אם מותר להדליקו ביום טוב כי יש מהפוסקים שמתירים, בדברי תשובתו האריך רבי יחיא ז״ל להוכיח שהוא אסור, ועל הפוסק המתיר כתב: ,,...ואין זה כי אם כד שכיב ונייס אמרה למילתיה, ואי צורבא מרבנן ומורה לעצמו או לאחרים, שרי ליה מאריה וצריך לחזור בו מטעותו...״. איסורו זה נתקבל בתימן ללא ערעור ולא נמצא אדם שהעיז להדליק גפרית ביו״ט. בדור האחרון כאשר התחכם אדם אחד להדליק גפרית ביו״ט בטענה כי יש פוסקים המתירים, פרסמו עליו חכמי הדור כי ,,פלוני חילל יו״ט״ ונידוהו, אף שיש קהילות מחוץ לתימן בהם פשט ההיתר.

רבי יחיא ז״ל היה מן הקנאים לאחוז במנהגי תימן המקוריים, לדוגמא, בעניין קשר של תפלין שמנהג תימן לקשור קשר מרובע, ולדעתם הוא הקשר העיקרי ולא הקשר שבצורת דל״ת ממש, הביא רבי יחיא ז״ל תשובה חריפה מהגאון רבי יוסף צארם ז״ל (דיין ומו״ץ) בה מאשר ומקיים רבי יוסף ז״ל את המנהג.

לאו. והנה תרן זל"ר בשם בעטן לתן שאחר הבוחר בעתו ישרץ
בפי' נט דלא יענה וגם אחר כל ישרץ בפי' קיש לא יענה דהוי
הפסק ישוש לתנים אחר ברכות דתפלה לא גילה סברתו בפי' לי הוי הפסק
שאל ותתש בפי' קטו סב וכן יתאר עתו תלה בתלה ברכת הל הקדוש וברכת
שים וכ תלח פי' סיכויין סיפיים שהי ברכות אז עם השצ ואז לא יכוין לענות
לתנים אז דבתקוס דתפשר לתקן תודה הבי דתתקנים וכי תתצית השקל ד
דברי תלח אז כוונתו אף דב לתנים אז דין קדושה יש להם בתש רתשה זל ת
סו והבי לא הסכים בזה תש כ תלח דלכתחלה תודה הבי עכל תשתע ותה
דשאר ברכות תפלה אל לתרן זל דלא יענה אחר שצ והוי הפסק"
ומצאתי להרב קדשי דוד בפי קכד כשעמד לחלוק על דברי הר לחריש
ינגיד בטו של הרשבש זל כתב וזל ותה שדן תל דריש זל דכי
היכי דלענין לענות קדושה עם השצ כשהתחיל עתו תלה בתלה ליח בה
הפסקה כתו כן לענין לתן של אחר ברכ ליח בה הפסקה ויכול לענות לתן
אחר הכהנים בסוף התפלה עכ תט לתרי תחילה תכהר דלא דתיח כלל
דשאני קדושה שהיח הגוף התפלה עתמש וחייב בה כתו שחייב בתפלה ותסח
לא היח הפסקה לתנתם עניית לתן אחר ברכ ליה חיוב תגוף התפלה אא
תצוה וחייב לענות במקום שיכול להפסיק ולא במקום שלתו יכול להפסיק
ולתנשים שקרא עליהם היקר הרש זל רצו להביא עצמן לידי חיוב תצוה ז
ולא תשכחת לה שא להתפלל בתרוצה ולכתור התפלה קודם שיגיע שצ
לברכ ותשוב ניחא למי לתכתבי דורס לבטל דך תקנה שלהרשבש זל כיון
שרתו וכו ושלחנם תודקדקים תפלקים ועונין לתן בסוף התפלה וגו ית לא
תלה במלה עם השצ עד ברכ ותתתינים ושותקין לענות לתנים של
ברכ כל דשפיר דתי ולית בה הפסקה ותכא לתניגא לה תנהג דתכן בה לא
העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים לתן תעכני הטירוף תשתע י
דיוקל תעכני הטירוף הלחה תעשם הפסקה ליכל ויעיין בהו התם וכתבי ג

קטע אחד בכת"י מתוך תשובותיו הרבות

רבי יחיא ז״ל מרבה להביא מפסקי ומדברי הגאון מהרי״ץ ז״ל מכל ספריו, ואף ממה שכתב בגליונות ספרי הפוסקים, וכה הוא כותב: „...עוד מצאנו למהרי״ץ הדיין המפורסם של כל ערי תימן...״. ובמקום אחר: „...ומי לנו גדול ממהרי״ץ שבקי במנהגי ארץ התימן״.

שרידים מתשובותיו של רבי יחיא ז״ל נשארו בידינו לפליטה ונדפסו בספרו „חן טוב״, והם חמשים ושתיים תשובות, ועוד כמה חידושים ופסקי דינים. רבי יחיא ז״ל סיפר לנכדו רבי אברהם אלנדאף ז״ל, כי לפני גלותו לכוכבאן, גנז בגניזה בביתו כתבים רבים מחידושיו שחידש בבחרותו, אך כאשר שב מצא רק כמה קונטרסים מהם, והשאר נעלם.

חכמה וענוה

מתוך תשובותיו של רבי יחיא ז״ל למדים אנו את גודלו במדת הענוה. וכגודל תורתו וחכמתו כן גדלה ענותנותו, וקיים בעצמו מאמר חז״ל: „איזהו חכם הלמד מכל אדם״, כשבכל דבר היה מתייעץ אף עם התלמידי חכמים הצעירים, ואפילו הבחורים הלמדנים מבין תלמידיו. בתשובה אחת בספרו „חן טוב״ הוא כותב: „...ועיין מ״ש תלמידי אברהם בתשובה ע״ז...״. וכוונתו על נכדו רבי אברהם אלנדאף ז״ל שהיה צעיר לימים כבן י״ח שנים.

בספרו כלל רבי יחיא ז״ל כמה תשובות שמצא מהגאון רבי שלום שמן ז״ל (מח״ס „פך השמן״), ואף שרבי שלום ז״ל היה צעיר לימים, החשיב רבי יחיא ז״ל תשובות אלו והעתיקם למשמרת בספרו.

פעם נשאל שאלה שכבר השיב עליה הגאון רבי יוסף אלקארה ז״ל, ראב״ד צנעא ומח״ס „זבחי אלדים״, אך רבי יחיא ז״ל לגודל

ענותנותו סירב להשיב אחר שהראב"ד כבר השיב על השאלה, וכה כתב בדבריו: „...די לכם בתשובה הכתובה אחר השאלה (דהיינו תשובת הראב"ד), כי מי יבוא בדורינו זה אחר האדון רבינו יוסף נר"ו, הוא השליט הוא המשביר, ומי שבודק אחר דבריו, בזה לו מגרעות נתן...". אך כדי שלא להשיב את פני השואל ריקם, הוסיף לו רבי יחיא ז"ל סיוע וראיה לפסק הראב"ד.

פעם נשאל מחכמי הדור לחוות דעתו באיזה עניין, ובתשובתו כתב: „אמר יאמר העבד, אעפ"י שאיני כדאי להכריע, גילוי דעת אינו מכריע...". והאריך בתשובה, ובסופה חתם: „...כה דברי עפר ואפר, מתאבק בעפר רגלי חכמים, יחיה לעד (בדיחי) אכי"ר".

במקום אחר נשאל מאחד מחכמי הדור, ובדברי שאלתו מכנהו חכם זה בכינויים רמים: „...גבור בתורה בריא כאולם, מפואר ב,ענוה' ובחסידות כל ימי עולם, נצח ישראל, יאיר הודו וזיו כבודו עליו... הרב הנכבד מדברנא דעמיה או"ע ועט"ר...". ובדברי תשובתו אליו כותב רבי יחיא ז"ל: „ידיע להוי לרבוני מלכא, מאן מלכי רבנן, דכל רז לא אניס ליה, עדיף מנביא וחוזה, תפארת ישראל, גבור במלחמתה של תורה, כארי גדול בדע"ה, ממולא בתבונה ובחכמה, מוכתר בכת"ר שם טוב, הר' דבדיק מר ל,קטן הכמות וצעיר האיכות, אמר יאמר העבד'...".

אף כשחלק על חביריו אפילו הצעירים ביותר, לא אמר קבלו דעתי, וכפי שנמצא כתוב באחת מתשובותיו: „...והוכרחתי להאריך בתשובה זו, מפני שראיתי תשובה להקל להרב החכם השלם שר שלום שמן יצ"ו, ולענ"ד שלא עיין בפוסקים כל הצורך, ולא נתיישבו דבריו באזני, והנני מעתיקה למעיין, ו,הבוחר יבחר'...". ובמקום אחר הביא עוד תשובה מהגאון רבי שלום שמן ז"ל, ובסופה כתב: „...ואני הצעיר

המעתיק, קטן שבקטני הדעת, תמהתי על הרב איך מצא התר בראיות רעועות שאין להם שחר... והנה בעזה"י יבוא סתירת כל התירו ממה שאכתוב בסמוך...".

אמנם כל זה במלחמתה של תורה, אך כשמדובר בגילוי פנים בתורה שלא כהלכה, פה אין מקום לענוה, ולא מתאפק רבי יחיא ז"ל ומשיב תשובה ניצחת: „...הסברא הראשונה אין בה לא מלח ולא תבלין, וראוי להכות על קדקדה...". במקום אחר באה תשובה מאחד מחכמי תימן לחלוק על דברים שכתב רבי יחיא ז"ל בתשובה, ע"ז כתב רבי יחיא ז"ל: „כתב יד האדון מעכ"ת הגיע, אמר יאמר הנה ארש"י אר"ש ברזל, וראיתי והנה עלה כולו תמיהות על מעכ"ת איך לא הבנת תשובתינו וקרית אותה בלי עיון והשקפה... אמנם על חכם כמותך ראוי ללמד עליו זכות, על כי באה תשובתינו בקיצור נמרץ, לא השקפת לפלפל בה היטב להבין, כי הפלפול צריך טורח ויגיעה..."

נפש פיוטית

בנפש פיוטית התברך רבי יחיא ז"ל, ואף חיבר שירים לשבח בהם את בוראו, וכפי שהוא כותב: „...השירים שחיברתי כפי מה שחננני בוראי לשבחו ולשורר בהם קודם סעודת ליל שבת לכבוד שבת מלכתא, לשם ייחוד קבה"ו בשני שירים הראשונים, ואחר הסעודה או בלילה אחר חצות אודה ואתחנן בשני שירים האחרונים...".

בשירו המתחיל „אקוה א־ל לרוב חסדו" מתאונן רבי יחיא ז"ל על יסורי גלותו, ותולה זאת בעוונותיו:

„...חוקיו לא שמרתי וסרחתי, על כן טרדני וגליתי...
יסרני בקצף רב, הממני, ועול כבד סבלני, אכלני,
ומי ראש השקני, ויגונים עטרני..."

הַמְנוּחָה יוֹם שַׁבָּתוֹר וְזָכוֹר בּוֹ תָּגִיל וְיָגוֹן לֹא תַזְכּוֹר וְתִהְלּוֹת שַׁבָּחִים
וְכוֹר חַזְפּוֹר" פּוֹ חֲשׁוֹרֵר שִׁיר לְיוֹם שַׁבָּת, וְלַיְלָה כְּיוֹם יָאִיר
כִּי אַתָּרָנָה בְּחַבָּה כִּי בָּה יִתְחוֹלֵל כָּל מַעֲשֵׂה" פּוֹ צַעֲקָתִי
לְקִרְאָתוֹ אֶהֱלֹל לְקוֹנִי, וְאֶהֱגֶה בְּתוֹרָתוֹ וְשִׂיחָתוֹ לְהַגִּיוֹנִי כִּי יוֹם יְיָ
חוֹת הוּא בֵּינוֹ לְבֵינִי" פּוֹ גְּדוֹלוֹת כִּי רְצֵה נָא אֱלֹהַי וְעוֹנִיִּי
וְהוֹרֶךָ לַתּוֹעִים וְהַבִּינֵנִי בְּיוֹם זֶה אֶהֱנָעֵן בְּמַרְדֵּם רְתוֹנִי" פּוֹ
יְאֵר לִי לֹא שָׁכַל טוֹב וְיַחֲנֵס לִי לֹא בְלִקַּח טוֹב, אֲנִי וְצֹאצָאַי לְיִרְאָה
אֶת הַנָּעוֹב כְּטוֹב שֵׂם תִּשְׁתַּן טוֹב" פּוֹ הָדֵר כְּבוֹד יוֹם יְיָ נְקַדְּשֶׁנּוּ
קְדֻשָּׁתוֹ לֹא קָדוֹשׁ בְּאֵלֹהֵינוּ כִּי בוֹ שָׁבַת וְנָכַל וְנִלְאֲהוּ" פּוֹ
וְיִרְכּוּ יְחִידוֹ לְעֵשׂ בְּנֵי אָבוֹת, בְּחִירִי לֹא אֲשֶׁר הָלְכוּ נְהִיבוֹת יַרְכֵי
יֵין, וְתַעֲלוּלֵי תַּפְנוּקוֹת וְעֵרִיבוֹת" פּוֹ וְבָקִי יָה בָּזֶה שֶׁכָּלְתָּן יַחַד
כְּתִירִים וְהַדָּה מְשׁוּתִים כְּשָׁבָה כְּאֶחָד כּוֹלֵן קְשׁוּרִים בְּרוּעָה אֶחָד
פּוֹ הוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי אֶהֱלֹל לְקוֹנִי לְהַרְאוֹת גְּדוּלָּתוֹ בְּאַחֲנִי
וְהַעֲיֵמֵנִי וְלִסְגֹּר רוֹב שִׂיחִי וְיִאוֹר אֲנִי אֶשְׁבַּח בְּ גָּדוֹל גִּבּוֹר
וְעוֹשֶׂה אֲשֶׁר נִבְלָא יְחוּקִי, וְכוֹבֵשׁ רַחֲמָיו בְּשָׁלוֹם יְבָרְכֵנִי" הַס

קטע אחד משיריו בכת"י

ובשירו המתחיל „אזכיר שבח לא־ל״ כתב:

„...ניהלני בגלותי, וזנני ברוב חסדיו.
ומכף כל אויביו הצילני, אשר חרפו תורתו...״

על אף ייסוריו שסבל משלטון הרשע בתימן, גלותו ומכאוביו על ריחוקו מתלמידיו וחביריו, אינו מרפה מבטחונו בבורא עולם, ובשירתו מתחנן הוא לפניו:

„...אדיר ונורא, לך תהלתי בך בטחתי.
דגלני, לא ארפך קבל תפלתי.
ברוך ומבורך, לך הגדולה בך התהלה.
החייני, לא ארפך אל תעזבני.
דגול ונורא, לי־ גבורה בך הגבירה.
ועדני, לא ארפך אל תטשני...
...נאור אדיר, לך תקותי בך אילותי.
כלכלני, לא ארפך עד שתחננני...״

ובשיר אחר:

„...אני אל אלדי אקרא ואתחנן,
ואצעק לרוב רחמיו ואתלונן,
ואליו אשא ידי ואתחנן...״

את גודל חשקו, תשוקתו ודביקותו בבוראו, ביטא רבי יחיא ז״ל בקטע זה:

„...יחיד מיוחד, לך חשקי בך דבקי.
אשרני, לא ארפך עד בלעי רוקי.
חנון ורחום, לך דפקי בך חזקי.
ברכני, לא ארפך עד תום חוקי.
יה המרומם, לך תשוקתי בך אהבתי.

גדלני, לא ארפך סלח משובתי...
...בעל היכולת, לך הממלכה בך דבקו חסידיך.
ישרני, לא ארפך ואל תעניני..."

ובשיר אחר:

"...בשבתי ובלכתי אזכרנו,
ובשכבי ובקומי אייחדנו,
ונפשי ורוחי תמיד אדבקנו..."

בשירו מייחל רבי יחיא ז"ל לגאולת ישראל:

"...הלנצח אלדי תשכחנו,
ואם לעד תאנף בנו,
אמור די לצרותינו,
ולארצינו תביאנו.

ועד כמה אייחל ואקוה,
לעת תרומם שפל ונבזה,
ובנה מקדשך אשר הוא רזה,
וישרתך כהן מזה.

דברי נביאיך מהרה חושה,
ולמענך עשה ואל אבושה,
וקום תקים אבן הראשה...

...לבריתך זכור שוכן מעונים,
וקבץ פזורים בין זדים ומונים,
והחיה ראשונים ואחרונים.

חזק ואמץ לקבץ צולעה,
ושמך המחולל קדש בתרועה,
וגאל אומרים ה' הושיעה".

ובשיר אחר:

"...נחה עמך עם זו קנית,
ורחם בחסדך עם אשר בחרת,
בזכות אבות אשר להם נשבעת.

ישועתך מהר כהרף עין,
ושלח לנו צמח מחמד עין,
ושוב ציונה ונראה עין בעין...

...השיבנו ה' אליך ונשובה,
וראה בעוני חולת אהבה,
ונהלה והרגיעה בארצך הטובה,
ובנה מקדשך בציון בחרת בה,
ונקריב לפניך תודה ונדבה.

שמור עם נפדה וגם פדה תפדה,
צאן מרעיתך אשר בגלות נבזה,
וכפר עון שמן ורזה,
ופזורים תקבץ וקרב זה אל זה..."

מקדושים אשר בארץ

מקדושים אשר בארץ המה המקובלים האלדיים, היה רבי יחיא ז"ל, והתפרסם בקדושתו ובפעולותיו הנפלאות, כשברח מצנעא והמלך שלח חיילים לתפסו, הוכו החיילים בסנוורים ולא ראו מאומה, רק שמעו קולות בני אדם הנושאים משא על חמורים.

כדרך חכמי וגאוני תימן, לא רצה רבי יחיא ז"ל להתפרנס מתורתו, ולכן עסק בכתיבת סת"ם, אך מלאכתו זו לא הספיקה למזונותיו וחי חיי דוחק ועניות, וכפי שהוא כותב: „...כי בעוה"ר אין פנאי לישב כל היום בעסק התורה, ואין תומך ואין סומך למזונותינו ואנשי ביתינו, בלתי המקום ב"ה המפרנס לכל..."

במלאכה זו עסק רבי יחיא ז"ל בקדושה ובטהרה, ומסופר עליו שכאשר היה כותב את ספר התורה, היה משאיר את האזכרות עד שגמר לכתוב את כל הספר, ובאותו יום שהיה כותב את האזכרות, היה מתענה וטובל טבילה נוספת מלבד הטבילה שטבל בכל יום, והיה נכנס בחדר לפנים מחדר וכותב את האזכרות עם הכוונות על פי הקבלה. סיפר נכדו בן בתו הגאון רבי סעדיה אלנדאף ז"ל: בילדותו היה רגיל לשהות אצל סבו - רבי יחיא ז"ל - פעם חשק לראות מה סבו עושה בשעה שנכנס חדר לפנים מחדר ומתבודד, הוא הסתתר בחדר הסמוך לחדר הפנימי והמתין לבוא סבו, כאשר בא סבו ונכנס לחדר הפנימי וסגר אחריו את הדלת, יצא רבי סעדיה ז"ל ממחבואו והציץ מחור קטן שבדלת לראות במעשה סבו, וראה שסבו כותב בספר התורה ובשעת הכתיבה היתה אש סובבת ומקיפה אותו, הילד נבהל מאד כי חשב לתומו שפרצה שרפה, וצעק לסבתו שתבוא לכבות את האש, סבתו שידעה במה מדובר, השיאתו לדבר אחר ושלחה אותו לאיזה מקום עד שסבו יגמור לכתוב את האזכרות.

סופר סת"ם תימני במלאכתו

מרוב חסידותו וקדושתו זכה רבי יחיא ז"ל לחזיונות לילה אמיתיים, וכפי שהוא כותב: „שמעתי במראה החלום מאחד מן החיים נ"ע שהיה דורש... עד כאן שמעתי במראה החלום". עוד כתב: „...שמעתי מפי אחד מקרובי, שבלילה אחת היינו שנינו לנין בחדר אחד, ואני קמתי לעסוק (בתורה), ועדיין הוא ישן, וכשהייתי עוסק שמעתי שהיה קורא בחלום בקול רם, והטיתי אזני לשמוע והנה קורא טעם נחמד ע"פ זה... וכשהקיץ שאלתי אותו מזה החלום והשיב שלא ידע ואינו זוכר מהחלום כלום, וכשראיתי שיש סמך לדברים אלו בזוהר הקדוש, כתבתיו".

מתנובת עטו

כדרך הרבה מחכמי וגאוני תימן שלגודל ענוותנותם נמנעו מלהעלות את חידושיהם על הכתב, אף רבי יחיא ז"ל נמנע מלחבר חיבורים, אך כשראה מה שכתבו המפרשים על גודל העונש למי שאינו כותב חידושיו, הוכרח להעלות מקצת מחידושיו, וכפי שהוא כותב בהקדמת ספרו „חן טוב": „והנה אני העני והדל בתורה, אחר שראיתי מה שכתבו חכמינו האחרונים ז"ל, שמי שעולה בשכלו איזה חידוש בתורה ואינו כותבו, שהוא נענש על שלא הוציאו לפועל, על כן חשתי לדברים אלו, וגמרתי בלבי לכתוב מה שיעלה בדעתי בעסקי בדברי חכמים לפעמים בעתים קצרים... ואם ח"ו אשגה באיזה דבר, השם הטוב הבוחן לבבות וחוקר כליות יכפר בעד, ואת"מ (=ואתי תלין משוגתי)".

חיבוריו שנשארו בידינו הם:

א. פירוש בדרך הקבלה על „תפלת אליהו", הסמיכו לספרו „חן טוב". חיברו בנערותו כעדותו בהקדמה: „ובימי נעורי לקטתי פירוש לתפלת אליהו... והפירוש שליקטתי כולו מספר יושר לבב להר'

עמנואל חיריקי בעל משנת חסידים זת"ע...". ובחתימת הפירוש הוא כותב: „עד כאן מה שליקטתי מספר יושר לבב, כדי שידע הנלהב לעבוד את ה' בכל לבב, ואתחנן אל ה' יזכיני לידע בסודותיו...". וברוב ענוה מתחנן רבי יחיא ז"ל לפני המעיין: „והנה אני מתחנן לפני כל קורא וברור, שלא יאשימני אם שגיתי ועשיתי שלא כסדר כל חוקר. א', שאיני יודע פירושן וסודן של דברים אלו. ועוד, שאין לנו בזמן הזה רב אפילו לפשטי התורה בוקר. והב' היא סיבת הכל, שבעוה"ר ארכה גלותינו, וגברה יד שונאינו, ופרקו עול תורה מעל צואריהם... אומר לפני בורא ארץ ושמים, אודך ביושר לבב על כל מה שגזרת עלינו...".

ב. „שירי קדש לשבת" שהיה נוהג לשורר בהם על שולחנו בליל שבת, והסמיכם גם כן לספרו „חן טוב". חלק משירתו כתובה ברוח הקבלה.

ג. „חן טוב" חידושים עמוקים על התורה, שאלות ותשובות וחידושי דינים בהלכה. ומדוע קראו בשם זה, מסביר רבי יחיא ז"ל לאחר שמביא הקדמה ארוכה: „ועל פי זה אפשר לומר שכשלומדים בדבריו או אומרים שמועה בשמו, מתעורר אותו כח הקישור והייחוד שנעשה על ידי מה שחידש בתורה, ומשפיע בנשמה, ונשמה בגוף וחי, וזהו שאמר שלמה המע"ה טוב שם מעושר רב, כלומר, טוב כשאומרים איזה דבר תורה משמו הנקרא טוב... „חן טוב' שהיא התורה הנקראת טוב, שנאמר כי לקח טוב וכו', ו„חינה' של תורה הם טעמי התורה, ולזה קראתי זה הספר הקטן „חן טוב'...".

ד. חידושים, ביאורים והשלמות לספר „שערי קדושה" להגאון המפורסם רבי יחיא צאלח (מהרי"ץ) ז"ל, קראו „לחם תודה", וטעמו וניימוקו עמו: „...כי הוא לוקח מזבח תודה, וא"א ללח"ם תוד"ה בלא

לחם תודה

קטע מספרו „לחם תודה" בכת"י

זב"ח תרד"ה". אשר הביאו לחבר חיבור זה, כותב הוא: „...בדור הזה שגברה יד האויב עלינו, ובכל יום ויום אומרים הב הב ממון, מס וארנון, כי יתן עינו בכיס, במיעוט פרנסה וחסרון כיס, וכמעט שלא נשאר לב להבין התורה ולהעלותה על לב, ובהיות שראיתי בעצמי שבעוה"ר אני קשה לכנוס ומהר לשכוח כי ביטול השקידה וקוצר המשיג ועומק המושג וחמדת התאוה הוא הגרמא בנזיקין, על כן יעצוני כליותי שטוב לעשות קיצור הלכות שחיטה וטרפיות מקובץ מכל הפוסקים ז"ל כפי המנהג פה בק"ק צנעא יע"א, כי שליחות היד בקולמוס היא מסוגלת להיות לי למזכרת...".

ובענוותו כי רבה, מתנצל רבי יחיא ז"ל: „...ואף כי אני פחת הערך, יהי לבך עלי רך, ואל תדבר עלי פרך, כי ידעתי שרבים מהתלים על עשות ספרים חדשים, אמור אמרתי יעבור עלי מה, כי מאתי אין מאומה, כי אם מדברי החכמים עולי הרמה...".

ונושא רבי יחיא ז"ל עיניו בתפלה: „...ומתחנן לפני הא־ל להסיר לב הערל ויפתח לבי בתורתו, עם אהבתו ויראתו, לעשות רצונו בחפצו, אני וכל זרעי...".

ספר זה חיברו רבי יחיא ז"ל בנערותו, כעדותו בשו"ת „חן טוב": וכבר העליתי אני הצעיר... מימי קדם בנערותי, בקונדריס לחם תודה...". ספר זה זכה לתפוצה רבה בתימן, ועשו ממנו העתקות רבות, ופלפלו בדבריו כאחד מגדולי הפוסקים. נדפס בירושלים בצילום כת"י בשנת התש"ל. ושוב נדפס בשנת התדש"ם.

נכדו הגאון רבי אברהם אלנדאף ז"ל כתב הגהות והערות על כל ספרי סבו רבי יחיא ז"ל.

כד נח נפשיה

מכה גדולה הוכתה קהילת צנעא בפטירת רבי יחיא ז"ל בשנת התרמ"ח, ביום טוב שני של גליות בחג הסוכות, בהיותו בן שמונים וחמש שנים. פטירתו היותה עבורם אבידה שאינה חוזרת, ובהלוייתו שנערכה באותו היום יצאו אחר מטתו כל בני העיר גברים וטף. בשעת ההלויה נאמרו דברי הספד, באותו זמן שהה בצנעא השד"ר (=שלוחא דרבנן) מטבריא רבי יחזקאל רופא ז"ל, הוא ועוד כמה רבנים קמו ומחו על מעשה המספידים, וכתוצאה מזה נתגלעה מחלוקת חריפה בין גאוני צנעא, שכן הגאון רבי סלימאן אלקארה ז"ל ראב"ד צנעא, ועוד כמה מגאוני אותו הדור התנגדו למעשה, באמרם שזה הספד ואסור להספיד במועד. לעומתם רבים מגאוני צנעא ובראשם הגאונים רבי יוסף מנזלי ורבי אברהם צאלח ז"ל (נין מהרי"ץ) ועוד רבים מהחכמים התירו מנהג זה. מיד לאחר החג החלו חכמי תימן לכתוב תשובות בענין זה, נכד רבי יחיא ז"ל הגאון רבי אברהם אלנדאף ז"ל, שהיה אז צעיר לימים כבן עשרים שנה, כתב תשובה ארוכה בפלפול עצום על ענין זה, והוכיח שאין איסור בדבר. וכה הוא כותב בתחילת התשובה: ,,בשנת תרח"ם לפ"ק אירע מעשה, שביו"ט שני של גליות דחג הסוכות (בעוב"י צנעא מחוז תימן) נלקח ארון האלדי"ם מעלת הדר"ג כבוד הרב הגאון מוהר"ר יחיא בדיחי זצוק"ל, ויכריזו בכל העיר לוויה, ויצאו כל בני העיר מגדול עד קטן, וכשהגיעו לפתח העיר אמרו הבקשת רחמים על המת המתחיל אהוב ירחמו וכו' הצור תמים פעלו וכו' דרך הלוכם כנהוג, וכן סדר ז' מעמדות ומושבות שעושין למת לפי מנהגינו... ובכל מעמד ומושב היו דורשין הת"ח בשבחיו בוכין ומבכין בהיותו גדול הדור, וכמנהגינו מימות ראשונים כאשר יעידו ויגידון זקני הדור. ויהי באמצע הדרשה של מעמד ד' עמד השד"ר מטבריה ת"ו שהיה שם, בעצת ג' מת"ח של הזמן להוכיח ולשתק הדרשן, באמרם שזה אסור

במועד ואפילו לחכם בפניו, והשיבום הדר"ג וזולתם כי אין הדין כן שאין מועד בפני ת"ח וכ"ש מאור הגולה הנז'... סוף דבר גמרו הז' מעמדות ומושבות כנהוג, ואחר המועד קמו הת"ח הנז'... והביאו להם סמוכות מדברי הפוסקים לאסור, ופירשו דבריהם כפי העולה על רוחם להעמיד סברתם, וע"כ ראינו אנחנו צ"ה (=צעירי הצאן) מכת המתירים להשיב על דבריהם ולהוציא הדין לאורה...". אח"כ האריך הרבה להוכיח כן בפלפול עצום ובבקיאות נפלאה.

לאחר שראה הראב"ד הגאון רבי סלימאן אלקארה ז"ל את דברי המתירים ועיין בהם, חזר בו מדעתו לאסור, ובהסכמתו לתשובת רבי אברהם ז"ל כתב: „...וזה הכלל ביט"ב הספד אסור דרשה מותר...".

מחלוקת זו הגיעה אף לחכמי ארץ ישראל אשר נשאו ונתנו בה, וכתבו תשובה ארוכה בענין זה לאסור, התשובה נשלחה לתימן כשהיא חתומה בידי כמה מחכמי ורבני טבריה, אך דבריהם לא נתקבלו כלל על ידי המתירים, והגאון רבי יחיא יצחק הלוי ז"ל (שלימים כיהן כראב"ד תימן, ובאותה תקופה היה כבן עשרים שנה) אף כתב השגות בגליון התשובה ודחה את כל דבריהם, והעמיד את המנהג על פי עיקר הדין.

השד"ר רבי יחזקאל רופא ז"ל שלח מכתב שאלה לחברי הב"ד בעניין זה, ובמכתבו מקונן הוא על רבי יחיא ז"ל כשהוא קושר לו כתרים: „אוי לעיניים שכך רואות, כי פגעה מדת הדין בדוקין שבעין, מחמד כל עין, אחד מיקירי הדור, גברא רבא ויקירא, אספקלריא המאירה, נפשי עלי תשתוחחי, בפטירת ארון האלדים, הצדיק והישר, החסיד והעניו, מ"ו יחיא בדיחי ז"ל. אי לך צנעא אם מחוז התימן, כי נפל ממך רב רועה נאמן, הזאת העיר שיאמרו עליה כלילת יופי, נהפכו עליה ציריה, תחול תזעק בחבליה, בהעדר ממנה ארון התורה,

זכה וברה, איה סופר איה שוקל איה חסיד איה עניו, המאושר בכל ענייניו, העוסק בתורה, לילה כיום יאיר כחשכה כאורה, אך אהה ה' אלדים השקיתנו כוס תרעלה, הפכת חגינו לאבל, יו"ט שני של גליות, חג הצוקו"ת חבל על דאבדין, צדיק אבד לדורו אבד, אוי לדור שכך עלתה בימיו, אך מה נענה ומה נאמר, כך גזרה חכמתו יתברך...".

צאצאיו

מבניו הוא הגאון רבי עמנואל בדיחי ז"ל, בהיותו בבית הכלא חידש חידושים בעמקות רבה על אותם פרשיות שחלו בזמן שהותו שם, מפרשת ראה עד וזאת הברכה, אביו רבי יחיא ז"ל העתיקם בספרו „חן טוב", וכה כותב רבי יחיא ז"ל בסוף החידושים: „עד כאן מה שחידש בני כשהיה במצור... ושיניתי מעט בלשון כדי להסביר הדברים האלו הנחמדים".

בנו השני הוא הגאון רבי שלמה בדיחי ז"ל, נמצא חתום על אגרת לחכמי ירושלים יחד עם אחיו רבי עמנואל ז"ל. חיבר ספר „עולת שלמה" חידושים ופירושים נחמדים על התורה, עדיין בכת"י.

נכדו בן בתו הוא הגאון רבי אברהם אלנדאף ז"ל, מח"ס „ענף חיים", „פתחון טוב", שו"ת „זכרוני אי"ש", ועוד. בצעירותו בשנת התרנ"א עלה לארץ, ושימש כראש ישיבת „תורת משה" וכחבר בבית הדין של קהילת התימנים בירושלים. הוא פעל רבות בקרב קהל עדתו בירושלים. בשנת תרנ"ג פתח „חדר" בירושלים ללמד את בני העדה תורה על פי מסורת תימן המפוארת. רבי אברהם ז"ל הדפיס בירושלים את התאג (=כתר, חמשה חומשי תורה, הכוללים מקרא, תרגום אונקלוס, תרגום ערבי לרס"ג ו„חלק הדקדוק" למהרי"ץ) על פי נוסחאות תימן המדוייקות, ואת התכלאל (סידור התפלה של

שלשה מנכדיו (משמאל לימין) הגאון רבי אברהם אלנדאף,
הגאון רבי מאיר אלנדאף והרב פנחס אלנדאף ז״ל

נכדו הרה"ג רבי יחיא בדיחי ז"ל

יהודי תימן) עם פירוש „עץ חיים" למהרי"ץ. בשנת תרנ"ו יצא להפיץ את החלקים הראשונים ברחבי תימן, כדי שיוכל להמשיך בהדפסת יתר החלקים, ואכן הצליח בדרכו ובשנת תר"ס כבר נשלמה הדפסתם והוא יצא שנית להפיצם.

כשראה רבי אברהם ז"ל את קיפוחה של העדה התימנית על ידי הועד הספרדי, שיהודי תימן עד אז היו חברים בו, נלחם רבי אברהם ז"ל בכל עוז להקים ועד נפרד לעדה התימנית, ועל אף האיומים שאיימו עליו ראשי העדה הספרדית, לא נרתע ויצא לתורכיה בשנת תרס"ז וחזר כשבידו אישור מן הממשלה המרכזית בתורכיה שיהודי תימן רשאים להקים להם ועד בירושלים ואין איש רשאי להפריעם, ובשנת תרס"ט הוקם על ידו הועד הכללי לעדת תימן והוא עמד בראשו. רבי אברהם ז"ל אף ייסד „בית־דין" לעדה התימנית, אשר התקיים ופעל עד לפני כעשרים וחמש שנה.

נכדו השני הוא הגאון רבי מאיר אלנדאף ז"ל, גם הוא עלה ארצה בצעירותו, ונמנה בין חכמי ישיבת המקובלים בירושלים. שימש כחזן בביהכ"נ „הגורל" בימים נוראים. חיבר חיבורים ועודם בכת"י

נכדו השלישי הוא הגאון רבי סעדיה אלנדאף ז"ל, גדל על ברכי סבו רבי יחיא ז"ל, מחידושיו נדפסו בספר „חן טוב".

נכדו הוא הרה"ג רבי יחיא בדיחי ז"ל ששימש בועד התימנים בירושלים, הקים בית כנסת ובית מדרש ות"ת לילדי ישראל כשאת כל העול להחזקתם נטל על שכמו והקדיש לילות כימים למען מפעלים אלו. אף התפרסם כסופר סת"ם מומחה. זכרונו נשאר לברכה בקרב עדת יהודי תימן, ויודעיו ומכיריו מרבים לספר בשבחו.

פרק שלישי

הגאון רבי חיים קרח זצ"ל
ראש רבני תימן

משפחת הקרחי

אחד מהמאורות הגדולים אשר זרחו בשמי היהדות במאה הקודמת, הוא ללא ספק הגאון רבי חיים קרח ז"ל. משפחת קרח ידועה בתימן כמשפחה אשר העמידה מתוכה גדולי תורה ענקי רוח ומעש אשר הוסיפו רבות לברק האורות הנטועים בשמי היהדות. כבר לפני כשלש מאות וחמישים שנה חיו ופעלו בתימן שלשה חכמים גדולים ממשפחה זו: הגאון רבי סעדיה בן הגאון רבי יוסף קרח ז"ל, מח"ס „היראה", שהיה רבו של הגאון המפורסם רבי יצחק ונה ז"ל מח"ס „פעמון זהב", ועוד. בחיבורו „רכב אלהים" מתארו תלמידו זה בתוארים רמים: „השבח והגדולה והתהלה למלך מלכי המלכים הקב"ה, אשר עזרנו באדם נכבד, הלא הוא האדם הגדול הנבון והתחכמון, כבוד גדולת קדושת מורי סעדיה בן כמהר"ר יוסף הקרחי נר"ו...". השני הוא הגאון רבי שלום הקרחי ז"ל, מח"ס „סגולות". והשלישי הוא הגאון רבי זכריה הקרחי ז"ל.

משפחה זו התרחבה והסתעפה במשך הדורות, ואחד מפירות ענפיה הסגוליים שהניבה למען עולם היהדות, הוא רבינו הגאון רבי חיים קרח ז"ל. רבי חיים ז"ל נולד בצנעא בירת תימן, בחדש ניסן

ספר רכב אלהים

שער הספר ,,רכב אלדים'' בכת''י

קטע מספר „סגולות" בכת"י

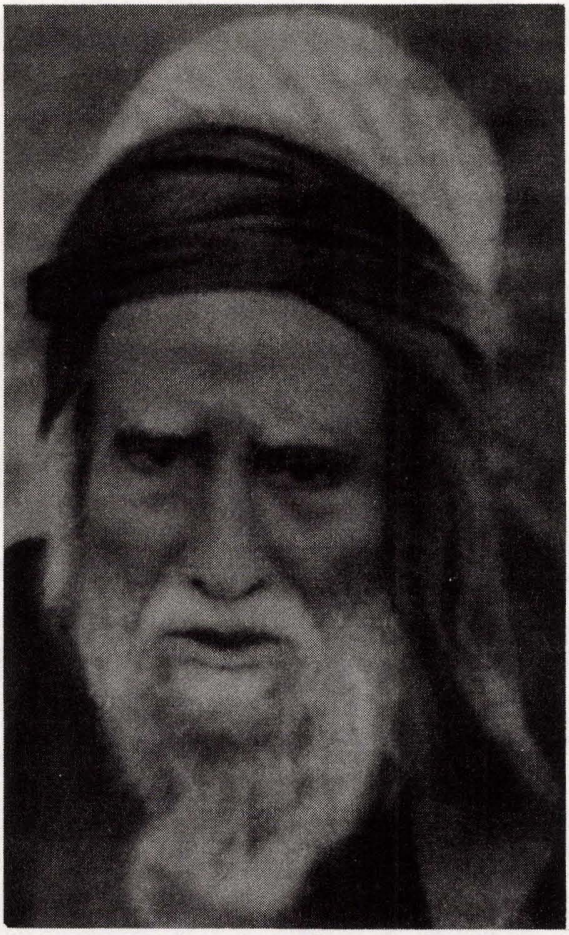
שנת התקפ״ד לב״ע.

אביו הגאון רבי יוסף בן הגאון רבי שלום קרח ז״ל היה מחשובי הרבנים בתימן. מסופר עליו שהיה מסיים ששה סדרי משנה בכל חדש. ידוע היה כדרשן בחסד עליון. בדרשותיו היה שם דגש על כך שהמוני העם יקבעו יותר זמן ללימוד התורה, והיה משדל ביותר את אותם אנשים שמלאכתם מרשה להם להתאחר. להם קבע רבי יוסף ז״ל שיעורי תורה בבקר ובערב, מלבד הלימוד הקבוע לכל המתפללים. כשלש שעות בכל יום אחר תפלת שחרית לימד ,,משנה״ בגירסא ובסברא. את ישיבתו זו קבע בבית הכנסת ,,בית אלשרעבי״ שהיה אחד מהמרכזים הגדולים ללימוד התורה בצנעא. על לימוד זה ציוהו רבו הגאון רבי יחיא שרעבי ז״ל שהיה מלמד ,,משנה״ בכל בקר, ורבי יוסף ז״ל היה אחד מהקבועים בלימוד זה. לפני פטירתו ציוה רבי יחיא ז״ל לתלמידו זה שימלא את מקומו. כשעתיים אחר תפלת ערבית לימד ,,עין יעקב״ בבית הכנסת ,,בית אלאסטא״ מיסודו של הרשב״א כ״ץ ז״ל. בהגיעו לגיל שלשים וארבע שנים נולד לו בנו הגדול חיים אשר נועד לגדולות.

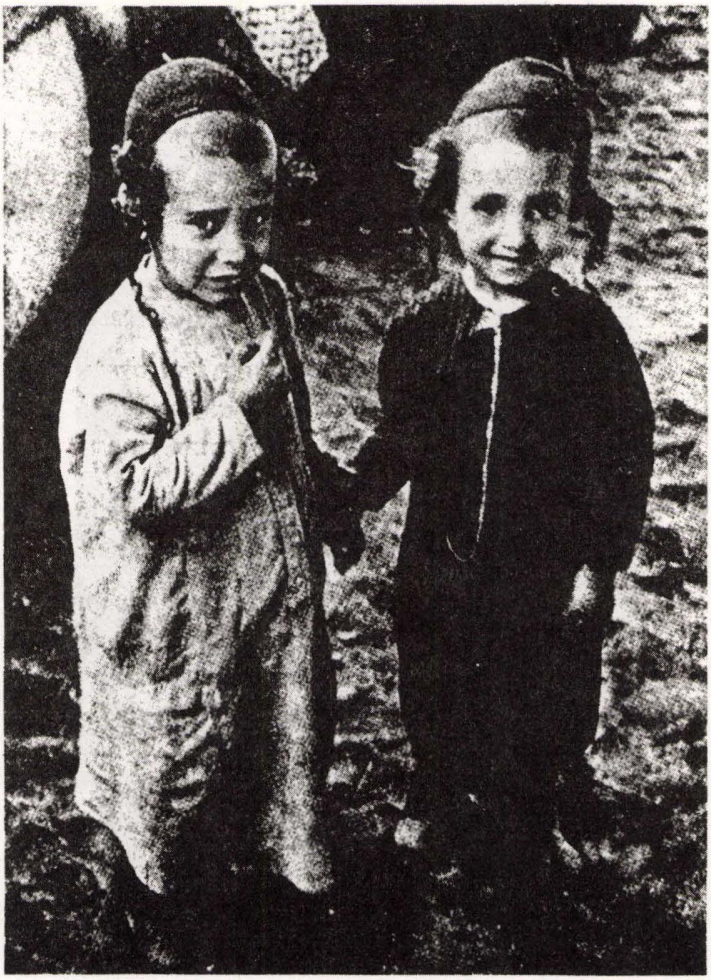
במעלליו יתנכר נער

כבר בילדותו העידו על הנער חיים, ישרות דרכיו וזכות מעשיו, כי מעותד הוא לגדולות. במוחו החריף היה קולט כל דבר ללא שהיות. ובחסידות ופרישות קנה לו שם עולם. שלא כרוב הילדים, היה הנער חיים יושב שעות והוגה בתורה - מלבד שעות הלימוד הקבועות ב,,תלמוד תורה״ של אביו הגאון - כשכל מעייניו נתונים בספר אשר לפניו.

על מדת חריפותו מסופר מעשה שהיה: פעם בימי ילדותו, בהיותו כבן שש שנים, נזדמן הנער חיים עם אביו הגאון למסיבה שבה נכחו

הגאון רבי חיים קרח ז"ל

תינוקות של בית רבן בתימן

שניים מגדולי אותו הדור ה"ה הגאון רבי יחיא ב"ר שלמה אביץ' ז"ל (דיין ומו"צ), והגאון רבי דוד ב"ר אברהם צאלח ז"ל (נכד מהרי"ץ, דיין ומו"צ). רבי דוד צאלח ז"ל, שהיה דרכו בקדש לבחון את הנערים בתלמודם כדי לחדדם בלימוד, שאל את הנער חיים שאלה. כאשר שמעו הנוכחים את תשובתו של הנער הקטן שנאמרה בבקיאות עצומה ובחריפות שאינה מצויה, ובתוכה נימה של הטפת מוסר, נחלקו שני הרבנים, אחד ניבא לו עתיד של „מורה הוראה בישראל", והשני ניבא לו שיהיה „דרשן ומטיף", ענה האב רבי יוסף ז"ל ואמר: „יהי רצון שיתקיימו דברי שניכם". ושניהם ענו „אמן". ואכן נתקיימו דברי שניהם, הנער חיים גדל ונתעלה עד שנעשה מורה הוראה, דרשן ומטיף מוסר.

בילדותו למד אצל אביו הגאון „מקרא ומשנה" בעיון ובדקדוק. לאחר זמן לקחו אביו אל הגאון רבי יוסף אלקארה ז"ל, ראב"ד צנעא, כדי שילמדו ש"ס ופוסקים. רבו זה היה מבחירי תלמידיו של הגאון המפורסם רבי יחיא צאלח (מהרי"ץ) ז"ל (מח"ס „עץ חיים", ועוד) ראש הישיבה הכללית. וכה כותב עליו הגאון רבי עמרם קרח ז"ל בספרו „סערת תימן": „הראב"ד יוסף קארה הלך בכל דרך רבו מהרי"ץ ז"ל, הנהיג את עדתו ביושר, בענוה והשכל, החזיק מוסדות הלימוד וריבוץ תורה ונתן לבו עליהם. קבע ישיבה בביתו בכל לילה שתי שעות קודם אור היום, ללמוד וללמד משנה ותלמוד עם פירוש רש"י ותוספות. היתה לו בקיאות שלימה בסוגיות התלמוד ופירוש רש"י, ורובם גורסם על פה. ומתלמידיו היותר מפורסמים: ה"ר חיים קרח, ה"ר שלום חבשוש (ראש הישיבה הכללית ומח"ס „שושנת המלך", ועוד), ה"ר שלמה צאלח (שלימים שימש כראב"ד), ושלשת בניו ה"ר שלמה (ראב"ד) וה"ר יחיא וה"ר אברהם...".

באותו זמן שמע תורה גם מפי רבו המובהק הגאון רבי אברהם

ערשי ז״ל, שהיה ראש ישיבה ומו״צ. רבו זה ידוע כאחד מגדולי המקובלים בדורו, ובכת״י נאמר עליו כך: „בעניין סוד הלוחות דלקמן, הגיה חי כמהר״ר מופת הדור אברהם בן משה ערשי תנצב״ה...״.

מפיהם של גדולי תורה וענקי רוח אלו זכה רבי חיים ז״ל לקבל תורה, וגדל ונתעלה עד שנעשה אחד מגדולי המעמיקים בש״ס ופוסקים, ומגדולי המבינים בקבלת האר״י ז״ל.

עד נישואיו היה רבי חיים ז״ל סמוך על שולחן אביו הגאון, ועסק בתורה יומם ולילה ללא כל טרדות פרנסה וכדומה.

מלאכת קדש

כרוב מלמדי התינוקות בצנעא המעטירה שהיו למדנים, וביניהם אף למדנים מופלגים כרב שמואל בר שילת בזמן חכמי התלמוד, וככל חכמי תימן אשר התנגדו בעקביות להתפרנס מרבנותם, אף רבי חיים ז״ל, שהיה גדול דורו, לאחר נישואיו תפס מלאכה זו, שהיא גם מלאכת אבותיו הקדושים.

מלאכת קדש זו היתה הולמת ביותר את אישיותו הרחמנית של רבי חיים ז״ל שאליה הצטרפו חכמתו ותבונתו הרבה, שבהם נעזר להבין את נפש תלמידיו הרכים. ואמנם היה בעל גישה אבהית ונכונה להבנת נפש הילד, וידע להחדיר בתלמיד תורה ומוסר מתוך אימה, חיבה ורוך.

נזהר היה רבי חיים ז״ל בבני עניים ומחבבם מאד, רגיל היה לומר: „הזהרו בבני עניים כי מהם תצא תורה״. רבים היו לומדים

אצלו חינם, ולא עוד אלא שהיה תומך בהם מלחמו הדל בלאו הכי, וכאשר הבחין בתלמיד מסוים שלא אכל את סעודת הבקר, היה לוקחו לביתו ומאכילו ומשקהו.

מלאכה זו עשה רבי חיים ז"ל באמונה, וכל זמן ששהו תלמידיו במחיצתו לא היה מפנה ראשו ומחשבתו לשום נושא אחר, אלא כל מעייניו נתונים היו לתלמידיו הקטנים. גם בשעה שהיה עוסק בלימוד תורה בישיבה עם תלמידיו המבוגרים, היה שולח את בנו להשגיח וללמד את תלמידיו הקטנים. ואף לאחר מכן היה בנו עומד ומסייע על ידו. כל אלו שלמדו לפניו יצאו חריפים ומפולפלים, זכי השכל ובעלי סברא ישרה.

מאחר שקללת עזרא הסופר למלמדי תינוקות שלא יתעשרו התקיימה במלואה במלמדי תשב"ר בתימן, תפס רבי חיים ז"ל בעוד מלאכה, שאף היא מלאכת קדש, והיא טויית ציציות. ציציותיו הפכו לשם דבר בתימן, לקוני הציציות אשר היו שואלים למחירם, מענה קבוע היה בפיו: „לא יערכנה זהב וזכוכית". ולכן כל אחד היה משלם כפי יכולתו.

מרביץ תורה לעדרים

את ישיבתו קבע בבית הכנסת „בית אלשיך", כשלש שעות אחר תפלת ערבית לימד „תלמוד" בעיון ובדקדוק רב. בשעה זו כאשר פנה היום ובני אדם - יגיעי הכפיים לפרנסתם - פנויים מעסקיהם, היה מתמלא בית המדרש עד אפס מקום, ופעמים אף חצר בית המדרש היה מתמלא מאנשים. כשעתיים אחר תפלת שחרית לימד בספר „היד החזקה" להרמב"ם ז"ל, כי היה מחשיב מאד את הלימוד בספר הרמב"ם, רגיל היה לומר: „העוסק בספר הרמב"ם אינו בא בגלגול".

"אימא בקשה לראות את הבן שלה"

וכה הוא כותב באחד מספריו: ,,שמעתי שהעוסק בספר הרמב"ם אינו בא בגלגול. ויש לי ראיה מספר הגלגולים (להאר"י ז"ל) לפי שהרמב"ם גלגול שמואל דאמרינן עליה במגילה לכולהו אית פירכא לבר מדשמואל וכו', ופירוש פירכא לפי הפשט קושיא, והנה ה' מחדד מידה כנגד מידה וכו', על כן אין ה' מגלגלו, כי הגלגול קשה אפי' מגיהנם כאבנא בקוספיתא כנודע. א"נ פירכא לשון דבר יבש המתפרך כדאיתא בברכות, והבן. דע"כ נמשך מזה שאינו כותב י"א וי"א וכו' סלע המחלוקת, רק דעת אחת לו ע"פ כללי הגמרא שהיה בידו הד"ק הט"ב. ועיין סוף הקדמת הרמב"ם. והעיקר לפי שיש בו כל המצוות והדינים, וקי"ל כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה. נמצא שהעוסק בו כאילו קיים כל המצוות. לפיכך מה צורך עוד להתגלגל".

לימודו היה בבהירות ובקול רם, במיתון ובחיתוך אותיות יפה יפה, עם הקפדה על כל כללי הדקדוק. אף בלמדו את תלמידיו הקטנים הקפיד על כל כללי הדקדוק באותיות, בניקוד ובטעמים, והכל כפי מסורת תימן. היו אף מתלמידיו הקטנים שהעלו את הערותיו בדקדוק על הכתב בגליונות החומשים שלפניהם. נעימתו היתה נעימה עריבה כמנהג יהודי תימן. בזכות כל זה אף אחד מהקהל לא היה מאבד אף מילה אחת שלא שמעה, ואפילו היושבים בחצר בית המדרש מחוסר מקום היו שומעים ברור את כל הלימוד מתחילתו עד סופו.

מקריאה זו היה עובר רבי חיים ז"ל לפירוש המילות, והיה מפרש כל מילה ומילה למען פשוטי העם. מיד היה עובר להסברת העניין. שיטה מיוחדת היתה לו בביאוריו המקיפים לסוגיא או ההלכה, כך שפשוטי העם הבינו את הפשט, והלמדנים הבינו את עומק העניין. לאחר מכן היו נושאים ונותנים באי בית המדרש בדברי הסוגיא, מעיינים בספרי הראשונים והאחרונים, ובשלב אחרון מסכמים את המסקנא להלכה.

אלו היי שעות הלימוד הרשמיות, אולם רבי חיים ז״ל היה משכים קום, בכל בקר, לבית הכנסת, כשעתיים קודם עלות השחר, ואליו היו מצטרפים הרבה תלמידי חכמים מסלתה ומשמנה של ק״ק צנעא, לעסוק בתורה עד שעת התפלה.

מישיבתו זו יצאו תלמידי חכמים מופלגים, ענקי רוח ומעש, כמעט כל רבני הדור שאחריו היו תלמידיו, בניהם הגאון רבי יחיא יצחק־הלוי ז״ל ראב״ד תימן, הגאון רבי אהרן הכהן ז״ל ראש ישיבת ,,בית אלשרעבי״ וחבר בי״ד צנעא, והגאון רבי נתנאל אלשיך ז״ל המפורסם בדבקותו הגדולה בתורה, מסופר עליו: פעם נשלח לשוק לקניות ולא חזר, ולאחר זמן רב מצאוהו עומד על הסולם על יד ספריית בית המדרש כשהוא מעיין בספר בעמקות ובדביקות ואינו מרגיש מהנעשה סביבו. ועוד רבים היו התלמידים שלמדו לפניו. אף רבים מחכמי הדור גם מבני גילו, היו באים לשמוע תורה מפיו בלימודיו הקבועים.

כשהיה אחד מהרבנים, או אפילו אחד מפשוטי העם, מעיר לו שטעה בביאור איזה עניין או סברא, היה מודה לו רבי חיים ז״ל קבל עם ועדה ואינו בוש, והיה אומר: ,,טעיתי, ומה שאמר פלוני הוא הנכון״, והיה חוזר על מה שאמר לו תלמידו שלשה פעמים כדי לאמת את דבריו.

בכל ערב שבת קבע לימוד בספר הזוהר בבית הכנסת ,,בית אלשיך״, ללימוד זה היו מתאספים רבים מבני הקהלה, ובית הכנסת היה מתמלא עד אפס מקום, כשעיני כולם נשואות לרבי חיים ז״ל.

רבי חיים קרח ז"ל

הרב חיים קרח זצ"ל (משמאל) והרב יחזקאל אבינר ז"ל בעת ביקורם בעיר הקודש טבריה

הגאון רבי אברהם בדיחי ז״ל

תלמיד־חבר לרבי חיים ז״ל

ר"ר תלמיד הגאון רבי חיים סרוגא זצ"ל (משמאל) וגיסו הגאון רבי יוסף סרוגא זצ"ל

מצודתו פרושה

רבי חיים ז״ל סירב לשאת על שכמו כל משרה רשמית, על אף ההפצרות שהפציר בו ראשי הקהל. אך בשנת תרי״ג, לאחר מעשה שהיה, נאלץ רבי חיים ז״ל לשאת על שכמו את משרת הראב״ד לתקופה קצרה. וכה סיפור המעשה: המלך העריץ מחמד בן יחיא שר״י, העליל על הממונה על מטבע המלך, ר׳ סאלם אלשיך, עלילות שוא, וגזר עליו מיתה. בשעת ביצוע גזר הדין הביאו את כל אחיו ובני משפחתו לחזות בהריגתו כדי להדאיב את לבם. לפני ביצוע גזר הדין ניסו לפתותו שימיר את דתו ואז יכופר לו. אך ר׳ סאלם אלשיך ז״ל היה אדוק באמונתו והשיבם באומץ לב באמרו: ,,וכי אפשר ליהודי להחליף דינר זהב בנחושת ?״ וכך עמד באומץ רוח לפני שר הטבחים אשר התיז את ראשו בבת אחת. אח״כ גזר המלך גזירות קשות על משפחתו, נתיירא הראב״ד הגאון רבי שלמה קארה ז״ל מעלילות אותו רשע כי היה דודו של ר׳ סאלם אלשיך ז״ל, וברח ל,,קריית אלקאבל״ שהיתה תחת שלטון אחר, ונשארו היהודים ללא מנהיג.

לאחר מעשה זה באו ראשי הקהל לפני רבי חיים ז״ל לבקשו שימלא את מקום הראב״ד, ורבי חיים ז״ל היה אז כבן עשרים ושמונה שנים בלבד, לאחר הפצרות רבות נתרצה להם, וקיים דברי חז״ל: ,,במקום שאין אנשים השתדל להיות איש״. אך רבי חיים ז״ל סבל מזה מאד, וכל פעם היה המלך אוסרו ביחד עם שאר גדולי הדור בבית הכלא.

באותה תקופה רבו העניים, ולא היתה ידם משגת לשלם את המס הקצוב להם מהמלך. רבי חיים ז״ל, שהיה ממונה אז על המיסים, לא יכל לראות בסבלם, לכן הפחית להם את הסכום הקצוב להם, שלא ברצון המלך. כשנודע הדבר למלך ציוה להביאו לפניו והכהו מכות

נמרצות, מחמת המכות נשאר רבי חיים ז"ל חולה כשלשה חדשים.

לאחר תקופה קצרה שב הראב"ד רבי שלמה קארה ז"ל לצנעא, ומיד החזיר לו רבי חיים ז"ל את ההנהגה וחזר לתלמודו. לאחר פטירת הראב"ד רבי שלמה קארה ז"ל, הפצירו בו כל גדולי העדה למלאות את מקומו, אך רבי חיים ז"ל סרב בתוקף.

על אף שלא שימש בשום משרה רשמית, היתה מצודתו של רבי חיים ז"ל פרושה על כל נפות תימן. שאלות לרבבות בכל מקצועות התורה הופנו אליו מכל קצוות תימן למחוזותיה השונים, והוא היה משיב לשואליו בביאור רחב, בסברא ישרה ובענות חן. כמו כן היה משתדל להשיב באותו היום בו הגיע אליו מכתב השאלה, ולכל המאוחר למחרת, כדי שלא לענות את השואל. לגודל ענוותו לא היה משיב עד אשר היה מתייעץ ונמלך בבחירי תלמידיו.

אף גדולי התורה, ובראשם חברי הבית דין וחכמי הישיבה הכללית, קיבלו עליהם את מרותו של רבי חיים ז"ל ללא סייג, והוא אשר, למעשה, הנהיג את העדה על רבניה.

בשנים תרכ"א־תרכ"ה היתה בתימן מהפכה במלכות, ורעב גדול פקד את צנעא הבירה. רבים מהרבנים עזבו את העיר וביניהם הראב"ד הגאון רבי שלמה קארה ז"ל. חכמי הדור שנשארו בעיר ובראשם רבי חיים ז"ל, תלו את כל הצרות הללו על צווארי הדיינים בהסתמכם על מאמר חז"ל: „אם ראית דור שצרות באות עליו צא ובדוק בדייניו". ואכן מיד נמנו בעצת רבי חיים ז"ל והסכימו לתקן תקנה לבית הדין ובתוכה חמשה עשר תנאים. וכה כתוב בנוסח התקנה, אשר נוסחה ונכתבה בידי רבי חיים ז"ל: „בהיות אמת וצדק, שנדחקו קהלא קדישא השוכנים בעיר ,קאע ביר אלעזב' (שכונת

היהודים בצנעא) דוחק גדול בכמה צרות צרורות, עד שהגיעו לשערי מות, מדוחק הפרנסה ומכמה הרפתקי דעדו עלייהו, עד שנתפזרו בכל הארצות מחסרון חיי נפש, עד שמרוב הדוחק והעוני נאספו כמה צדיקים וחסידים בפחי נפש, והיה התימה למה ח"ו חרה אף ה' בעמו חרון אף גדול כזה אשר לא הגיע לאבותינו הקדושים כמוהו. ואז נתעוררה רוח ה' בעמו ונחלתו לאמר על מה עשה ה' ככה, ורצו לפשפש במעשיהם ולשוב אל ה' אלדיהם ולתקן את אשר עותנו. וראינו כי סרנו מדרכיו ית', ונתקיים ח"ו תיסרך רעתך. תחילה וראש נאספו בני תורה הנמצאים ורצו לתקן ראשית הכל דגל התורה ועמודיה, כמאמר התנא על שלשה דברים העולם עומד... וידענו נאמנה שמכיון שהתחיל התנא בדין, ש"מ שהוא תיקון העולם העיקרי, שמצד דין האמת יתקיימו שני הדברים האמת והשלום הסמוכים להם. ושלחנו לרבותינו הב"ד יצ"ו כמה"ר סלימאן בן כמהר"ר יוסף אלקארה, וכמ"ו יחיא בן שלום כ"ץ (מח"ס „חיי שלום"), וכמ"ו יוסף בן דוד מנזלי, והוכחנו אותם על פניהם על מה אבדה הארץ ואתם מחשים, והחיוב מוטל עליכם לפקח על קהל ה'... ועם כל זה אין אתם משגיחים על קהל ה' להתפלל עליהם שיצילם מכל צרה כמנהג ב"ד הראשונים נ"ע, אלא כל אחד מכם יושב באהלו, ולא עוד אלא שאתם עושים שלא כדין במה שכל אחד דן בפני עצמו, היפך דבריו ית' ודברי רז"ל. ועוד דברים רבים הודענו אותם שהן היפך הדין. ואחר כל אלו הדברים אמרנו להם שאנו מתנים עליהם תנאים הנזכרים כדי שיתקדש שם שמים...".

חכמת הח"ן

אף שבילי הח"ן (=חכמה נסתרה) נהירין היו לו כשבילי דנהרדעא, ובקבלה מעשית ידיו רב לו. בחכמה זו היה רבי חיים ז"ל תלמידו של הגאון רבי אהרן ב"ר שלום הכהן־עראקי ז"ל, המכונה

„כתר", על שם שביום שבת אחר הצהרים היה נראה כמין „כתר" של אש על ראשו, ורק יחידי סגולה היו זוכים לראותו. כל אדם שהיה מגיע לדרגה זו היה מתקבל לחבורתו הקדושה בה היו לומדים „קבלה מעשית" בקדושה ובטהרה. שריד מיחידי סגולה אלו היה רבי חיים ז"ל, ואכן בקי היה בקבלה מעשית עד להפליא. לעיתים היה מנצל בקיאותו זו להושיע את ישראל אשר היו נרדפים על ידי שונאיהם ללא הרף עד שהגיעו מים עד נפש, אף הוא לא יכל לראות בצערם של ישראל והיה מושיעם בתפלתו ולעיתים אף בקבלה מעשית.

בעל מופת

זקנים מספרים מעשה שהיה: פעם אחת, בתקופה שהיה ממלא רבי חיים ז"ל את מקומו של הראב"ד הגאון רבי שלמה קארה ז"ל כנזכר לעיל, גזרה המלכות גזרה על היהודים, וכלאו את כל חכמי אותו הדור, וביניהם רבי חיים ז"ל, במקום הטינופת, כדי שלא יוכלו להתפלל. המלך היה רגיל לומר: „מעולם לא ניצחני אדם, אלא קרח בדבריו, ואלקארה בדמעותיו". ואכן ידעו הם כי כל עוד חכמי ישראל מתפללים לא יוכלו להם לישראל, וכל פורענות אשר יחשבו עליהם תופר על ידי תפלתם. אך עכשיו שכלאום במקום מטונף לא יוכלו הרבנים להתפלל, ויוכלו הם לעשות ביהודים כטוב בעיניהם. הציע רבי חיים ז"ל לשאר חביריו הרבנים שישאו עיניהם למרום, ויתיחדו עם בוראם בנשיאת העיניים, אך יהרהרו במסחרם ובשאר עסקיהם. והוא, רבי חיים ז"ל, לקח את ציציותיו והיה קושרם ומתירם, וחוזר חלילה, עד שהגיעו שלוחי המלך ושחררום ללא כל הסבר, ויהי למופת.

עוד מסופר עליו: פעם העליל המלך, מוחמד חמיד אל דין, עלילה על רבי חיים ז"ל, ושלא בפניו גזר את דינו למיתה. שלח המלך

חמשה מחייליו להביאו אליו ולבצע את זממו. חייליו של המלך באו אל רבי חיים ז״ל בלילה לבית המדרש, באותה שעה היה בית המדרש הומה מאנשים שבאו לשמוע את שיעורו הקבוע של רבי חיים ז״ל. נכנסו החיילים לבית המדרש ועמדו כנגדו, ובסבר פנים חמור אמרו לו: ,,צא כי יש לנו דבר שליחות אליך״.

רעדה אחזה בלב הציבור שנכח במקום, ואמרו לרבי חיים ז״ל: ,,אל תצא״. השיבם רבי חיים ז״ל ואמר בבטחה: ,,מה אירא מאנוש רמה ומבן אדם חציר ינתן״, ומיד ״צא אליהם ואמר להם בעוז: ,,אדוני, מה אתם מבקשים ?״ השיבוהו: ,,המלך ציוה שתלך עמנו, ואם לאו נחתוך את ראשך ונוליכנו אליו״. בחששו לביטול תורה דרבים, השיבם רבי חיים ז״ל ללא מורא ובזקיפות קומה: ,,אינני הולך כלל, ומה שברצונכם עשו״. ניסו החיילים לשדלו בדברים שילוה אליהם, אך הוא בשלו: ,,איני הולך״. אותם חיילים בערה בהם חמתם עד להשחית, ואחד מהם שלף את חרבו מתערה וביקש להנחיתה על ראשו של רבי חיים ז״ל, והנה, לתמהון כל הנוכחים החרדים, יבשה ידו. נבהלו החיילים מאד וביקשו מחילה מרבי חיים ז״ל, בתחנונים רבים הפצירו בו שירפא את ידו של אותו חייל, ואז מחל לו רבי חיים ז״ל ונתרפאה ידו.

במטהו הקדוש מחולל היה רבי חיים ז״ל פלאי מופת עצומים. באחד הסיפורים המקובלים בפי זקני יהדות תימן מסופר: יהודי אחד מאנשי קהילת צנעא צווה מאת המלך להמציא לו חבית נפט. יצא האיש אל הכפרים ואל העיירות אשר סביבות העיר לחפש נפט. לאחר טורח רב ומאמצים רבים השיג את מבוקשו ושב לביתו ביום ששי סמוך לכניסת השבת. מחמת השעה המאוחרת הניח את החבית בביתו כשבדעתו לקחתה במוצאי השבת אל המלך. שכנו שראה היכן הניח את החבית, נכנס בלט גנבה והחביאה בביתו. מיד בצאת השבת הבדיל

בעל החבית ובא לקחת את החבית מהמקום שהניחה. אך חשכו עיניו בראותו כי החבית איננה. חיפש בכל ביתו אך לא מצאה. במר לבו רץ בעל החבית אל רבי חיים ז"ל ומצאו כשהוא באמצע אמירת הפסוקים שלפני ההבדלה. רמז לו רבי חיים ז"ל להמתין עד שיסיים. אך הוא התחנן בדמעות שליש לפני רבי חיים ז"ל כשהוא מספר לו את צרתו. מסר לו רבי חיים ז"ל את מטהו ואמר: ,,עם מטה זה תסובב בכל רובע היהודים, והיכן שייעצר המטה שם נמצא הגנב". נטל הלה את המטה וסובב עמו בכל רחובות היהודים, אך לשוא. שב אל רבי חיים ז"ל אשר שאלו אם סובב בכל רחוב ורחוב. נזכר בעל החבית שברחוב שהוא עצמו גר בו לא עבר. ציוהו רבי חיים ז"ל לשוב ולעבור שם. שב בעל החבית והנה עצר המטה על יד בית שכנו. הקיש בעל החבית על דלת שכינו ושאלו היכן החבית. השיבו שכינו: ,,לא מיניה ולא מקצתיה, חפש בכל ביתי". חיפש בכל ביתו אך לא מצא. עמד והצדיק על עצמו דין שמים באמרו: ,,חטאנו לה'" כשהוא נושא את עיניו כלפי מעלה, והנה רואה הוא למעלה את החבית מוטלת בין קורות הגג.

על אף בקיאותו הגדולה בקבלה מעשית, לא היה מנצלה רבי חיים ז"ל אלא רק לעיתים רחוקות, ורוב פעולותיו היה פועל בכח תפלותיו.

שערי תפלה

בתימן על כל צרה שהיתה באה על הציבור, בין אם היתה זו צרת מלכות ובין בעצירת גשמים וכדומה, מצוים היו הבית דין להכריז ברחובות העיר ביום ראשון בשבת או ביום רביעי, שלמחרת, ביום שני או ביום חמישי, יתקבצו כל הקהל לתחנה ולתפלה במקום פלוני. בדרך כלל היו מתקבצים בשני בתי הכנסת הגדולים: ,,בית אלאסטא"

ו„בית צאלח". אם התפללו כמה פעמים בבית הכנסת ולא נענו, גוזרים תענית ויוצאים לרחובה של עיר מחוץ לחומת הרובע היהודי, סמוך לבית הקברות.

וכך הוא הסדר: אחר תפלת שחרית הולכים כולם למקום המיועד. הבאים ראשונה מתחילים לקרוא מזמורי תהלים בנעימת תחינה והתרפסות, כל הקהל קורא יחדיו בקול רם ובמיתון רב. כשגומרים עומד אחד מהרבנים ואומר לפניהם דברי כבושין. אחר כך אומר „שבעה כורתי ברית", שהיא תחינה המתחלת „ה' עשה למען שמך", וכל הקהל עונה בבכי, אחרי כל פסקא ופסקא, „וחוסה על ישראל עמך". אח"כ אומר פסוק „ויעבור", וכל הקהל אומרים יחד שלש עשרה מדות של רחמים. בשעת אמירת י"ג מדות עומדים כחמישה תוקעים ביחד ותוקעים תשר"ת. התקיעות עם שאגת צער הקהל ונאקתם מצטרפים לחרדת אלדים. כבר משעת הכניסה מקצים מקום מיוחד באמצע בית הכנסת לילדי התשב"ר עד גיל עשר שנים. עתה יגיע תורם. עומדים הקטנים ואומרים יחד: „יא אללה ארחמנא" (=אלדים רחם עלינו), חוזרים על מילים אלו עשרות פעמים בקול בוכים. גם התוקעים תוקעים בשעת שועת הקטנים. אח"כ עומד שליח ציבור ואומר תפלת „ענינו אבינו ענינו", וכל הקהל עונים, אחרי כל קטע, „ענינו". לאחר שמסיים אומרים „אל מלך" ושלש עשרה מדות, ושוב תוקעים. אח"כ אומר ש"צ שתי „מרנות". אם מתפללים על גזירות המלכות, מסיימים ב„שירת הים" כשדלתות ההיכל פתוחות לרווחה. ואם התפלה על הגשמים מסיימים בפסוק „העניים והאביונים" וכו', ועוד כמה פסוקים דומים לזה. שוב עומד אחד הרבנים ומזהיר אותם על המצוות, ובפרט על מצוות שבין אדם לחבירו. אומרים קדיש ונפטרים לבתיהם.

באותה תקופה היו שנים מגדולי אותו הדור מנהלים תפלות אלו.

רבי חיים ז"ל ועמו הראב"ד הג"ר שלמה קארה והג"ר יוסף מנזלי ז"ל (דיין), בבית הכנסת „בית אלאסטא". והגאון החסיד רבי אברהם צאלח ז"ל (נין מהרי"ץ ודיין) בבית הכנסת „בית צאלח" של מהרי"ץ.

בכל עת שהיה רואה רבי חיים ז"ל שהשעה צריכה לתפלה, מיד היה מעביר כרוז בשם בית הדין לתפלה, כי כן הרשה לו הראב"ד שכל זמן שיצטרך העולם לתפלה ולרחמים יכריז בשמו לתפלה, ואינו צריך ליטול רשות ממנו. ואכן רבי חיים ז"ל הרבה בתפלות אלו, כי בזמנו רבו הצרות וכמעט בכל שנה היתה בצורת.

רבי חיים ז"ל היה רגיל להתחיל את דרשתו כך: „בדורות הראשונים היו בהם הרבה אנשי מעשה, ועומדים ומבטלים הגזירה, ואנו בדור הזה דור יתום, אין לנו אלא שיח שפתותינו, על כן תנו דעתכם בתפלה. ודעו שאתם בניו של מקום, בני אברהם יצחק ויעקב. ולו תרצו לעקור את ההר הגדול, נקום' (הר גדול למזרחה של העיר צנעא) יכולים אתם לעקרו בכח תפלתכם". וזמן רב היה דורש לעורר את הלבבות.

שערי תפלה היו פתוחים לפניו לרווחה, וכל תפלותיו היו עושות פרי. כבן המתחטא לפני אביו כך היה רבי חיים ז"ל מתחטא לפני אביו שבשמים, והיה מדבר אליו כדבר איש אל רעהו, אך לעיתים כאשר היה עסוק בתפלה זמן רב, ולא היתה פועלת כפי הצורך, היה חוקר ודורש אחר הנקודה המעכבת את תפלתו ומשתדל לתקנה. ולאחר מכן היה שב לתפלתו ומיד נענה.

מעשה אחד מיני רבים מספרים זקנים שהיו בשעת מעשה: פעם היתה עצירת גשמים, אותה שנה היתה שנה שחונה ללא כל טיפת גשם. דבר זה גרם לרעב גדול. והתפלות שהתקיימו לא פעלו את

פעולתם הרצויה. העביר רבי חיים ז״ל כרוז ברחבי העיר לעצרת שתתקיים בבית החיים, כדי להתפלל ולעורר זכות אבות. יצאו כל העם, גברים נשים וטף, והתקבצו במקום הקבוע לתפלה.

אז עלה רבי חיים ז״ל על תל גבוה והכריז: ,,כל הנקרא בשם ,מארי׳ יסוב אל מקום פלוני״, וכן עשו. מיד פנה אליהם רבי חיים ז״ל והחל מוכיחם. בגדול החל מן החכם באשי והראב״ד הגאון רבי שלמה קארה ז״ל, וכה אמר לו: ,,כל זה תלוי בצווארך, שאינך מרשה לרבי אברהם צאלח ז״ל לשחוט מעט משחיטות העיר כדי פרנסתו״, וכיוצא בזה, עד שפרץ רבי שלמה ז״ל בבכי. מיד פנה רבי חיים ז״ל להוכיח את הגאון רבי אברהם צאלח ז״ל בזה שגורם לחביריו הרבנים לחשוד בו שהוא לוקח שוחד מהמתדיינים לפניו על ידי שהיה מקבל ,,שכר בטלה״ (על פי ההלכה אסור ליקח שכר עבור מצוה משום מה אני בחינם... אך יש היתר ליקח שכר עבור הבטלה ממלאכתו, אך בתימן לא נהגו בהיתר זה, ואף אחד מהרבנים והדיינים לא נטל ,,שכר בטלה״) שלא כדרכם של שאר דייני ורבני צנעא. לאחר מכן פנה להוכיח את הגאון רבי שלום חבשוש ז״ל (ראש הישיבה הכללית ומח״ס ,,שושנת המלך״ ועוד) על שלעיתים חולק הוא על פסק בית הדין הקבוע בצנעא. ביותר הוכיחו על שהינו מוציא דיבה על רבי אברהם צאלח ז״ל כאילו לוקח שוחד מבעלי הדין, (היה מכנהו ,,מארי אלרבעייה״ כלומר שהיה מקבל מטבע קטן הנקרא ,,רבעייה״ מבעלי הדין, והאמת שרבי אברהם צאלח ז״ל, מרוב עניו ודוחק פרנסתו, הוכרח ליקח ,,שכר בטלה״ מבעלי הדין, שעל פי הדין אין שום איסור בזה, אך רבי שלום ז״ל שהיה קנאי חשדו, כי דבר זה לא היה נהוג בתימן).

לאחר מכן פנה רבי חיים ז״ל אל כולם בבקשה שיוכיחוהו, אך לא מצאו בו שום דבר שראוי להוכיחו על כך. אז גערו כל התלמידי

חכמים בבכייה ומחלו זה לזה בלב שלם.

לבסוף הסב רבי חיים ז"ל פניו אל הקהל ואמר: ,,עד כה הייתם תולים את הפורענות בתלמידי החכמים, עתה אם ח"ו לא תיענה תפלתכם, דעו שזה תלוי בצוואתכם". בשמוע הקהל דברים אלו געה כולו בבכייה, הגברים הנשים והטף הזילו דמעות כמים, ויהי המקום לחרדת אלדים. כאשר ראה רבי חיים ז"ל כך, מיד פתח בתפלה בצוותא עם הגאון רבי אברהם צאלח ז"ל, ולא הספיקו לסיים תפלתם ומיד קדרו פני השמים וגשם עז נתך ארצה, עד שהוצרכו ההמונים לחפש מחסה בבתים הסמוכים.

עוד מסופר: בשנת התר"ן היתה בצורת קשה, זמן רב לא ירדו גשמים. שערי התבואות האמירו מיום ליום, ובכל בתי הכנסת קראו עצרות תפלה. הוציאו את התיבה עמם לבית החיים כדי לעורר ולהישען בזכות החיים לנצח. עד שנדמה היה כי שערי תפלה ננעלו ח"ו.

באותה שנה התחתן קרובו של רבי חיים ז"ל, הגאון רבי עמרם קרח ז"ל, שלימים נתמנה ראב"ד בתימן. במסיבת החתונה שלפני הנישואין באו קרואים רבים ורוב גדולי התורה, בראשם גדול הדור רבי חיים ז"ל, שבאו לחלוק כבוד לתלמיד החכם הצעיר שכבר בגיל שבע עשרה שנה שימש כעוזר בבית הדין.

לפתע התרומם רבי חיים ז"ל וקרא בקול רועד ומזעזע: ,,תנו דעתכם רבותי, אנו מתפללים בכל יום על הגשמים, עד שהוצאנו את התיבה למערה (=בית החיים) והתבזינו די. והנה אנו נמצאים בחתונת בן מורינו רבי יחיא קרח ז"ל, אפשר וזכותו תעמד לנו, ויזכור אלו שהשתדלו בחתן היתום. אני אקום לרקוד עם החתן,

והרבנים מארי אהרן הכהן (חבר בית הדין), מארי אברהם שמן, מארי חיים בכה"ר יחיא עראקי ומארי מוסי' משרקי יפתחו בשיר ,אלדים אשאלה יחיש משיחו'".

מחזה נדיר היה לראות את רבי חיים ז"ל רוקד עם החתן, שכרגיל אין החתן רוקד כלל. אבל אם כך ציוה ודאי טעם כמוס עמו. כל הקהל נאלם דום ועיניהם נשואות בדומיה למשוררים שדמעות חרישות שוטפות בלי הפוגה את פניהם המשולהבים, ורבי חיים ז"ל הרוקד עם החתן ביראה ובהתרוממות מריק את כוס דמעותיו, אף כל הקהל, מבלי להוציא אנחה והגה, צירף דמעותיו לנחל הדמעות, עד שסיימו את השיר והנה השמים נתקדרו בעבים, ולא יצאו מהבית עד שגשמי ברכה ירדו מאוצרות שמים.

ברכות צדיק

ברכותיו של רבי חיים ז"ל היו לשם דבר בתימן, כי רבים נושעו על ידי ברכותיו. רבים היו המשכימים לפתחו להתברך מפיו הקדוש. כל אשר לו צרה או חולי היה פונה אליו. עיתים היה מפנה את החולה לאנשים מסויימים הבקיאים בחכמת הרפואה ומקובלים עליו, ועיתים היה פוטרם בברכה.

סיפר אחד מזקני תימן שהיה בשעת מעשה: מעשה ביהודי אחד אשר תקפתו מחלה קשה. כל הרופאים אשר דרש בהם לא העלו ארוכה למכתו, עד שאותו חולה התייאש מחייו, והיה מתגולל בצידי הדרכים כשהוא פושט את ידיו לצדקה. יום אחד בהיותו מוטל, כדרכו, בצד הדרך, עבר שם רבי חיים ז"ל עם קבוצה מתלמידיו. כראות החולה את רבי חיים ז"ל עמד ועצרו, תפסו בבגדו ואמר לו: ,,אינני מניחך עד שתרפאני". השיבו רבי חיים ז"ל ואמר: ,,איני רופא, פנה

לרופאים וירפאוך". החל החולה לגולל בפניו את כל יסוריו מאז מחלתו, ושכל הרופאים אמרו נואש למחלתו, ואמר: „הנך גדול הדור ולכן אתה חייב לרפאני". קמו תלמידי הרב לדחפו. אז קם החולה ונשבע שאינו מניחו עד שיתפלל עליו שיתרפא או שימות. בשמוע רבי חיים ז"ל דבריו אלו, לא יכול היה יותר לראות בצערו של החולה, פתח פיו והחל להמטיר עליו ברכות, מתוך לבו הרחום, ללא הרף.

לאחר מכן ציוה על החולה שילך מיד לביתו ויבשל תבשיל של עדשים, ויאכל מהם עד שישבע, וזו היא רפואתו. הלך אותו חולה ועשה כפי שצווה ומיד נתרפא, ומחלתו נעלמה כלא היתה. ומוסיף המספר כי הוא הכיר את אותו חולה ולא ניכר על פניו שהיה חולה אי פעם.

מגיד מישרים

אף „מגיד מישרים" היה מתגלה אל רבי חיים ז"ל ומגלה לו סודות נעלמים ונפלאים או חידוש בהלכה. לדוגמא כתב בספרו: „בשנת בקמ"ט לשטרות בחדש אב חלמתי מגיד לי שמהר"י קארה אב"ד של ק"ק צנעא שיש לו ניצוץ מרבא שיש לו ניצוץ מלוט, דכתיב את לוט ואת רכושו בן אחי ר"ת רבא". ועוד רבים הגילויים שגילה לו המגיד וכתבן בספרו „המגיד" (בכת"י).

איש המוסר

רבי חיים ז"ל היה „איש המוסר" במלא מובן המלה. בו התגלם כל מוסר היהדות כספר מוסר חי. די היה להסתכל בו ובהליכותיו והאדם הבלתי מוסרי ביותר, מושפע היה מזיו פניו ונהפך לאיש אחר.

בכל מסיבה או אירוע היה רבי חיים ז״ל ראש המדברים. שעות ארוכות היה יושב ודורש כשהוא חורז מן התורה להלכה ואגדה, ועד הזהר הקדוש ודברי המקובלים.

במחיצתו ניתן היה למשש את הקדושה בידים, בפרט בשעת דרשתו היה מוסיף קדושה על קדושתו, ובשעה זו היה נראה כמלאך ה׳, וכל היושבים לפניו היו מרגישים את עצמם ריקנים מתורה ומצוות ומלאים חטא, למול קדוש וטהור זה אשר שבר והמית את יצרו, וביטל את תאוותיו מכל וכל. זה לבד היה משפיע השפעה אדירה על הקהל. מעולם לא יצא אדם בשעת דרשתו, אלא כולם היו יושבים ושותים בצמא את דבריו הקדושים, עד כי היו שוכחים עולם ומלואו. גם בשעת שיעוריו בבית מדרשו נוהג היה רבי חיים ז״ל לשלב, בכל הזדמנות, דברי מוסר והתעוררות.

לעיתים כאשר היה רואה באדם איזה הנהגה או מעשה מגונה, היה ניגש אליו ומוכיחו קשות. לא נשא פנים אף לגדולים, כהראב״ד וחברי בית הדין וראשי הישיבה, וגם אותם היה מוכיח על פניהם, והם היו יושבים ושומעים את תוכחותיו בהכנעה. ודברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב, והיו מוצאים מסילות בלב האדם ועושים מהפכה בלבו פנימה עד ששב בתשובה שלימה. ועל אף זאת כולם אהבוהו בלי מצרים, ובהערצה גלויה היו משוחחים עליו, ביודעם כי כל תוכחותיו נובעים מתוך לבו הרחום.

לאחד מבניו קרא רבי חיים ז״ל בשם „עזרא״. שאלו אחד משומעי לקחו: „רבי, שמעתי מספרים כי נמנעים יהודי תימן מלקרוא פרי בטנם בשם ,עזרא׳ מטעם שעזרא הסופר קיללם כשסירבו לעלות לארץ ישראל, בבניין בית שני, כשפנה בקריאה לכל הגליות לעלות לארץ ישראל. ואף הם קיללוהו. ומאז נמנעו יהודי

תימן לקרוא לבניהם בשם זה (קבלה זו מובאת בהקדמת ספר „מלאכת שלמה" על המשנה, להגאון רבי שלמה עדני ז"ל מחכמי תימן בארץ ישראל). והנה אתה קראת לבנך בשם ,עזרא'". השיבו רבי חיים ז"ל בסבר פנים יפות, וכה אמר: „בני, אל תשמע, אל תאמין, אין לדבר הזה כל יסוד ועיקר, ח"ו שעזרא הסופר יקלל ישראל או אנשים מישראל יקללוהו, והרי מן הדין אסור לקלל שום יהודי, כי הם עם ה'. תדע כי רבים הם אשר קראו שם בניהם ,עזרא', וישנם זקנים וצעירים אשר שמם ,עזרא', כשיהיה לך בן קרא שמו ,עזרא' וה' יהיה בעזרך".

איש החסד

יותר ממה שהיה דורש מאחרים דרש רבי חיים ז"ל מעצמו, היה משיא יתומים ודואג לאלמנות, כשכל ההוצאות על כתפיו. על מצות ביקור חולים הקפיד מאד והיה מבקר אצל כל חולה ששמע על מחלתו.

ביותר היה רודף אחר מצות הכנסת אורחים, ולמטרה זו הקים את „חדר" הלימוד לתשב"ר סמוך לחדר „הכנסת אורחים". וכמה סיבות היו לו לזה. א. כדי שיוכל לשום עיניו על האורחים החדשים הבאים מחוץ לעיר, ולדאוג להם לאש"ל. ב. כדי שהאורחים יזכו לשמוע דברי תורה. ג. כדי להרגיל את תלמידיו הרכים במצוה גדולה זו, על ידי שהיה משתפם במעשה החסד. אם היה רואה בין האורחים אדם קשה יום, ודאגה נסוכה על פניו, היה מנחמו ומדבר אל לבו, עד שאותו אדם שוכח את צרותיו, ומשתעשע בדברי הניחומים ששמע מפיו הקדוש של גדול הדור בכבודו ובעצמו.

היו מקרים שרבו האורחים, ולא היה בכחו של רבי חיים ז"ל לטפל בהם לבדו, אז היה קורא לאחד מעשירי העיר ומצוהו על אורח

זה או אחר. וזה היה שמח על מצוה זו, שכלולים בה שתי מצוות. א. ,,הכנסת אורחים''. ב. ,,מצוה לשמוע דברי חכמים''.

כאשר היה מוצא בין האורחים אדם תלמיד חכם, היה שמח עליו כמוצא שלל רב, ולוקחהו לביתו ומקדיש את עצמו לשרתו. ובשעת הפנאי ישב עמו ונושא ונותן עמו במלחמתה של תורה. היה אומר שזה התענוג הגדול שלו לארח תלמיד חכם, ולכבדו כראוי לו. ולכן תמיד היה תוהה על קנקנם של האורחים לראות אם יש ביניהם ת''ח, ויוכל להתענג בתענוג זה.

יסורי אהבה

רבי חיים ז''ל התייסר במשך כל ימי חייו ביסורים נוראים, אשר אדם אחר לא היה יכול לעמוד בהם, ורק הוא הודות לחוסנו הרוחני בצדקותו וחסידותו, החזיק מעמד וקיבלם בשלוה, ולא גרע מתורתו ומחסידותו כקוצו של יו''ד. והיה רגיל לומר: ,,חביבין יסורין''.

בתחילת ימיו נתייסר בעוני משווע. ולאחר מכן כאשר הרחיב לו הקב''ה ומצא כדי פרנסתו, ביקש לישב בשלוה והנה קפץ עליו רוגז אחר קשה אלף מונים מן הראשון, כשחמשה בנים ובת אחת מאשתו הראשונה מתו בחייו כשהם במבחר ימיהם, והשאירו עליו את עול פרנסת נכדיו היתומים, ואף מנכדיו סבל יסורים כשארבעה מהם מתו לפני חופתם. בסך הכל איבד בחייו עשרה נפשות, חמשה בנים ובת, וארבעה בני בנים שהם כבנים, וכרבי יוחנן בשעתו שהיה אומר: ,,דין גרמא דעשיראה ביר''. רגיל היה רבי חיים ז''ל לומר: ,,מי לנו גדול מאיבצן השופט שהיו לו שלושים בנים ושלושים בנות, וכולם מתו בחייו''.

יש מבניו שמתו ביום שבת, אך רבי חיים ז"ל היה ממשיך בשמחת השבת כאילו דבר לא קרה, אוכל סעודות שבת, שר שירי קודש כששמחת השבת נסוכה על פניו. לא היו מבחינים על פניו שום צער ושמתו מוטל לפניו. רק לאחר צאת השבת היה פורץ מתוך לבו כל צערו שכלאו בלבו במשך כל השבת.

נחשול יסורין אדיר זה עבר ושטף על ראשו של אותו צדיק, ובכל זאת נשאר בתמותו וצידקותו. ועל זה אמרו חז"ל: „אלו הן יסורין של אהבה כל שאין בהן ביטול תורה וביטול תפלה".

חיבוריו

רבי חיים ז"ל חיבר כמה וכמה ספרים. הידועים הם: „החיים והשלום", „גן החיים", „צרור החיים", ו„דברי חיים". כולם בדרך הפרד"ס ובעיקר בדרך הקבלה. בספריו כתב רבי חיים ז"ל הרבה רמזים בנוטריקון וגימטריות. עוד חיבר: ספר „המגיד", בו אסף לפונדק אחד את הגילויים שגילה לו ה„מגיד" שהיה מתגלה לו פעמים רבות. וכן קיצר חלק מתשובותיו הרבות וסידרם בספר. גם כתב תפלות ופיוטים רבים.

אחרית ימיו

רבי חיים ז"ל הגיע לזקנה מופלגת עד כי לא יכל עוד לצאת ולבוא ולעמוד על משמרתו בבית מדרשו באותם זמנים קבועים שהיה מורה ומלמד בהם, והיה נכנס להתפלל בבית הכנסת „בית אלכסאר" הקרובה לביתו, וגם שם קבע ישיבה והרביץ תורה ברבים.

ביום ששי כ' באלול שנת תרע"ד חשכו המאורות ונתבקש רבינו

הקדוש לישיבה של מעלה בהיותו בן תשעים שנה בדיוק. שנת תרע״ד כשמה כן היא „רעד״ העולם ונזדעזע שנחסר צדיק שהוא יסוד העולם, „רעד״ עם ישראל בחסרו צדיק עומד בפרץ. ואכן בכל רחבי תימן ספדו לו מרה, קטן וגדול, כולם הורידו עליו דמעות כמים. במותו ניתן לומר כי בטלו אישי האשכולות.

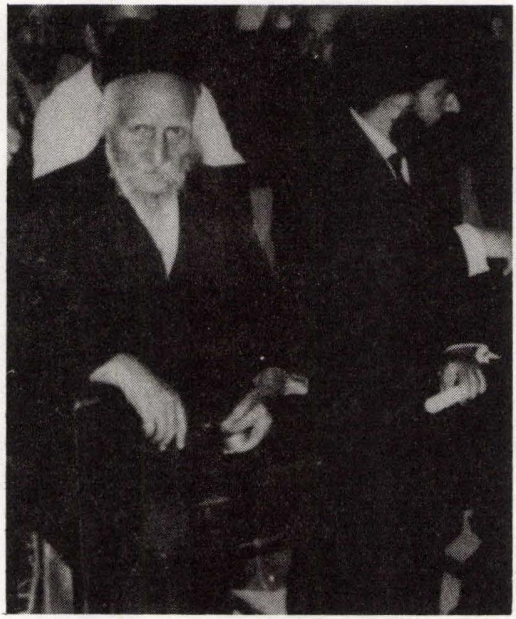
בניו

בנו הגדול הגאון רבי יחיא קרח ז״ל, נולד בשנת התר״ד, קנה תורה בבית מדרשו של אביו הגאון. הרביץ תורה ברבים ועזר לאביו בלימוד תשב״ר. נודע כדרשן ופייטן מובהק וחיבר לצורך זה הרבה תפלות. היה בקי ביותר בהלכות שחיטה וטריפות וחיבר ספר גדול בעניינים אלו וקרא שמו: „יברך הזבח״. רבי יחיא ז״ל ירש מאביו הגאון בחייו את כח התפלה שהיתה לו, כל מי שאירע לו איזה צרה או חולי וכדומה, היה משכים לפתחו של רבי יחיא ז״ל ונותן לו סכום כסף לצדקה, ורבי יחיא ז״ל היה אוסף עשרה תלמידי חכמים ונכנסים לבית הכנסת קרוב לחצות לילה, מוציאים ספר תורה על התיבה באמצע בית הכנסת, קוראים תהילים ועל כל פסוק ופסוק תוקע רבי יחיא ז״ל בשופר, כך ממשיכים כשלוש שעות, אח״כ כל אחד הולך לביתו. הזקנים מעידים שסוף סוף היתה התפלה עושה רושם והחולה מתרפא או הגזרה מתבטלת.

כאביו הגאון כך רבי יחיא ז״ל על אף גדלותו בתורה לא החזיק בשום משרה רשמית. מפורסם היה בענותו הגדולה, וכה כותבים עליו רבני ירושלים במכתב אליו: „...נהרי נחלי שלומים, ישפיע לראש צדיק תמים, אור גולל, ענוותן כהלל, אין גומרין עליו את ההלל, מוכתר בשיר למעלות, הרב רבי יחיא בכהרה״ג מאור הגולה, לו נאוה תהלה, מהולל בתושבחות, חסידא קדישא ופרישא, המאה״ג עט״ר

בנו הגדול הגאון רבי יחיא קרח ז״ל

בנו כה״ר אלעזר קרח ז״ל

רבי חיים קרח ז"ל

בנו כה"ר עזרא קרח ז"ל

מורינו ורבינו חיים לבית הקרחי שליט״א״.

בשנת התרס״ג רבו הצרות והוכרח רבי יחיא ז״ל לברוח למצרים, ונתמנה שם לרב ושו״ב ומרביץ תורה. שם חיבר גם את ספרו על התורה. רבי יחיא ז״ל נפטר במצרים בי״ג שבט שנת התרפ״ט כבן שמונים וחמש שנים.

בנו השני הוא הגאון רבי שמואל קרח ז״ל, נולד בשנת התרי״ח, למד תורה בבית מדרשו של אביו הגאון, הרביץ תורה ברבים ונפטר בחיי אביו בשנת התר״נ בגיל שלשים ושתים שנה.

בנו השלישי הוא הגאון רבי פנחס קרח ז״ל נולד בשנת התרי״ט, למד תורה בבית מדרשו של אביו הגאון, ידוע היה בצנעא כאחד המעמיקים הגדולים בש״ס ופוסקים, תלמידים רבים באו ללמוד לפניו בביתו ש״ס ופוסקים, נפטר בשנת התרנ״ט בגיל ארבעים שנה בחיי אביו.

בנו הרביעי הוא כה״ר ישראל קרח ז״ל, נולד בשנת התרכ״ד ונפטר בשנת התרנ״ט כשבועיים בלבד אחרי פטירת אחיו רבי פנחס ז״ל.

בסוף ימיו נשא רבי חיים ז״ל אשה שנייה, אחרי שנפטרה אשתו הראשונה, וזו ילדה לו שלשה בנים, שניים מהם ת״ח: כה״ר אלעזר קרח ז״ל, רב בית הכנסת „בית אלסיאני״ בצנעא, הרביץ תורה ברבים עשרות שנים, עלה לארץ ישראל בשנת תש״י ונפטר בה בשנת התשל״ג. וכה״ר עזרא קרח ז״ל ששימש כרב בת״א עשרות שנים וסופר בבית הדין בת״א, הרביץ תורה ברבים ונפטר בשנת התשמ״א.

פרק רביעי

הגאון רבי שלום חבשוש זצ״ל
ראש הישיבה הכללית בתימן

בן למשפחה רמה

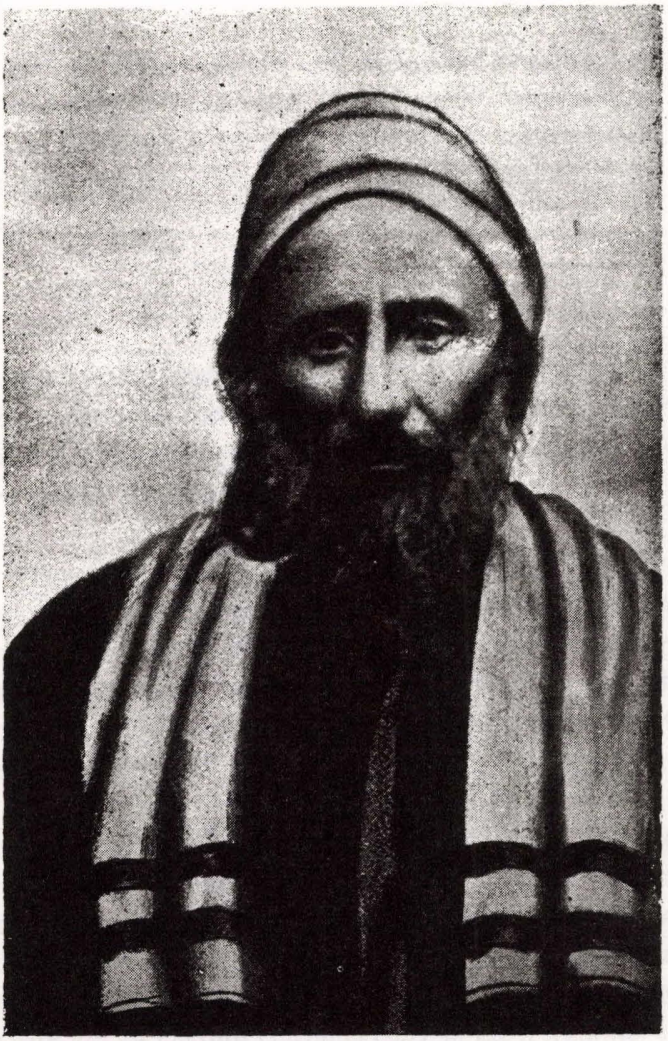
הגאון רבי שלום חבשוש זצ״ל, המכונה השי״ח, נולד בעיר צנעא המעטירה בשנת התקפ״ה לאביו רבי יחיא ז״ל. משפחת חבשוש היא אחת המשפחות הרמות בתימן, ממנה יצאו כמה וכמה אדירי תורה וחכמה, כהגאון רבי יחיא ב״ר שלום חבשוש ז״ל, עליו כתב הגאון רבי עמרם קרח ז״ל (ראב״ד תימן) בספרו ,,סערת תימן״: ,,הרב הזה נכבד ונעלה היה אצל רבני דורו, בחכמתו ובקיאותו בכל הספרים התורניים, ואהוב לכל בענותו ויושר לבו״. ורבי שלמה ב״ר יחיא חבשוש ז״ל מראשי הקהילה ומח״ס ,,אשכולות מרורות״.

בישיבת הגאון רבי יוסף ז״ל

באותה תקופה חי ופעל הגאון האדיר רבי יוסף אלקארה ז״ל, מח״ס ,,זבחי אלדים״ ותלמידו המובהק של הגאון המפורסם רבי יחיא צאלח (מהרי״ץ) ז״ל (ראב״ד תימן). לימים מונה רבי יוסף ז״ל לראב״ד תימן, מסופר עליו כי בקיאות מדהימה היתה לו בכל סוגיות התלמוד, ואף היה גורסם על פה עם פירוש רש״י ז״ל כעדות הגאון

רבי עמרם קרח ז״ל בספרו ,,סערת תימן״. מפורסם היה בגאונותו המופלגת ובבניו הגאונים הגדולים, הלא הם: הגאון רבי סלימאן ז״ל אשר ירש מאביו את תפקיד הראב״ד, הגאון רבי יחיא ז״ל ראש השו״בים בצנעא ומחכמי הישיבה, והגאון רבי אברהם ז״ל ראש ישיבה ומרביץ תורה ברבים. רבי יוסף ז״ל הקים ישיבה בביתו ועמד בראשה, בה לימד בכל לילה - כשעתיים לפני עלות השחר עד זמן תפלת שחרית - משנה ותלמוד עם פירוש רש״י ותוספות בפלפול ועיון עמוק. רבים מהמצויינים שבצעירי הדור נמשכו אל ישיבתו. מישיבה זו יצאו גאוני תורה ואדירי חכמה רבים שהצד השוה שבהם היה חריפותם המופלגת. כפרפר אל האור נמשך אף רבי שלום ז״ל בבחרותו אל ישיבה זו והיה בין הבולטים בתלמידיה וזכה ליצוק מים על ידי ,,ראש הישיבה״ הגדול כשהוא הולך מחיל אל חיל עד שנעשה לאילנא רברבא.

לאחר מכן למד תורה לפני הגאון האדיר רבי יחיא בדיחי ז״ל וזכה להימנות על תלמידיו המובהקים. במכתב העוסק בפלפולא דאורייתא כותב רבי שלום ז״ל אל רבו זה בהערצה גלויה, כשבפתיחת המכתב מתארו הוא בתארים רמים. במכתב זה אף נותן רבי שלום ז״ל ביטוי לדוחקו ויסוריו הגורמים לו ביטול מעיון ההלכה, וכה הוא כותב: ,,...אך עדיין לא הסכים לי הזמן לעיין ולבדוק מוצא מקור דין זה בש״ס ופוסקים, כי יודע כל שער עמי הדוחק והטרדא שלנו, ומי שאמר לעולמו די הוא יאמר ליסורינו ולצערינו די...״. באותה תקופה שהה רבי יחיא בדיחי ז״ל בעיר כוכבאן אשר גלה אליה מחמת המציק. במכתב זה נותן רבי שלום ז״ל ביטוי לצערו על ריחוק רבו ממנו בלשון זה: ,,...ויקרב הרחוקים, ויבטל המציקים, ויאריך ימיכם בטוב ושנותיכם בנעימים, ויגאל שכינת עוזו...״. ובחתימת המכתב: ,,דורש שלומך וטובתך, מתאבק בעפר רגליך, צעיר תלמידיך, סאלם בן יחיא חבשוש יצ״ו״.

הגביר רבי שלמה חבשוש ז״ל
מח״ס „אשכולות מרורות״

רבי שלום ז״ל אף יצק מים - לפי הנראה - על ידי הגאון החסיד רבי יחיא שרעבי ז״ל ראש ישיבת „בית אלשרעבי״, וכפי שהוא כותב בהקדמת ספרו „שושנת המלך״: „...עטרת תפארה, מנורה זכה וברה, הנה ענוה הנה תורה, אהובי חביבי, אדוני ורבי, כמוהר״ר יחיא שרעבי...״.

נישואיו

בהגיעו לפרק „האיש מקדש״ נשא רבי שלום ז״ל אשה, וכראוי לגאון בעל שיעור קומה כמוהו, נשא אשה ממשפחת עוזירי המפוארת, בתו של הרה״צ רבי יוסף עוזירי ז״ל ואחות הגאון רבי סעיד עוזירי ז״ל ראש ישיבת „בית אלאוסטא״.

לאחר נישואיו עמד בראשות הישיבה שהתמקמה בבית הכנסת „בית אלכוחלאני״, בין תלמידיו המפורסמים בישיבה זו נמנה גיסו הגאון רבי סעיד עוזירי ז״ל. לפרנסתו עסק רבי שלום ז״ל במלאכת הצורפות והסתפק במועט כשהוא מקדיש למלאכתו זמן מצומצם ביותר רק כדי קיומו וקיום בני ביתו בדוחק, וכל זמנו קדש לעסק התורה ועבודת הבורא.

חבורה של קרוב למנין תלמידי חכמים מופלגים היו מתאספים מידי לילה, לאחר תפלת ערבית, בבית הכנסת „חוברה״, ועוסקים בתלמוד בעיון עמוק עד השעות הקטנות של הלילה, ביניהם הגאון רבי יוסף מנזלי, הגאון רבי יחיא קרח, הגאון רבי שלום דהבאני והגאון רבי יחיא קהלאני ז״ל אשר היה זקן מופלג, ובמסירות נפש מופלאה היה בא בקביעות להשתתף בלימוד זה בלוית אשתו הצדקת אשר היתה ממתינה לו עד לגמר הלימוד. לאחר נישואיו הצטרף אף רבי שלום ז״ל אל חבורה קדושה זו, ובמשך תקופה ארוכה נמנה על חבריה.

גיסו ותלמידו הגאון רבי סעיד עוזירי ז״ל
ראש ישיבת ,,בית אלאוסטא״ שבצנעא

„ראש הישיבה" האחרון

בד בבד עם עמדו בראשות הישיבה בבית הכנסת „בית אלכוחלאני" היה רבי שלום ז"ל בין באי שעריה של „הישיבה הכללית" בבית הכנסת „בית צאלח", בה היו מתאספים מידי יום ביומו תלמידי חכמים רבים מסלתה ומשמנה של ק"ק צנעא ועוסקים בתורה בצוותא. בראשות ישיבה זו עמד באותה תקופה הגאון רבי יחיא בדיחי ז"ל מח"ס „חן טוב" ועוד. לאחר פטירת רבי יחיא בדיחי ז"ל בשנת התרמ"ח נתנו גאוני הישיבה עיניהם ברבי שלום ז"ל והעמידוהו בראשות הישיבה, כסגנו שימש הגאון רבי שלום שמן ז"ל מח"ס „פך השמן".

כשתים עשרה שנה עמד רבי שלום ז"ל בראשות הישיבה כשמטה ההנהגה בידו, וכשהוא משכיל להנהיגה על מי מנוחות עד שנת התר"ס בה נסגרה הישיבה מחמת מאורעות אותה תקופה. מתלמידיו המפורסמים הוא נכדו הגאון רבי יהודה חבשוש ז"ל שלימים שימש כראש ישיבת „תורת משה" וכחבר בית הדין של קהלת התימנים בירושלים.

ידין עמו

מורה הוראה ופוסק גדול היה רבי שלום ז"ל, אך מעודו סירב בתוקף לשמש כדיין בבית הדין, למרות כל ההפצרות שהפצירו בו ראשי הקהל וגדולי הרבנים. אך בשנת התרס"ב נפטר הראב"ד הגאון רבי שלמה צאלח ז"ל, ומיד לאחר פטירתו התועדו חכמי העיר לאסיפת חכמים בבית הכנסת „בית צאלח" לבחור ראב"ד אשר ימלא את מקומו. חכמי הישיבה וראשי הקהל ישבו ודנו בדבר, עיניהם נשאו אל הגאון רבי יחיא יצחק־הלוי ז"ל, תלמיד חכם מובהק, צעיר לימים

הגאון רבי יחיא יצחק הלוי ז"ל בצעירותו

ומתלמידיה הבולטים של „הישיבה הכללית". אמנם צנוע מאד היה רבי יחיא ז״ל אך שמו נודע לתהלה בלמדנותו ובחריפותו הנפלאה על אף גילו הצעיר. אביו רבי משה ז״ל, שהיה מפרנסי הקהלה, לא היתה דעתו נוחה מכך שבנו יבחר למשרה זו שאחריות רבה כרוכה בה ועול כבד בצידה. לכן נמנו וגמרו להטיל גורל בין מועמדים אחדים ולחזור ולהגריל - שלשה פעמים - כדי לראות מה רצון ההשגחה העליונה בדבר. הם האמינו באמונה שלימה שחפץ ה׳ בידם יצלח והאיש אשר אליו נשואות עיניהם אמנם יבחר.

בשעה היעודה התמלא בית הכנסת הגדול קהל רב, הרבנים ראשי הקהל ואנשי הישיבה, כולם היו נכונים ודרוכים בחרדת קדש לשעה הגדולה והגורלית. זקן הרבנים הגאון המפורסם רבי חיים קרח ז״ל - שהיה גם רבו של רבי יחיא ז״ל - ערך את הגורל, שמות הרבנים המועמדים נכתבו על פתקים שהוכנסו להיכל בדחילו ורחימו, דלתות ההיכל נסגרו ורבי חיים ז״ל פתח במזמור תהלים (פרק ט״ז) שבו נאמר: „אתה תומיך גורלי". כל הקהל אמר את המזמור בקול רם ובעמידה, ותוך דריכות וציפיה לדעת מי נבחר על ידי ההשגחה העליונה, תם המזמור דומיה שררה בקהל, רבי חיים ז״ל פותח את ההיכל, מושיט ידו ברטט, מוציא פתק וקורא: „בחיר ה׳ הוא רבי יחיא יצחק־הלוי" וכך היה גם בגורל השני והשלישי. רחש עבר בקהל ונשמעו הפסוקים: „מאת ה׳ היתה זאת", „זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו". אך הנבחר רבי יחיא ז״ל נתעטף ענות חן, הליט פניו בטליתו וכמו אמר „קטונתי", קם בגודל ענותנותו ומחה מחאה נמרצת על בחירתו, נשא רגליו והלך לביתו. מסיבה הכמוסה עמהם נמנעו החכמים מלשוב ולבחור ראב״ד אחר, ונשאר לדון בבית הדין כ„דיין יחיד" הגאון החסיד רבי אברהם צאלח ז״ל. אז הסכים רבי שלום ז״ל להצטרף אליו - יחד עם הגאון רבי חיים הכהן־עראקי ז״ל - בכל דין הצריך שלשה, והוא כבר כבן שבעים ושבע שנים.

במשרה זו שימש רבי שלום ז"ל כשלוש שנים עד לפטירתו בשנת התרס"ה.

קרבן תודה

אשר נותר בידינו מיצירתו התורנית, הלא הם שני חיבוריו הנפוצים, חיבורו הראשון הוא: ספר „קרבן תודה", סובב הולך על ספר „מקור חיים" להגאון רבי יחיא ב"ר יעקב צאלח ז"ל שחי בדור שלפניו ושימש כדיין ומו"צ בקהילת צנעא, הוא מכונה „מהרי"ץ בן יעקב" או „מהרי"ץ הקטן" להבדילו ממהרי"ץ בן יוסף המפורסם. אשר הביא את רבי שלום ז"ל לחבר חיבור זה כותב הוא בהקדמתו: „יגילו השוחטים וירונו הבודקים, אשר דאבה נפש ידידותם ובתורה חושקים, גם בעוה"ר אזלה ידם וכיסיהם ריקים, ושערי דמער"ת נגעלו בפניהם מלקנות ספרים עתיקים, לדרוש ולחקור בהם עניני שחיטות ודיבוקים... מתלאות הזמנים ומתגרת המציקים, עתה ימצאו און להם באשר המה דחוקים, כי הנה בזה החיבור הקצר יהיו נספקים, קטן הכמות ורב האיכות בדינים מזוקקים, בו נכללו כל דיני שחיטה סרכות ודיבוקים, קצר כל דין ודין בהלכות פסוקים, בטעם כל אחד ואחד אשר בו הם נמתקים, מפי ספרים וסופרים בספריהם נחקקים... מאשר דלה לנו והשקנו ממעמקים, טרח ויגע בהם וקיבצם ממרחקים, חיפש ובדק בכל ספרי הפוסקים, בחורים ובסדקים, וביאר כמה מהם עצומים ועמוקים... ה"ה הדיין המצויין במשפטים צודקים, שמו נודע בקצוי ארץ וים רחוקים, אב"ד ור"מ דק"ק צנעא יע"א ויקים, כמוהר"ר יחיא בן כמוהר"ר יוסף צאלח גזע ישישים וצדיקים... ואחריו לו קם כמוהו בשמות מובהקים, גם במעשים נאים ומצות וחוקים, רועה נאמן וישר לבנים נאנקים, קרא ושנה ודקדק בכמה דקדוקים, הבין בסתרי תורה ובדברים העמוקים, הוא קם ואזר חיל עול תורה להקים, ודלה מים זכים צלולים ומתוקים, בהלכות

פסוקות ודינים מזוקקים... קרא שמו מקור חיים לטעמים צודקים, ה"ה הדיין המקובל מעדת הותיקים, כמהר"ר יחיא בן כה"ר יעקב צאלח עטרת ראש וענקים... אך ורק הניח מקום לבא אחריו להתגדר בו, ומסלול ודרך להלך בו בנתיבו, כי הוא לרוחב דעתו ובינת לבו לא כתב רק פסקי הלכות אשר בו, רובם חתומים וסתומים, וכהלכה למ"מ נחתמים, וספר כזה בלי טעמים, אין ראוי כ"א לחכמים השלימים, אשר מלאו כריסם מכל מיני מעדנים, ושבעה נפשם מכל מיני משמנים, אך לעניים האביונים, לא יטעמו בו כ"א כלחם אונים, ידמו ענין לענינים, ויסברו כי המה נכונים, ולא ידעו כי אינם מתכוונים, והמה דינים מדינים שונים, וזה לסיבת קוצר ודוחק הענינים, וסתימתם בלי טעם יגלה המטמונים, ועוד טענה אחרת כי הנה הרב הנז' השמיט קצת הענינים, מאשר העלה הרב בעל ז"ת בפנים, או מדיני השו"ע המוסכמים, ועם מנהג אבות המה נשלמים".

רבי שלום ז"ל מבקר את מחבר ספר „מקור חיים" על אשר השמיט קצת מהדינים, אך מוצא הוא מקום להליץ טוב עבורו: „...ידוע ומפורסם לכל באי שער עירו, כי הרב הנז' היה טרוד בצרכי בני דורו, ולכן לא פנה אלי חיבורו, להגיה חשכו ולהאיר אורו".

וממשיך רבי שלום ז"ל: „ולכן נתתי אל לבי ודעתי החלושה, אני הקל והצעיר בסברה קלושה, לקום ולגלות מסתוריו, ולבאר דבריו מדבריו, ולדרוך בדרך אשר דרכה בה רגליו, לתקן וליישר הדוריו, ולסקל אבניו וסיריו, ולהגיה חשכו ולהאיר מאוריו, ולהביא מקצת הדינים אשר נשמטו עליו, למלאות ולהשלים מחסוריו".

ואכן רבי שלום ז"ל בחיבורו מפלפל בדברי מחבר ספר „מקור חיים" כבאחד מגדולי הפוסקים, ומבארם בבהירות ומנפם כבכברה, עד שדברי ה„מקור חיים" נעשים כסולת נקיה. לא לחינם בחרו חכמי

תימן להדפיס ספר זה ולהפיצו בקרב השו"בים בתימן אף שיש ספרים רבים העוסקים בעניינים הללו. ואכן נעשה ספר זה כספר יסוד להשתלמות בעניינים אלו, ועל פי דבריו נבחנו השו"בים לקבלת הרשאה וסמיכה בכל רחבי תימן.

מבין השיטין בולטת ענותו של רבי שלום ז"ל: „ודע לך אהובי קורא נעים, כי לא מאתי יצאו דברי שעשועים, כי הכל מאביר הרועים, מזבח התודה אשר זבח, ומטבחו אשר טבח, ולא באתי רק לברר טובו וחלבו, להציגו לפניך ולהקריבו, למען יקל בעיני כל לומד בו, ולכן שמו אשר ראוי להקרא בו, ה"ה ,קרבן תודה' שופרי שופרי אשר בו...".

רבי שלום ז"ל סיפח לספר קרבן תודה את חיבורו הנקרא בשם „באר הקר" אשר ענייננו הוא: „...לעשות מראה מקום מוצא הדינים, אשר באו במקור חיים בפנים, מהש"ע והאחרונים, מאשר הובאו בז"ת ובשאר הרבנים, שאם ירצה המעיין לידע, מאיזה פוסק מקור הדין נובע, יעלה ויבא יחפש אחריו ויגיע, לידע טעם הדין וענייניו, ויסודותיו ובנייניו... ובשם ,באר הקר' קראתי לו, כי הוא ראוי והגון לו, ושוה משקלו, כי הוא ע"ש מקור חיים נתכנה, כמ"ש חז"ל בסוף עירובין במשנה".

ומתחנן רבי שלום ז"ל לפני המעיין, כי יליץ עבורו באם ימצא שגיאה בספרו, כי הלא כשחיבר את הספר מצאוהו תלאות רבות: „והנני מחלה פני כל מעיין וקורא, שאם ימצא דבר אשר בעיניו לא נראה, אל ימהר לדבר תועה, כ"א יחפש בז"ת ובפוסקים ויעלה ויראה, ואם באולי ימצא איזה שגיאה יליץ עבורי, ויתקן מעוותי וקלקולי, כי גלוי וידוע לכל באי שער עירי, העול אשר הקשה עלינו אויבי ומצירי, עם כל התלאות אשר מצאוני, וימי עוני אשר קדמוני,

אך לאהבת בוראי וקוני, דחקתי עצמי להשלים רצונו ורצוני, ואז מן השמים סייעוני...".

ונושא רבי שלום ז"ל עיניו בתפלה לפני בורא עולם: „ובכן אל אלדי אשא עיני, להיות עם פי בהגיוני, לשמוע קול תחנוני, ולמלאות משאלות לבי ורעיוני, ובמזון ובגדי כבוד ינהלני, ומאוצר מתנת חינם יחננני, ונפלאות מתורתו יראיני...".

ספר זה נדפס בעדן (עיר בקצה ארץ תימן) עוד בחיי המחבר רבי שלום ז"ל, בשנת התרנ"ג, על ידי הרה"ג רבי יחיא עמוד ז"ל מחכמי צנעא שהעתיק מושבו לעדן. הספר זכה לתפוצה רבה, ורבים אף העתיקוהו בכתב יד. בשנת התשכ"ה חזר ונדפס בירושלים, ושוב נדפס בירושלים בשנת התש"ם.

שושנת המלך

חיבורו השני הוא: ספר „שושנת המלך", קיצור שאלות ותשובות „פעולת צדיק" להגאון המפורסם רבי יחיא צאלח (מהרי"ץ) ז"ל, בצורת פסקי דינים לפי סדר השו"ע. על מהרי"ץ ז"ל כותב רבי שלום ז"ל בהערצה גלויה ובתארים רמים: „החכם השלם ראש המדבר, במלחמתה של תורה חיילים מגבר, בגבורתה ארזים משבר, בנופת צופים כמעין המתגבר, הלא הוא הדיין המופלא, מופת הדור, שוחט ומומחה לרבים, סיני ועוקר הרים, כמוהר"ר יחיא בן יוסף צאלח נע"ג".

רבו וחביריו הם אשר עוררוהו לחבר חיבור זה, וכפי שהוא כותב בהקדמתו: „...שהעיר ה' אותי, על יד אהובי בעלי בריתי, הלא המה מרציאי משפט לאורה, מקימי דגל התורה, ובראשם עטרת תפארה,

מנורה זכה וברה, הנה ענוה הנה תורה, אהובי חביבי, אדוני ורבי, כמוהר"ר יחיא שרעבי, אתה ה' תשמרם וגואל בימיהם תביא, אשר המה העירוני, ודבריהם הרהיבוני, ועד הלום הביאוני, ובחדרי המלכים הכניסוני, לאמר קום קח לך נייר א' והעל עליו, כל פרח שושן אשר בו והשאר עליו, וכשומעי דבריהם אז נתחזקתי, ולפני לפנים ממחיצתי נכנסתי, ולחכמה אחותי את אמרתי...".

לחיבורו זה קרא בשם „שושנת המלך" וטעמו ונימוקו עמו: „וזה שמו אשר לו קראתי, הלא הוא ,שושנת המלך' להודיע כי לא מאתי, יצאו הדברים כי אם מזולתי, שושני אמריו וטוב חמדתי, הלא הוא הדיין המופלא סיני ועוקר הרים כמוהר"ר יחיא בן כמוהר"ר יוסף צאלח זת"ל ולכל ישראל. ועוד טעם שני כי הוא כשושנים הנלקטים מן הגן אחד הנה ואחד הנה. ועוד טעם שלישי כי מספר תיבות אלו במספר קטן עם התיבות והכולל עולים כמספר שמי עם חניכתי במספר קטן. והרביעי בקדש כי עולה מספר אלו השתי תיבות במספר גדול כמספר שמי עם שם הרב המחבר אשר בצלו הסתופפתי, וממעייניו מעייני הישועה שאבתי, כזה ,יחיא צאלח שלום חבשוש', לומר כי מי שעזרו הוא יעזרני, ומי שסייעו הוא יסייעני, ואת עלית על כלנה החמישי קדש קדשים כי כוונתי בזה עם כל דרכי נתיבתי, לכבוד השושנה העליונה שושנה דמלכא עילאה, לקשטא לה ולזווגא לה עם בעלה, אשר לטעם זה נתתי חמשה מיני מטעמים לקביל חמשא עלין דסחרין לה הידוע לי"ח".

ואף חיבר רבי שלום ז"ל חיבור למען דעת המעיין טעם ומוצא הדין: „ועוד הוספתי ועשיתי מראה מקום מוצא הדינים, אשר מהם הוציא הרב לאור משפטי תורתו, מפני כי הספר שחיבר הרב אינו נמצא ביד כל אדם כמו ספרי הפוסקים אשר מהם מקור הדין נובע, ואם יקשה על המעיין בזה החיבור באיזה דין מה טעמו ומאין מוצאו

ולאן מובאו, ידע למי מקדושים הוא ויעיין בספריהם, וקראתי שמו ,גן שושנים' כי הוא הגן העיקרי אשר בו גדלו וממנו נלקטו השושנים האלו, ועוד כי שתי תיבות אלו עולים במספר קטן עם התיבות והכולל כמספר שם הרב המחבר, לומר כי הוא אשר צלל במים האדירים האלה ולא אני".

בין השיטין אף מובלעים פסקים, הערות וחידושים רבים מרבי שלום ז"ל עצמו, אותם הוא פותח בראשי תיבות „אש"ל" (=אמר שלום), וחותם בכינוי „שי"ח" (=שלום יחיא חבשוש): „אבל מה שנראה לקוצר רעיוני, אני חותם שמי עליו במו שי"ח, כי איני נחשב לנגדו רק כשיח שדה שאין בו טעם ולא ריח". על אף הערצתו הרבה למהרי"ץ ז"ל, לא חש רבי שלום ז"ל ופעמים רבות חולק הוא עליו. וכה הוא כותב באחת מהערותיו: „אש"ל עיין תוך התשובה שנדחק הרב לדקדק מלשון מר"ן... ואחר אלף מחילות אין מקום לכל אותן הדוחקים... ודו"ק כי אכמ"ל, (שי"ח)".

ונושא רבי שלום ז"ל עיניו בתפלה לפני בורא עולם: „...ובכן אל א־לוה אשים דברתי, ימלא שאלתי ובקשתי, ויהיה עזרי בגלותי, ובמזון ובגדי כבוד ינהל אותי, במילוי ובריוח לא באיסור ועמל וטרחתי, כדי שאוכל לעבוד עבודתי, וימהר ויחיש קץ ישועתי, וינקום נקמתו ויגאל שכינתי, ויקבץ הפזורים ויבנה בית תפארתי, ואז נשיר ונאמר הנה א־ל ישועתי".

וחותם רבי שלום ז"ל את הקדמתו בענוה רבה: „כ"ד מצפה ומייחל לרחמי שמיא, זעירא דמן חבריא, אפרוחא סמיא, דלא אפתח עיניא, ינוקא זעירא וגם רביא, שלום בן לא"א יחיא חבשוש יש"ל". ובשער הספר הוא כותב: „...אני הדל באלפי והצעיר בבני משפחתי, מי אנכי ומי ביתי, קטן אנשי חבורתי, לא לכבודי ולא לכבוד בית

עמוד מתוך ספר „שושנת המלך" בכתב ידו

עם הערה בחתימתו „שי"ח"

אבי, כי אם לכבוד תורת משה אבי כל נביא, שלא תהיה עגונה כאשה אלמנה, רק כבתולה אמונה לעדת מי מנה, להתעסק בה בשנינה, בכל זרית ובכל פנה, כי כדאי היא שתגן מכל צר ושונא, ותקרב קץ לבן מוכה ומעונה, כן יאמר פודה ומציל ועונה, לכל קורא וצועק ומתענה, כמוני היום חדל אישים ונבזה, לא מזה ולא בן מזה...".

חלקים מספר זה נדפסו עוד בחיי המחבר, האחד בשנים תרמ"ר תרנ"א, בשו"ע „אורח חיים" עם פירוש „שתילי זיתים", השני בשנת תרנ"ג בספר „פתח האהל" (ענייני גיטין וקידושין) להרה"ג יחיא עמוד ז"ל, והשלישי בשנת תרנ"ה, בשו"ע יו"ד עם פירוש „ראשי בשמים". אך חלקים אלו משובשים ולקויים בחסר, אף צילום הכת"י שנדפס בשנת התשכ"ז אינו אלא מהדורא קמא של המחבר, ובמהדורא בתרא שנדפסה בשנת תדש"ם נוספו הערות ופסקים רבים מרבי שלום ז"ל עצמו שאינם מצויים במהדורא קמא.

אשכבתיה דרבי

עד זקנה ושיבה המשיך רבי שלום ז"ל להרביץ תורה ולהפיץ מעיינותיו חוצה. צרות רבות ורעות תקפו את קהילת צנעא בשנים תרס"ג־תרס"ה, שבטי הערביים שמרדו בשלטון התורכי בתימן צרו על העיר ומנעו ממנה יוצא ובא, רבים מיהודי צנעא עזבו את העיר, וכתוצאה מן המצור בא רעב גדול. במאורעות אלו נאלץ רבי שלום ז"ל למכור את כתב היד של ספרו „שושנת המלך" מחמת מצוקת עניותו. מידי יום ביומו תבע הרעב את חלקו כעשרים נפיחי כפן. בתחילה עסקו שלשה אנשים בקבורת המתים, אך לאחר זמן כל אחד היה נושא את מתו וקוברו בעצמו. בין נפיחי הכפן בשנת תרס"ה היה רבי שלום ז"ל, בן שמונים שנה היה במותו. עליו קונן הגאון רבי עמרם קרח ז"ל בספרו „סערת תימן": „אוי כי מזלעפות רעב נאסף

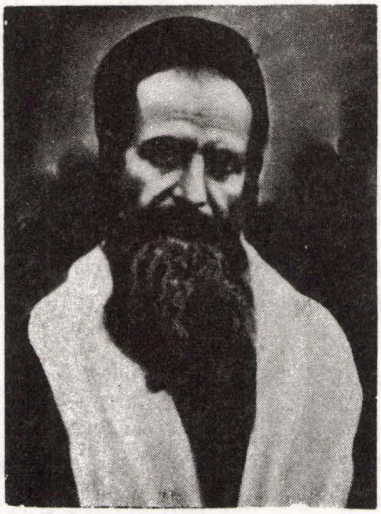
זקן וישיש, פאר הדור מורנו ראש הישיבה הכללית כמה"ר שלום בן יחיא חבשוש ז"ל, והוא לבדו בביתו, אין אצלו אפילו אחד מקרוביו...".

על נסיבות פטירתו מספרים הזקנים: אשה צדקת אחת מנשות העיר, היה מנהגה הטוב להביא לרבי שלום ז"ל מידי בקר פרוסת לחם ומעט דייסה מאחד השכנים, בקר אחד באה כמנהגה למסור לו את ארוחתו והנה אינו עונה לה, מיד רצה להזעיק את רבי סלימאן חבשוש ז"ל קרוב משפחתו, הוא הביא עמו עוד שלשה אנשים, ביניהם גיסו ותלמידו של רבי שלום ז"ל הגאון רבי סעדיה עוזירי ז"ל, באו לביתו ומצאוהו יושב במקומו הרגיל כשרגליו מכוסות ועל ידו מונחים התפילין שחלץ ולא הספיק לקפלן, ולידו כלי רחצה. החלו לטפל בקבורתו, ומשהתחילו ברחיצתו הבחינו בכתב שהיה כתוב בדם על כף ידו, אולם המים טשטשוהו ולא הצליחו לפענחו.

סיפר אחד הזקנים אשר השתתף בהלויתו: מלוים אחר מטתו של רבי שלום ז"ל לא נמצאו באותה שעה בעיר לבד מתשעה, חיפש הקברן קבר ראשון ולא מצא, קבר שני ולא מצא, חיפש בריחוק מקום ומצא, עודם מטפלים בקבורתו והנה ראו איש זקן זר ושק על שכמו הולך וקרב אליהם, בלי אומר ודברים נגש ההלך אמר „צדוק הדין", „השכבה" ו„קדיש" אשר לא יכלו לומר לפני כן ללא עשרה אנשים, ומיד פנה הלה לדרכו, הזקן לא אמר כלום ולא השיב לשאלות העומדים אשר שאלוהו: מי הוא מאין בא ולאן פניו מועדות.

צאצאיו

בהקדמתו לספרו „קרבן תודה" מתפלל רבי שלום ז"ל: „...נפלאות מתורתו יראני, ולראות נכדי וגם ניני, הולכים בדרך ישרה יזכני...". ואכן התקבלה תפלת רבי שלום ז"ל וזכה שכל צאצאיו בן אחרי בן היו

נכדו ותלמידו הגאון רבי יהודה חבשוש ז"ל
ראש ישיבת „תורת משה" בירושלים

תלמידי מדרש לבני הישוב הספרדי ע"י הרה"ג שלום חבשוש זצ"ל
הכתב הראשי בחדר הישיבה "שלום ומרע" ברחוב "שד הרקס"

תלמידי חכמים מופלגים. בנו הוא הגאון רבי אברהם ז״ל אשר נפטר בקוצר שנים ולא הספיק להתפרסם.

נכדו – בן בנו רבי אברהם ז״ל – הוא הגאון רבי יהודה ז״ל אשר גדל על ברכי סבו, וקנה את רוב תורתו ממנו. לאחר זמן גלה רבי יהודה ז״ל למנאכה ושימש שם כראב״ד ור״מ. מרוב אהבתו לארץ ישראל היה נוהג לאסוף כספים בתימן ולשלחם לקהלת התימנים בארץ ישראל שהיו אז במצוקה גדולה. בשנת תרע״ג גברו געגועיו לארץ אבות ועל אף המכשולים והקשיים שעמדו בדרכו אסף את מטלטליו ועלה עם בני ביתו לארץ הקדש, בה שימש כחבר בית הדין של קהלת התימנים בירושלים בראשות הגאון רבי שלום הלוי אלשיך ז״ל, ואף עמד בראשות ישיבת ,,תורת משה״, הרביץ תורה לרבים וביתו היה פתוח לרווחה, נפטר ב״ט מרחשון תש״ד.

נינו – בן נכדו רבי יהודה ז״ל – הוא הרה״ג רבי שלום ז״ל, למד תורה בישיבת אביו הגאון ז״ל ואף נמנה על חשובי תלמידי הישיבה המפורסמת ,,פורת יוסף״ בירושלים. לאחר זמן מונה כר״מ בישיבת ,,חיי שלום״, מתוך דוחק למד ולימד תורה שלא על מנת לקבל פרס, ונהנה מיגיע כפיו כבעל חנות מכולת. מסופר עליו: ביום אשר קיבל רבי שלום ז״ל לחנותו את המאזנים המודרניים, במקום הישנים שהיו בחנותו – שהן שתי כפות ולשון באמצע ומוט מלמטה – היה עומד ותוהה, מסתכל ובוחן, בודק וממשמש בהם כמחפש דבר מה בתוכם, שאלוהו הקונים: ,,רבי שלום, מה תבקש״. השיבם: ,,כתוב בספרים שחלקי המשקל והמאזנים דומים לשם ה׳, כדי שהשוקל ידמה בנפשו שויתי ה׳ לנגדי תמיד׳ ועל ידי כך ישקול וימכור במאזני צדק ובמשפט יושר״ לכן היה רבי שלום ז״ל עומד ושואל: ,,במאזנים חדשים אלו שם ה׳ איהו, מי יזכירני את משפטי היושר״. משרות רבות הוצעו לרבי שלום ז״ל אך את כולם דחה, כי רצונו היה לשבת על

נינו הרה"ג רבי שלום חבשוש ז"ל

התורה ועל העבודה ללא כל טרדה. בסוף ימיו סבל רבי שלום ז״ל יסורים קשים ונפטר בירושלים בי״ח ניסן התשל״ג והוא אך בן חמישים ושלש שנים.

פרק חמישי

הגאון רבי יחיא קרח זצ״ל
מח״ס ,,מרפא לשון״

המשפחות המיוחסות בתימן

בקרב יהודי תימן קיימות משפחות מיוחסות ביותר, אשר שלשלת יחוסן נמשך ברציפות מאות בשנים, ומסתעפות להמון בתי אב. המפורסמות שבהן: ,,צאלח״, ,,אלשיך״, ,,קרח״, ,,יצחק־הלוי״, ,,הכהן״, ,,כסאר״, ,,עראקי־הכהן״, ועוד ועוד. משפחות אלו הוציאו מתוכן במשך הדורות מאות תלמידי חכמים ודיינים, מורי הוראות וראשי ישיבות, אשר האירו במאור תורתם את גלות תימן החשוכה מרוב צרותיה.

אחת המשפחות המיוחסות ביותר היא משפחת ,,קרח״ המתייחסת לבני קרח הנזכר בדברי הימים (א, ב, מ׳ג) מבני חברון משבט יהודה. סיפורי אגדות ומסורות מתהלכות סביב משפחה רמה זו, ורציפות גדולי התורה שיצאו מתוכה. כבר לפני כשלש מאות שנה חיו ופעלו בתימן שלשה גדולי תורה המשתייכים למשפחה זו: הגאון רבי שלום הקרחי ז״ל, מח״ס ,,סגולות״. הגאון רבי זכריה הקרחי ז״ל. והגאון רבי סעדיה הקרחי ז״ל, מח״ס ,,היראה״, ורבו של הגאון רבי יצחק ונה (מהרי״ו) ז״ל, מח״ס ,,רכב אלדים״, ,,פעמון זהב״ ועוד.

הקדמת המחבר
רכב אלהים

הגהה למחברי זלה"ה

פירוש מרכבתו שלמלך מלכי המלכים הקב"ה הוא העולם הנקרא ולמטה ממנו עולם האילנות שהוא כפול לאיש פוף הוא נקרא גוף לאדם ועניין העליון שהעיר בו עניין עולם הגלגל אברהם יצחק ויעקב מלאך ואדרבן דוד ושלמה הוא בעולם הבריאה ואשתלשלות עיזון ונשמתן מן פתיליות כל אחד ממדותיו הידועים לו ע"י האילנות והנעימה והתורה אזלין בהאיזה כמו שבא הדר אברהם הצדיקנו זלה"ה בפקוד כחפצה דרכיו ובחקירה ומפני שלא מצינו בשמותיהם מה מצינו מעניין עצמן על קדושת ה' כגון אברהם שכתב לאוהב בעדים ומעיד בהן ומפני שאמרינן לא יהיה אומן העולם חוש עליהן הוא ממנו שאמר בספר אוד נעריב הוי נאם ולא אפתיכל בנשמתא בהאי עלמא היך יתפתכל בנשמתא דנשמתא לעלמא דאתי וכן ומה שאמרינן שאם נזכה לאומן העולם הוא עליו עד המוכיח והבטחון בלבד ע"י כל מי שאינו מ מאמין בזכות לא יהיה לו חלק בן ומה שאמר יוד הפ עה לוקא האמצעי לראות בעוה"ז לפי שיש לבריות חלק לעה"ב אבל אין יודע אם יש לו חלק עמהם אם לאו הוא על מה שאמרו לעולם יראה אדם עצמן חצי זכאי וחצי חייב שלא יזיק עצמן דשע בודאי ולא צדיק בודאי שלא ביטל וכך דוד לא היה מהזיק את עצמו כצדיק לפסוק על מעשיו השובים אבל על צד האמצעי היה

רוח ביאור השתלשלות ציור אחיבעה עולמות עיש לן להקדים ופעולתן בדרך קצרה מן הקצרה מתחלת העולם ועד סוף העולם לפי שחשיבה כפני אם יצחק ברוב אברהם המטוב וכי לאהבת בורא הכל צור העולמים ב"ה וציוה לציר כי לעשות בזה הסדר הקטן דמות מרכבתו שלמלך מלכי המלכים ב"ה רס וכשא כי היא מצוה וחובה עלינו לעשות כן שנאמר אמב: ל' לחיך כגבלה על כל אחר לפי טוחו ואמ לן אנש: ה למן שאמרו רבותינו זל מלמד שביקע להם עבעה רקיעים וז אדצות תחתוכות וראו אותן יחיד בבבואין ומתוך שראוי בבבואין יחיד העיזן לן הייכו דכתי אתם עדי נאם ה' וכך צדיק כל אחד ממנו לעשות בן ולפעמים עד ש"עיד על אחדיזן מותוך בדואין ' ועוד שאם כשתלך מזה העולם וכזכה החזות בכעמן הטוב ולבקר בה"כלן הותחתן לא יהיה אותן העולם חדש בעיניכן כאומרו והתהלכתי בתוככם אשי"ל עמכם בגע כאחד מכם כי בשוחים אכן על הסדין המוטבים שיהיה בכי כן ולא ממעשיכן הטובים שא מדיך דחמן ית ' וקראתו לחלה

המרכבה הראשונה

ולקפידות הבריאה
ולקפידות היצירה
ולקפידות העשיה

ולא מלבי חו כי לא יוכל האדם לצייר רבר מלבו על אחת כמה וכמה בעניניהם הכפלאים הללו שא לפי שקצר שפלי ומיעי ומצאתי בעצמי שהרבר הזה צורך גדול הוא כי לא דומה השומע שיקוד אלהים אחיבע מרכבות קפידות האצילות

מרכבת המשנה
המרכבה הג
המרכבה הד

קטע מהקדמת ספר „רכב אלדים" בכת"י

מחידושיהם של חכמים אלו מובאים בספרי חכמי תימן ז״ל.

מבין דמויות ההוד במשפחה זו, זוהרת במלוא שפעת אורה דמותו הפלאית של הגאון רבי יחיא ב״ר שלום קרח ז״ל, עליו כתב הגאון רבי אברהם אלנדאף ז״ל (מח״ס ,,ענף חיים״, ועוד) בחוברת ,,שרידי תימן״: ,,ובאמת לא נמצא בתימן איש חכם ונבון ועניו כמוהר׳.

האב הגדול

אביו הגאון רבי שלום קרח ז״ל, נולד בצנעא בירת תימן, לאביו רבי סעיד ז״ל, בשנת התקל״ו. מילדותו ישב רבי שלום ז״ל בין ברכי גדולי הדור, והיה בין באי שעריה של הישיבה הגדולה והמפורסמת ,,בית אלאסטא״ מיסודו של הרשב״א כ״ץ (רבי שלום ב״ר אהרן הכהן־עראקי) ז״ל. ישיבה זו הניבה פירות רבים בהוציאה מתוכה, במשך כמה מאות שנים, גדולי תורה וענקי רוח רבים, מהמפורסמים שבהם: הגאון רבי דוד משרקי ז״ל, מח״ס ,,שתילי זיתים״ ועוד. הגאון רבי יחיא צאלח (מהרי״ץ) ז״ל, מח״ס ,,עץ חיים״ ועוד. הגאון רבי יחיא משרקי ז״ל, מח״ס שו״ת ,,רביד הזהב״. ועד הדור האחרון, כהגאון רבי סעיד עוזירי ז״ל ותלמידו יבלח״א הגאון רבי יוסף צובייר׳ יצ״ו, מח״ס ,,ויצבור יוסף בר״, ועוד.

רבי שלום ז״ל היה מתנהג בחסידות ובפרישות יתירה, ומרוב חסידותו היה נמנע מלאכול בשר בהמה, כי חושש היה שמא נפגמה הסכין בשעת השחיטה.

רבי שלום ז״ל כתב קונטריסים רבים של שאלות ותשובות, בעיקר סביב המחלוקת, שהיתה בין חכמי תימן ז״ל, על המנהג שנהגו בסעודות גדולות שאחד מברך ברכת המוציא לכל המסובין

עסק התורה בישיבת ,,בית אלאוסטא״ בצנעא
ירושב משמאל הגאון רבי שלום אלגמאל ז״ל
,,חכם באשי״ ומראשי הישיבה

הגאון רבי יוסף צוביירי שליט"א בצעירותו בתימן
מראשי ישיבת „בית אלאוסטא" בצנעא
ומח"ס „ויצבור יוסף בר"

שבכל השולחנות, אע״פ שהם חבורות חבורות, כל חבורה בשולחן בפני עצמה. רבים מחכמי צנעא המהוללים של אותה תקופה נטלו חלק במחלוקת זו, וכל אחד מהם הביע דעתו בתשובותיו. אף רבי שלום ז״ל ירד לעומק הדין ודלה פנינים, וביאר עניין זה לארכו ולרחבו. אך את דבריו כותב הוא בענווה רבה, וכשחלק על מהרי״ץ ז״ל כתב: ,,...ואני הצעיר שפל ונבזה, ואיני חשוב בעיני למאומה נגד מעכת״ר, אחרי המחילה ולחיכת עפר משכב רגליו...״.

אמנם סברת רבי שלום ז״ל לא נתקבלה, ורוב ככל העם המשיכו במנהג שאחד מברך לכולם. רבי שלום ז״ל הצטער על זה צער רב, כי לשיטתו יוצא שכל הירשבים בשאר השולחנות אוכלים בלא ברכה כי אינם יוצאים בברכת הגדול שבראש המסובין. דבר זה הדאיב את לבו ולא מצא מנוח לנפשו, וכה הוא כותב באחת מתשובותיו: ,,...הייתי מיצר ומצטער בנפשי, איך רבותי המערערים, לא קיבלו דברי אמת הניכרים, והייתי מחשב ומבקש למצוא להם טעם ולא מצאתי, ובכל לילה לא תבא לי השינה כי אם בצער...״.

בתשובותיו מתאונן רבי שלום ז״ל על מצוקת עניותו: ,,וגם ש״ח (בגימטריא קרח) ושפל ומסכן ועני, אשר לסיבה זו נבזו ולא נשמעו דברי״. מדבריו למדים אנו שבדורו סבלו היהודים רבות מרעב וביזה: ,,טובים היו חללי חרב ח״ו מצרה שקראתנו צרת המזונות, ואשר ימצא אותו אחר כמה יגיעות בחצי שכר להחיות בני ביתו, באים ונוטלים בזרוע, אין לנו לתבוע״. בעיקר סבלו בצרות הנוראות שהתחוללו בשנים תר״ד־תרי״א.

ואכן סיפר רבי עמרם קרח ז״ל (ראב״ד אחרון בתימן) כי בכל הזמנים סבלו היהודים בתימן משוד וביזה, ובעוד זה שולט ברפיון זה בא לרצוח ולשלוט. היו זמנים שכל קניינם של היהודים היו

קטע מתשובה ארוכה בהלכה מהגאון רבי שלום קרח ז"ל בכת"י

המחצלאות שעליהן שכבו, ולפני עזבם את בתיהם היו לוקחים את דלתות החדרים והחלונות להפקידם אצל שכנים ומכרים ערבים עד שיחזרו לפנות ערב מעבודתם. ורק בדורות המאוחרים התייצב, יחסית, השלטון בתימן לתקופה ממושכת.

רבי שלום ז״ל האריך ימים, ולעת זקנתו נפטרה עליו אשת נעוריו, ולא היו לו ממנה בנים כי אם בנותיו הנשואות, ולכן נשא אשה צעירה, ובשנת הת״ר נולד לו ממנה בנו יחידו רבי יחיא ז״ל.

לא ארכו הימים, וכעבור עשר שנים נקרא האב, רבי שלום ז״ל, לגנזי מרומים, ביום א׳ ג׳ אלול התר״י. באותה תקופה נתייתם רבי יחיא ז״ל גם מאמו, ובצרה גדולה היה באותה שעה, כי דין הוא אצל המוסלמים בתימן שכל יתום יהודי חייב להתאסלם אם עדיין קטן הוא. הגאון רבי יחיא חבשוש ז״ל, מחכמי העיר, שראה את רבי יחיא ז״ל בצרתו, אספו לתוך ביתו, העלימו מעיני שודדי היתומים וזן אותו על שולחנו כל ימי קטנותו. על רבי יחיא חבשוש ז״ל כותב הגאון רבי עמרם קרח ז״ל בספרו „סערת תימן״: „הרב הזה נכבד ונעלה היה אצל רבני דורו בחכמתו ובקיאותו בכל הספרים התורניים, ואהוב לכל בענוותו וישר לבו״.

למרגלות החכמים

בילדותו נכנס רבי יחיא ז״ל ללמוד בכניס (=חדר) ככל בני גילו, וכשהגדיל קצת למד תורה לפני הגאון רבי יוסף צאלח ז״ל, שהיתה תורתו אומנותו, ומרוב ענוותו התנגד רבי יוסף ז״ל בכל תוקף שידביקו לשמו שום תואר „רב״ או „מארי״. רבו זה השתדל להלעיטו תורה ככל יכולתו, בראותו את שכלו הזך והבנתו המהירה. ואכן לא הכזיב הנער יחיא את רבו ומיום ליום גדל עד שנעשה לאילנא רברבא.

באותה תקופה עדיין היתה קיימת „הישיבה הגדולה", אשר נקראת גם בשם „הישיבה הכללית". ישיבה זו ריכזה בתוכה, בכל הדורות, את מיטב חכמי התורה. בה ליבנו וביררו שאלות שעה וערכי נצח לכל דורש. מתוכה יצאה הוראה למעשה והופצה תורה ודעת לכל צמא לדבר ה' זו הלכה. מכל גלילות תימן נהרו אליה כל נער ובחור צמא דעת. בין באי שעריה נמנה בזמנו הגאון רבי שלם שבזי ז"ל אשר קנה לו שם עולם בחכמתו ותורתו, ועל הכל בשיריו הרבים הספוגים רוח קדושה ורווים תורה וחכמה, מוסר ויראת שמים, בהם ניכרת חכמתו ורוחב דעתו.

בשיריו מרבה רבי שלם ז"ל בשבח ישיבה זו וחכמי העיר צנעא (את העיר צנעא מכנה הוא „אוזל") בשירו המתחיל „יא טאיר אלבאן" הוא כותב:

„זאת הישיבה,
המה באוזל מטיבה,
שוהם וספיר ואחלמה:

זקן ושיבה,
הוגים בתורה רחבה,
דומים כקרית ירושלמה:

ברצון ואהבה,
הולכים למדרש בחבה,
ישמור בניהם ויחכמה:"

בשירו המתחיל „אהבת דוד עזי" הוא כותב:
„שמעתי חכמת בני אוזל,

ואני בן בין אויבי נגזל,
יקר כספי חשך ונתפרזל,
לולי צור מחסי בעזרתי:״

ובשירו המתחיל ,,אהבת דוד חפצי״ כותב רבי שלם ז״ל (תרגום מערבית):

,,הוי המשתוקק למדע ולחכמה,
בקר בצנעא כי שם שפע האושר,
יש בה חכמים היכולים להורותך בכל ענין:״

ובשירו המתחיל ,,אקוה חסדך״ מרבה הוא בשבח גאוני צנעא, השוקדים הרבה על לימוד התלמוד, וכה הוא כותב:

,,שכינה חופפי על הגאונים.
להבין סוד,
בתוך אוזל צמודים:

בלמדם דובבות שפתי ישנים.
בספר מלחמות,
אל חי גדודים:...

ידידים לומדי תורה ושונים.
דבר חכמה,
במסכתות חמודים:״

כשגדל קצת נכנס רבי יחיא ז״ל ללמוד בישיבה חשובה זו, ועל אף גילו הרך, נמנה בין גדולי חכמי הישיבה. צניעותו הרבה החטיאה את מטרתה, ודמותו בעיני חכמי הישיבה גדלה לעין ערוך בהוקירם כל מרצא פיו.

בשנת התרכ"ז לערך נשא רבי יחיא ז"ל לאשה את הצדקת והחסודה מרת בד'רה ע"ה, בתו של ה"ה ויר"א ר' שלמה כסאר ז"ל. ועמה חי את חייו הקצרים והקשים, כשהיא עוזרת לו ומסייעת על ידו בפרנסת המשפחה, כדי שיוכל לשבת על התורה ועל העבודה.

תלאות חכמי הישיבה

באותו זמן גברו התלאות בתימן, מחוסר שלטון יציב לא היה בטחון לחיים, עלילות דם, נגישות ורדיפות היו מנת חלקם היום יומית של היהודים. צרות אלו שבשו את סדרי הישיבה, וערערו את כחה. רבים מחכמי ונכבדי העיר ברחו ממנה, וחכמי הישיבה התפזרו לכל עבר. ראש הישיבה הגאון רבי יחיא בדיחי ז"ל (מח"ס „חן טוב") גלה לעיר כוכבאן והתמנה שם לרב העיר ומר"צ והרביץ שם תורה בין צעירי התלמידי חכמים. הרב הראשי והראב"ד הגאון רבי סלימאן קארה ז"ל עבר לגור לתקופה קצרה ב„קריית אלקאבל" הסמוכה לצנעא. אחיו הגאון רבי יחיא קארה ז"ל, שנמנה בין האריות שבחבורה, ברח לעיר גרואח במחוז חראז. בעיר זו כיהן הגאון רבי יוסף בן סעיד ז"ל. התייר רבי יעקב ספיר ז"ל, שביקר בתימן לפני כמאה ועשרים שנה, מתאר את יושבי העיר גרואח כת"ח ויראי שמים. במיוחד התפעל רבי יעקב ז"ל מרבה של גרואח, וכה הוא כותב בספרו „אבן ספיר": „העיר המצערה הזו רב גדול לה... מלא תורה, יראה וחכמה ורוח דעת, בקי במקרא וביאוריו עד להפליא, בקי בתלמוד וברמב"ם ועד אחרונים, כאחד המורים הגדולים בארצותינו. וידיו רב לו בחכמת הקבלה בשינון גדול, הזוהר וכתבי האר"י ז"ל למודים על לשונו בעליל כל עלה ועמוד, וכח זכרונו רב מאד, וחובר חיבורים בקבלה... ועל כל אלה גדולה ענותנותו ואהבת בני אדם... והוא כבן ארבעים שנה...".

גלות חשוכה זו האפילה גם על ענק רוח זה וחיבוריו, כדרך שנספו ואבדו רוב חכמי תימן ויצירותיהם הרוחניות, במשך הזמנים, מחוסר בית דפוס ובטחון חיים. רק תשובה אחת ממנו נשארה בידינו ונדפסה בספר שו״ת ,,מעשה אי״ש״ מהראשון לציון דאז הגאון רבי יעקב שאול אלישר ז״ל.

צרות אלו לא פסחו על ראשו של רבי יחיא ז״ל, ואף הוא נאלץ לנדוד להרי חראז, שכללו את: גרואח, גבל צעפאן, הגרה, מנאכה, מצ׳מאר, ועוד. רבי יחיא ז״ל ראה בגלות זו שליחות מן השמים להרביץ תורה ברבים, ואכן העמיד רבי יחיא ז״ל בגלותו תלמידים רבים והסמיך הרבה רבנים ושו״בים.

בכפריה הרבים של תימן נתקבלו כל הגולים, על ידי אנשי הקהילה בכל מקום, בחמימות רבה ובמדה גדושה של הכנסת אורחים כדרכם בקדש לכל אורח, כל שכן אם תהו על קנקנו וראו שהוא תלמיד חכם כבדוהו עד מאד.

רבי יחיא ז״ל מזכיר בכתביו את תלאותיהם אלו, למען ידעו דור אחרון, וכה הוא כותב בספרו ,,משכיל שיר ידידות״: ,,ואתה המעיין דע לך שבזמן שעבר עד שנה שעברה, שנת תרל״ב לאלף הששי, היו ישראל שבארץ התימן ירודים לפני הגויים במדרגה שאין למטה ממנה, ובפרט ישראל שבמדינת צנעא שאני מהם וטעמתי את כוס קובות חמתם, לא יאומן כי יסופר אופני הצרות שעברו על ראשינו, עד שבכל יום נפשינו בכפינו מאימת חרב ושבי וביזה, בורחים לכל פינה ופינה, ונבחר מות מחיים, ועתה הרציאנו השי״ת ויתעלה בכל מיני ברכות מאפילה לאורה תחת מלכות... לכן כתבתי זאת למען ידעו דור אחרון״.

אמנם מצב זה לא היה רצוף והיו זמני רגיעה, יחסית, שהיו חוזרים לצנעא, חליפות היתה הישיבה מתאוששת לקיבוץ ודיבוק חברים, ולאחר שנת התרל"ב היו לה שנות שלוה וביסוס יחסיים. לאחר פטירתו של ראש הישיבה הגאון רבי יחיא בדיחי ז"ל בשנת התרמ"ח, נתמנה במקומו הגאון רבי שלום ב"ר יחיא חבשוש (השי"ח) ז"ל (מח"ס „שושנת המלך"). כסגנו נתמנה הגאון רבי שלום שמן ז"ל (מח"ס „פך השמן"). בהנהגתם שוב שגשגה הישיבה וריכזה גדולי תורה ענקי רוח.

לאחר כמה שנים שבו רוב הגולים לעיר, מלבד מספר תלמידי חכמים שקבעו את מושבם במקום גלותם כדי להרביץ תורה ברבים.

חסיד ועניו

עני מרוד היה רבי יחיא ז"ל, אך נהנה מיגיע כפיו כסופר סת"ם כדי להחיות את נפשו ונפש בני ביתו בצמצום בעוה"ז שראה שהתכלית בו אך לעשות נחת רוח למקום ב"ה.

על אף דלותו לא נמנע רבי יחיא ז"ל מצדקה וחסד, מוכרי הדלועין, הדחוקים מאד לפרנסתם, מצפים היו לעת שיעבור „מארי יחיא" על ידם כדי להפציר בו שיקנה את הדלוע הגדול, על אף יודעם כי אינו צריך לכל הדלוע, אך ידעו כי חזקה עליו שייצר לו להשיב פניהם ריקם. בשובו הביתה היתה אשתו תמהה מדוע קנה את כל הדלוע, היה הוא משיבה: „מה אעשה, עברתי על ידם, הפצירו בי, התביישתי מהם וקניתי מידם לכבוד שבת".

שכניו אשר ראו את מצוקת עניו היו רוצים בכל לבם לתמוך בו, אך למגינת לבם ראו והבינו כי שונא מתנות „יחיא". ומעשה באשה

אחת שנכנסה בליל שבת לביתו כדמות מסתורית ומסרה לאשתו בקבוק יין באמרה: „זאת למארי", ומיד נסה לביתה. לאחר שחזר רבי יחיא ז"ל מבית הכנסת, עטוף בטליתו, תמה לחזות ביין לא לו על שלחנו. כששמע את המעשה פנה לאשתו במורת רוח ואמר: „איני רוצה שיארע עוד כמעשה זה". אף הלואה, שניתן להחזירה, לא היה רוצה לקבל.

את צרכי השבת קונה היה רבי יחיא ז"ל כל פרט בהליכה מיוחדת לשוק, שעל ידי זה יטרח הרבה לכבוד השבת, כרב נחמן בשעתו „דהוה מכתף ועייל מכתף ונפיק".

סיפר הגאון רבי יוסף צובירי שליט"א: פעם פנה אליו רבי יוסף עמר ז"ל: „אתה רואה את רבי עמרם קרח ? ידוע לך סוד שכלו הזך ?" הוא שואל והוא משיב: „לא לחנם הדבר כן, כי תולדתו יסודה ממקור טהרה וקדושה, אביו רבי יחיא ז"ל היה מתנהג בחסידות ופרישות, נזהר היה מכל מין מאכל שיש בו ספק איסור, אף שחכמינו הקילו הרבה בעניינים אלו בשעת הדוחק, לא כן רבי יחיא ז"ל, על אף דוחקו ודלותו היה נזהר ממאכלים המטמטמים את הלב, בעוד שכל קרואי סעודות המצוה נהגו לאכול כל מיני קטניות היה הוא מקפיד להביא עמו במיוחד חטה קלויה" (ראה „ראשית חכמה" שער התשובה פ"ה, וגמרא הוריות דף י"ב).

זקנים שהכירוהו בילדותם סיפרו כי הלוכו היה משרה יראת כבוד והדרת קדש, תמיד היה עטוף בטלית ומביט לארבע אמות בלבד, הקטנים היו מתביישים להביט בפניו המאירים. „לא פסק פומיה מגירסא" וכל דעתו היתה על לימוד התורה בלבד, עד שלא שם לב כי נשרו לו לכל אורך הדרך מה שקנה בשוק.

בלמדו בחברת רבני הישיבה, היה מבטל את עצמו בשעת משא ומתן, רק כשהיה רואה שמתקשים בני הישיבה בעניין מסויים זמן רב ללא מוצא, היה רבי יחיא ז"ל מזכירם ואומר: „אולי תעיינו במקום פלוני", או: „אולי יש לפרש את העניין כך וכך". ואף זה בענווה ובשפה רפה, ובעיינם באותו מקום או בהתבוננם בסברתו, מצאו פתרון לקושייתם.

בתימן נהוג שכל אדם השוחט לרבים נקרא „מארי", ולכן נמנע היה רבי יחיא ז"ל מלשחוט אפילו לעצמו, פן ילוה לשמו התואר „מארי". אף היה מקפיד לא לפצות את פיו במקום שיש תלמיד חכם, רק כשלא נמצא אדם תלמיד חכם היה נושא את דבריו, וכה הוא כותב בספרו „משכיל דורש": „כשנזדמנתי לסעודת מילה בזה השבוע ואין עמי מיסב גדול ממני הוכרחתי אני לומר דברי תורה על השלחן".

על אף זאת באים אליו מאליהם תלמידים והמוניים לבקש תורה מפיו, לבאר, לפענח ולהסביר, וכה הוא כותב: „נשאלתי לפרש פתרון משל זה למקצת התלמידים הי"ו, והיתה תשובתי...". ובמקום אחר: „שאל אותי אחד המוני... ואז שמח וברכני".

כגודל ענותנותו כך גדלה תקיפותו במקום שיש חילול ה', במקרה כזה לובש היה רבי יחיא ז"ל קנאה, ובפרט כשמגלים פנים בתורה שלא כהלכה, פה אין מקום לענוה, וכפי שהוא כותב בספרו „משכיל דורש": „ואני אומר שארי ליה מאריה להאי צורבא מרבנן שכתב כן, וכל שאומר כן הרי הוא בכלל המגלה פנים בתורה שלא כהלכה, ורחמנא ליצלן מהאי דעתא. ואני אמרתי על זה הקושיא בקהל רב...".

בנו הגאון רבי עמרם קרח ז״ל

גדול בתורה

על גדלותו בתורה מעיד בנו הגאון רבי עמרם קרח ז"ל - הרב הראשי וראב"ד אחרון לגולת תימן - בהקדמתו לספרו „עלמות שיר": „במעט הימים אשר חיה אסף ברוח מבינתו כל דברי החכמה, כאשר ירמזון אמרותיו בספריו הנזכרים, כי כל רז לא נעלם ממנו בחכמת התורה, ועוד ידיו רב לו בחכמת הנסתר והעמיק עיונו בזאת החכמה והבין סתדותיה וכל יסודותיה והגיע עד חקר כאשר רמז על זה בקונטריס „מאמר ברית הלשון' לספר „מרפא לשון' הנזכר. גם הקיפה ידו בחכמת התכונה, הרפואה והחשבון, ודקדוק משפט שלשת הלשונות, לשון הקדש, לשון ארמית ולשון ערבית, וכל יקר ראתה עינו". את גודל בקיאותו ושליטתו הגדולה בחכמת הנסתר רואים אנו בפירושו אשר כתב על שירי הגאון רבי שלם שבזי ז"ל, פירוש זה כתב בשנת הל"ב לימי חייו.

ואכן לגודל בקיאותו ושליטתו בשלשת לשונות אלו, מסתייע רבי יחיא ז"ל רבות בלשון הארמי להבנת לשונות המקרא, וכן לאידך גיסא, ואף בלשון הערבי נעזר הוא בהבנת לשונות המקרא והתרגום כפי שרואים אנו בספרו „מרפא לשון" במקומות רבים.

בגודל חכמתו ביאר לנו רבי יחיא ז"ל, בראיות ברורות ומבוססות, כי שלשת הלשונות הללו הם הלשונות העיקריים, בהיות הלשון הארמי והערבי בחינת בנות ללשון הקדש, וכה הוא כותב במאמר „ברית הלשון": „...מצאנו מאמר לרז"ל לעולם אל יהי קל בעיניך לשון ארמי שכן חלק לו הכתוב כבוד בג' מקומות בתורה ובנביאים ובכתובים... וטעם הדבר... שלשון ארמי הוא לשון הקדש שנשתבש... שכשבלבל הי"ת שפת כל הארץ בדור הפלגה היה הבלבול בהדרגה מעט מעט... שבתחילה התחילו להשתבש בלשון הקדש והיו מדברים בו בשיבוש וכל

אחד באופן אחר כגון בני שם בן נח קצתם היו מדברים בלשון הנקרא לשון ארמי ע״ש ארם בנו של שם, וקצתם היו מדברים בלשון הנקרא לשון ערבי ע״ש ערב שאומרים שהוא מבני יקטן... ומזה יתבאר לך מעלת לשון ארמי... מכל שאר הלשונות, כי מפני שהוא קרוב ללשון הקדש יותר מכולם הוא מעולה יותר מכולם, וכן הוא לשון בני בבל שהוא המקום הראשון שישבו בו בני נח ובנו המגדל... והנה בזמן הזה נשתכח לשון ארמי מן העולם לגמרי ונתערבו הארמיים בלשונות אחרים, ולא מצאנו עוד לשון הקרוב ללשון הקדש... אלא לשון ערבי... בודאי שהוא לשון הקדש שנשתבש כלשון ארמי... אלא שלשון ארמי העיקרי חשוב יותר ממנו שהוא קרוב ללשון הקדש יותר... ומטעם זה ג״כ יש לנו לומר שגירסתינו ונוסחתינו בלשון הקדש ובלשון ערבי היא המדוקדקת והעיקרית יותר, מפני שאנחנו יודעים לשון הערבי ג״כ, ולא נשתבשנו בלשון אחר מהלשונות המשובשים של לועזים ואנחנו בקיאים בג׳ לשונות אלו מעולם, שזה מסייע לזה... ואולם שאר הלשונות, כגון לשון לעז ואספניולי וכיוצא, הנה חסרונם ניכר ונראה...״.

רבי יחיא ז״ל לא כתב ספר מצומצם למקצוע מסוים, אלא בכל ספריו, כמו פירושיו על שירי הרש״ש ז״ל, ובפרט בספרו ,,מרפא לשון״ על תרגום אונקלוס, אורג פשט עם דרש, חורז הלכה עם קבלה, עד שכאילו רואים אנו לנגד עינינו את אונקלוס הגר, התלמוד וספרי הפוסקים, הזוהר וספרי הקבלה פתוחים לפניו, ולפני תרגמו פסוק או מלה מדפדף הוא בגמרא, מעיין בקבלה ופותח רמב״ם ושלחן ערוך ושאר ספרי הפוסקים. בדרך זו נהג גם בספרו ,,משכיל דורש״.

מעמיק גדול בלימודו היה רבי יחיא ז״ל, רודף אחר הפשט ונשען על הפסק, חופן גימטריות ונוטריקון פרפראות לחכמה, מעמיק בקבלה וחולם ספונותיה. וכפי שכותב הוא בספרו ,,משכיל דורש״: ,,ובמראות

הלילה ראיתי אח"ז והנה אני לומד בספר תרגום בן עוזיאל סוד זה שהליפוף...".

גם אם יודע הוא שחכמי התלמוד ושאר המפרשים דנו במה שכתב, אף על פי כן אף לו יש מה לומר בשבעים פניה של התורה, ובכמה מקומות כותב הוא לפני ביאורו: ודרז"ל, או דברי המפרשים, ידועים, וכיוצא בלשונות אלו, וברוב המקומות לא הוצרך להקדים דבר זה.

פעמים אף משיג רבי יחיא ז"ל על מפרשים שקדמוהו, כולל הרמב"ן, הרשב"ם והראב"ע ז"ל, אך כל זה ביראת כבוד. פעמים רבות נושא הוא עיניו בתפלה „ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד", וממשיך להניע קולמוסו, וכפי שהוא כותב בהקדמת ספרו „משכיל דורש": „אם אמרתי לחשוך קולמוסי פן יהיו דברים שאינם נכונים, הנה דרז"ל, ובפרט מה שכתב בספר חסידים, העונש למי שנמנע לכתוב מה שנתחדש לו עומדים לנגדי, ומפני כן נתחזקתי לעשות מה שחשבתי, וגם בזאת אני בוטח שכל מה שאני כותב קרוב הוא לשכר ורחוק מן ההפסד".

ספרי דבי רב

רבי יחיא ז"ל הקפיד להעלות על הכתב כל מה שנתחדש לו בתורה, אך רק שלשה ספרים נשארו לנו ממנו. הראשון הוא: „משכיל דורש", כולל פירושים וחידושים על התורה בדרך הפרד"ס, מעט פירושים על תרגום אונקלוס, שהוא עריסת ספרו הגדול „מרפא לשון". מעט חידושים על מסכת אבות, וביאור שירי שבת להגאון רבי שלם שבזי ז"ל.

קטע מספרו „מרפא לשון" מהדורא קמא בכתב ידו

ספרו השני הוא: ספר ,,מרפא לשון״ בו הוא מבאר את גירסאות יהודי תימן בתרגום אונקלוס. רבי יחיא ז״ל ראה צורך גדול בחיבור ספר זה כפי שהוא כותב בהקדמתו: ,,אמור יאמר העבד לעבדי ה׳ קולן של סופרים, זכריה (=יחיא) בן לא״א שלום לבית הקרחי״ם, על שדה התרגום עברתי, ועל כרמו הנחמד עמדתי, והנה עלה כלו קמשונים, כסו פניו חרולים, וגדר אבניו נהרסה מפני רוב השיבושים והטעיות שנפלו בו, מרוב ההעתקים, וגם מפני היפוך הגירסאות והקריאות שהגיהו בו איש כל הישר בעיניו, ורגב ההמון אינם נותנים לב כלל בפירושו, ותהי קריאתם בו מצות אנשים מלומדה, ואין דורש ואין שואל ואין מבקש ליישר דרכו ולהגיה חשכו, לרפא שברו ולהשיב נדחו. ובהיות חוב מוטל עלינו ללמוד תמיד מקרא ותרגום ולהשלים בכל השבוע הפרשה שלו שמר״ת כהוגן וכתיקון לא יכולתי להתעלם מזה... והנה לא הייתי צריך אלא להעיר על הגירסאות המשובשות והנוסחאות הנשכחות מבלי שום פירוש וטעם כיון שהם דברי קבלה... אבל מפני שראיתי בספר נתינה לגר שכתב פירושים וסייעתות לגירסאות משובשות ונוסחאות שאין להם עיקר...״.

רבי יחיא ז״ל לא סיים עבודתו זו ולא הספיק לבאר את כל הגירסאות, ואף היה במחשבתו להרחיב את ספרו זה גם על תרגום יונתן בן עוזיאל, כעדות גיסו הגאון רבי חיים ב״ר שלמה כסאר ז״ל בהקדמתו ל,,תאג״ שלו: ,,ואף גם זאת יודע למעיין שהרב הנ״ל לא זכינו לאורו שיחתום את ספרו, והרבה נוסחאות יש אשר עדיין לא הרגיש בהן הרב, כי כן הנם בקדמוניות, ויש אשר לא מצא לה סמך, אלו זכינו היה הכל בא על נכון והיתה מלאכתו זו מלאכת הקדש נמשכת עד תרגום יונתן בן עוזיאל, כי כן היה בדעתו״.

ספרו השלישי הוא: ,,משכיל על נגינות״ ו,,משכיל שיר ידידות״ ביאורים בדרך הקבלה על שירי הגאון רבי שלם שבזי ז״ל.

קנאי למסורת תימן

ליהודי תימן ישנה מסורת עתיקת יומין בגירסת תרגום אונקלוס, כשם שיש להם גירסאות עתיקות בתנ"ך, במשנה ובתלמוד. אך מחוסר בית דפוס בתימן, לא זכו גירסאות אלו לעלות על מזב"ח הדפוס, וכה כותב רבי יחיא ז"ל בהקדמתו השניה לספרו „משכיל דורש": „ולפי הטבע נראה שאי אפשר להקבע דפוס בארץ הזאת להדפיס בו כפי מנהגותינו". רבי יחיא ז"ל ירא היה, ובצדק, שגירסאות אלו יאבדו מן העולם, וראה שאין מי שפונה לכתבי היד מפני יוקר מחירם כנגד ספרי הדפוס המתפשטים בתימן ודוחקים את גירסאות הקדמונים שיסודותיה במסורת בבל העתיקה עריסת חכמי התלמוד, משם גלינו לתימן, כפי שכותב רבי יחיא ז"ל שם: „מפני שהוא בידינו מאבותינו הגולים מבבל עצמה... שלא יתכן היותינו מהארץ גולים לכאן מזמן בית א', ואיך לא ישאר בידינו לפחות תורה שבכתב בלי מחלוקת מדנחאי ומערבאי... ואדרבה מהרבה ראיות מוכח שאנו מבבל ומנהגותינו כבבל, דמעיקרא לא נתערב בו לא אשכנזי ולא צרפתי כל עוד שגדר ה' בעד דרכינו בגזית...". ועוד כותב רבי יחיא ז"ל: „ולכן לבי כים יהמה ויחמול על זאת, וכל איש משכיל יבין את זאת כי בעניין זה ראוי לחבב גירסתינו הקדומה בלשון ארמי, כי הוא היותר אמיתי מפני שהוא בידינו הגולים מבבל עצמה, והם דקדקו בו יותר מפני שהוא לשונם...".

ויותר מכך, דעתו היא כי יהודי תימן כלל וכלל לא שכחו את תרגום אונקלוס שניתן בסיני, וכה הוא כותב ב„מחברת הכללים": „תרגום אונקלוס יסודתו בהר הקדש זה סיני בכלל תורה שקיבל משה מסיני ומסרה לישראל, ומעולם לא נשתכחה מישראל לגמרי... ומה שנקרא תרגום אונקלוס הוא מפני שבימיו לא היו בקיאים בתרגום בשלימות, והוא ע"ה נשתדל ליסדו מפי גדולי חכמי ישראל על בריו, כמ"ש במסכת מגילה... אמר ר' ירמיה... תרגום של תורה אונקלוס

הגר אמרו מפי ר"א ור"י... [והקשו הרי התרגום מסיני ולא מאונקלוס] ותירצו שכחום וחזרו ויסדום ע"כ, והנה מה שאמרו שכחום לא יתכן זה אלא אצל המון העם לא אצל החכמים... ועוד הנה ר"א ור"י שמפיהם חזר אונקלוס ליסד התרגום היו ראשי ישיבות ומרביצי תורה בישראל... ואי אפשר שלא ילמדו התרגום לכל תלמידיהם. ואמנם... אפילו המון העם לא נשתכח מהם, כי מה שאמרו שכחום היינו מאחר זמן עזרא מאחר שביררו להם כתב אשורית ולשון הקדש... ולכן אפשר שאצלינו גולי תימן לא נשתכח התרגום מעולם, לפי שקבלה בידינו שלא היו אבותינו שבזמן עזרא נשמעים לו, ולא נאמר עליהם שביררו לשון הקדש והניחו התרגום... על כן יש לנו לומר שהתרגום אצלינו בעצמו כמו שניתן בסיני...".

יודע רבי יחיא ז"ל כי בשם המסורת המקובלת זה אלפיים שנה הוא חורט אותיות אש. על כל צעד ושעל הוא מדגיש את עדיפות המסורת המקובלת כנגד כל קושיות שאין בכחם לסתור אותה, וכפי שהוא כותב: „גם לרש"י לא תשא פנים, והנוהגים כדבריו המירו תורתם בתמותם". בחריפות ובקיאות מגלה רבי יחיא ז"ל את סוד טעמה של מסורת תימן. דוחה הרבה ממפרשי התרגום, כולל ה„יא"ר", ה„אוהב גר" וה„נתינה לגר". בעיקר תוקף הוא רבות את בעל „נתינה לגר", שלדעתו התייחס לדברי אונקלוס כאל דברי גר, וכאילו אונקלוס תרגם מדעתו, וכה הוא כותב בספרו „מרפא לשון": „...בספר נתינה לגר רצה לחדש כאן טעם שלא תרגם בחדש השני ב'אייר'... מפני שאונקלוס תרגם מפי ר"א ור"י, ולפי שהם חלוקים בזה אם הוא [המבול] באייר או במרחשון, לפיכך לא רצה להכריע, זת"ד. ויפה היתה לו השתיקה, שלא ימלט מאחת מב' טעיות, או שדעתו שאונקלוס תרגם התורה מדעתו, היפך מ"ש חז"ל, או שכבש דברי אלדים חיים שניתנו בסיני כדי להחניף ח"ו, וכ"ש שכל עצמו של טעם זה הוא בטל בפשיטות...". וב„מחברת הכללים" הוא כותב:

„...וזה דבר פשוט, ותמיה אני על כמה חכמים... וכ״ש על חכמי הדורות הללו, שמעריכין כוונת התרגום לפי ערך מה שהיה אונקלוס גר, ודעתו קרובה אצל קרוביו, כמו שראיתי בספר נתינה לגר בכמה מקומות, ורחמנא ליצלן מהאי דעתא...״. וכשהנתינה לגר הקשה על התרגום מסוגיא שבתלמוד, דחה רבי יחיא ז״ל דבריו בחריפות רבה, וכה הוא כותב: „...אמנם דע כי לא מחכמה להקשות מהפסק על התרגום, שאינו אלא מפני שעולם הפרך הוא (הנתינה לגר) רואה, כאילו אונקלוס למד ש״ס, ושלמד אותו ואח״כ למד המקרא כמנהג האשכנזים, ועל פיו תרגם התורה, ואינו כן ח״ו...״ וכאן מאריך רבי יחיא ז״ל לבאר ענין זה. ובמקום אחר הוא כותב: „...וכתבתי זה כי ראיתי בעל ספר נתינה לגר שכתב על תרגום זה דברים זרים על מלת ישראל שאינה מן התרגום שתלמיד טועה הגיה, ולבבואה דיליה חרשב שהוא תלמיד טועה...״.

ברית הלשון

ידוע ומפורסם שיהודי תימן כשמשתמשים בלשון הקדש, אם בלימוד ואם סתם בדיבור, מקפידים הם על כל כללי הדקדוק, ומי שקורא ולא מדקדק אפילו על קוץ אחד מחזירים אותו וגוערים בו. והכל מפני שלשון הקדש הוא הלשון העיקרי, בו נברא העולם, בו דיבר אדם הראשון ובו ניתנה תורה. אף רבי יחיא ז״ל, שהיה בקי וחכם גדול בחכמת הדקדוק, לא חשך קולמוסו, וביאר בארוכה את כללי ועניניי לשון הקדש, במאמר „ברית הלשון״. וכה כותב הוא שם: „ויש לך לדעת שמצות ידיעת חכמת לשון הקדש היא שורש כל התורה, ואע״פ שאינה מתרי״ג מצוות, לפי שהיא בכלל עסק התורה, שאין מצות עסק התורה מתקיימת אלא בלשון הקדש, שצריך ללמוד דיני התורה ומצוותיה בי״ג מדות שהתורה נדרשת בהם, וזה אינו אלא בחכמת לשון הקדש. וגם שכר תלמוד תורה לא יהיה אלא כפי

ידיעת האדם חכמת לשון הקדש, כי מי שהוא מבין חכמת לשון הקדש בדקדוק יוכל לעמוד על כוונת דברי תורה וטעמיהן בדקדוק, ובזה שכרו גדול בהיותו לומד ויודע הדברים באמיתותן, משא"כ מי שאינו מדקדק לירד לעומק טעם הלשון, שלא יזכה להבין דרך האמת, ואפילו אם ילמוד הרבה יהיה יגיע לריק...".

כשהיו באים שלוחים לתימן והיה רבי יחיא ז"ל שומע את דיבורם המשובש בלשון הקודש, היה תמיה מאד, וכה הוא כותב: „...כמו פעם אחת שאלני אשכנזי אחד על ספר שלפני, והיה אומר כך ,זיורכים', ולא ידעתי מה הלשון הזה, וכך היה אומר ב' וג' פעמים, וסוף דבר הראה לי בכתב והנה אומר ,זה אורח חיים'. ונפלאתי על זה שאפילו כההיא דעירובין שלוכתי תוכליך ליבא לא דיבר, ומי יוכל להבין זה...".

היתר החגבים

לשיא הגנתו על מסורת יהודי תימן, הגיע רבי יחיא ז"ל בשאלת אכילת החגבים (=ארבה), לאחר שהוכיח מהתלמוד והגאונים את מסורת יהודי תימן האמיתית בסימני החגבים, כתב בחריפות בלתי רגילה נגד המכחישים מסורת זו, וכה הוא כותב בספרו „מרפא לשון": „וכבר הארכתי בביאור זה כדי לקיים בכל עוז קבלת אבותינו, כי מקרוב הכחישוה רבים, כמו שכתבו הפוסקים ז"ל ובראשם הר"ח בן עט"ר ז"ל בפירושו על התורה ובחיבורו יפה תאר על שר"ע יר"ד סי' פ"ה, שהוא הרבה להכחיש קבלה זו ואסר אכילת הארבה המפורסם שהוא מותר בקצת אמתלאות והוכחות, לא מכח שום טענה אמיתית, והרואה יראה דבריו שאינם מוכרחים לפי טעמם, כ"ש וכ"ש נגד בעלי הקבלה, ופירוש התרגום, ודברי הגאונים ז"ל שדבריהם דברי קבלה. ואני אומר שלא כתב כל מה שכתב אלא מפני שראה כל

גויי הארץ אצלם נמנעים מלאכלם, מפני שאינם מאכל טוב, ולכן סיבב שהם ג״כ אסורים מן התורה. ואילו ידע שדבריו הם נגד התרגום ודברי הגאונים והקבלה האמיתית לא היה כותב כן. וגם משום דאכשור דרי בהצלחת המלכיות בחלקי רוסי״א ואירופ״א קיימו וקבלו את דבריו ואין מי שחלק עליו, אלא כולם נהגו איסור בכל שרץ העוף לעולם, זולתי אנחנו גולי תימן שלא ראינו טובה, ולכן לא עזבנו מקבלת אבותינו מקטנה ועד גדולה...״.

שונות מנבכי תימן

מלבד מסורת אכילת הארבה, עוד הרחיב רבי יחיא ז״ל את דיבורו על הרבה מנבכי גולת תימן, במקומות רבים בספריו. על תקנה וחרם שלא לנגן בכלי זמר בק״ק צנעא, כתב בספרו ,,משכיל שיר ידידות״: ,,וזה החילוק לא תדע בו אם אתה מתושבי ק״ק צנעא יע״א, שכל עיקר שיריהם בפה ולא ידעו קול כינור מפני תקנת קדמונים וחרם שלא ישוררו בכלי שיר כל עיקר, לקיים איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר עד יכון ועד ישים את ירושלים״.

שלוחים רבים היו באים לתימן, מכל הארצות, לשם מכירת ספרי קדש ולשם אסיפת כספים לעניי ארץ ישראל, בזכות ארץ ישראל זכו השלוחים שבאו ממנה לכבוד גדול בכל מקום. אך מבין השיטין למדים אנו את תגובתם והתרשמותם האישית של חכמי תימן משלוחים אלו, וכה כותב רבי יחיא ז״ל בספרו ,,משכיל דורש״: ,,גם כן הנה האנשים הבאים מארץ ישראל למקומינו, אין אנו יכולים לסבול דעותיהם, והם כמו כן לא יוכלו לסבול דעותינו, ואנחנו נחשוב אותם סכלים וכן היינו בעיניהם. והטעם אפשר שמפני שינוי האויר ישתנו המזגים וישתנו המדות, ולכן הצריכה התורה שיהיו הדיינים שלכל מקום מאנשי אותו מקום״.

הזכירה היא כח החיים וההשגחה העליונה

השם „יחיא" הנפוץ בקרב יהודי תימן, נמצא מתורגם – בספרי חכמי תימן הראשונים במקומות רבים – ל„זכריה", אך יש מהאחרונים שלא ירדו לעומק העניין, ולא ידעו מה הקשר בין „יחיא" ל„זכריה", שינו ותרגמוהו ל„חיים". אמנם רבי יחיא ז"ל נהג לתרגם את שמו ל„זכריה", וברוב חכמתו גילה את עומק העניין, וכה הוא כותב בספרו „משכיל דורש": „...כי כל הזכירות שנאמרו אצל הקב"ה אינן זכירה במה שמתוך שכחה, אלא לשון חיות וקיום, שכשהקב"ה פוקד לתת חיים וקיום נקרא זוכר. וזהו שאמר הכתוב ויזכר אלדים את נח, ר"ל החיה וקיים אותו... ומזה נראה ודאי טעם הקבלה אצלנו ששם, יחיה' הוא שם, זכריה', כמו שזה מנהג קדום, כמו שאנו רואים מלפני ת"ר שנה, חכמים גדולים ששמם, יחיה' בלשון ערבי שהוא משותף בזה עם לשון הקדש, וחותמים שמם בלה"ק, זכריה', כמו שמצאנו ברבינו זכריה הרופא בעל מדרש החפץ ורבינו זכריה אלצ'אהרי ז"ל בעל המחברת והשירים, וכן כמה סופרים ודיינים חותמים שמם, וזה כמו שקבלנו. לפי שכשגלינו מארצנו אה"ק לארץ הזאת ארץ הערביים, אותם שהיו שמותם, זכריה' כינו להם שם, יחיה', וזה לפי שהיו עדיין חכמים בלשון הקדש וידעים בכונת שם, זכריה' שר"ל, יחיה', לכן קראו אותם, יחיה' לפי שזהו פירושו".

אף מאותו טעם נהגו יהודי תימן, שכשבא אליהם אדם ברגע שזכרוהו, לומר: „חייו ארוכים": „שזה סוד מחכמת ההשגחה האלהית, כי האיש החפץ חיים מאת הב"ה בכל מקום שירצה לילך כח חייו וההשגחה שהוא הזכירה שלו, מעורר הזכירה של בני אדם שהוא בא אצלם, כי מוצא מין את מינו וניעור, ואז זוכרים אותו ומדברים ממנו".

[קעא]

עבודה ותפלה כיצד

כשם שידע לתחום תחומים בהנהגת מדותיו, כך נהג רבי יחיא ז״ל באופן השקפותיו. את החיצוניות לא אהב. את הסולת שבהשקפה ידע לבור מהפסולת. החומרות שתכליתן העמדת פנים, נוגדות את יסודות הדת, ובעטו השנון קורע הוא מסכה זו: „...לא כמו שראיתי בני אדם שמסגפים עצמם בתפלות ותחנונים כל היום בדמעות שליש כדי שימלא ה׳ משאלות לבם בעושר גם כבוד, ולא ידעו ולא יבינו שלבם סר מאחרי ה׳, כי הם שונאים את השי״ת שאינו נותן להם חפצם כל עוד שהם מתפללים, וההכרח של תאותם הוא שהביאם לידי מדה זו, וכשימלא השי״ת משאלות לבם לא ישובו עוד לעבודה זו, לכן אין השי״ת שומע תפלתם, אבל העיקר שיעבוד האדם לשי״ת כמו שציוו חכמים, בשמחה ובאהבה שלימה...״.

גם בעמוד האדם בתפלתו, אין העיקר אמירת וצעקת הדברים, כי הקול והדיבור הם אך ורק כלי להשמעת הגיגי הלב, כשאין פעולות הלב, הרי הקול והצעקה נשמעים ומתהלכים ללא הכוונה וללא שליחות, הקול והצעקה הם הלבוש הגשמי לרחשי הלב: „...והשועה היא הרוחניות והכונה של הזעקה והאנחה, והיא העולה ומתקרבת אל השי״ת ממש. אבל הזעקה הגשמית הנשמעת מתוך פי צועק לא יתכן לומר עליה שהיא תעלה אל ה׳, ואין לה חשיבות מצד עצמה... אם תהיה הזעקה שלא מתוך קירות הלב באמת, אפילו תהיה בקול גדול עד לשמים, לא תעלה אל ה׳ ולא תישמע לעולם... ואין הקול והדבור אלא להשמיע פעולת הלב...״.

כל זה אם יש פניות ומטרות אשיות בעבודת הבורא, אמנם כשזה בא לשם חיזוק, סייג וגדר לאמת הרי: „ולכל החומרות וגזירות ומנהגים שיאמר לך כל אדם, הוי מקבל אותם בשמחה, שהם לסייג

וקדושה יתירה...". ובמקום אחר: „ישמע חכם ויוסף לקח לעשות כל מצות ה' בזריזות וזהירות גדול, ובכל חומרות חז"ל, ולא יאמר מן התורה סגי בכל דהו, או אין בזה חיוב, או חומרא מן התורה...".

כמיהתו לגאולה

„שיתא אלפי שני הוי עלמא, וחד חרוב" אמרו חז"ל, והנה אנו באלף הששי ומתי יגאלו ישראל. מתוך חרדה ישב רבי יחיא ז"ל ומחשב את קץ הגאולה. וכה הוא כותב בספרו „משכיל דורש": „ושמעתי שמספר ששת אלפים בגי' תרס"ו, שבשנה זו יבוא משיח ויגאלו ישראל". ובמקום אחר כתב: „ולא נשאר לנו באלף הששי אלא מעט מזעיר, ולא נדע בעונותינו הרבים מתי יתקיימו אלו הנחמות".

כד נח נפשיה דרבי

מאמר יעקב אבינו ע"ה „מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני אבותי" יש לקרוא על רבי יחיא ז"ל. בעודו בחיים חיותו בערה לרגליו אדמת תימן מצרות היהודים, עינויים ועלילות שהיו מנת חלקם, פחדי היתמות והעוני, וכך מתוך יסוריו הרבים לא יכל עוד לעצור כח וביום א' כ"ו אב התרמ"א נתבקש רבי יחיא ז"ל לישיבה של מעלה, והוא אך כבן ארבעים שנה. הזקנים מספרים כי כל העיר בנעריה ובזקניה יצאו אחר מטתו. בתפלת שחרית הקריאו אגרות בכל בתי הכנסת, - שנשלחו על ידי הראב"ד הגאון רבי שלמה קארה ז"ל - לבל יצא איש לעבודתו ולמלאכתו כדי שהכל יצאו מיד אחר התפלה ללוות את הנפטר הצדיק. אחר מטתו נשאו הספד הראב"ד וחברי בית דינו הגאונים רבי אברהם צאלח (נין מהרי"ץ) ורבי יוסף מנזלי ז"ל.

בשם רחמן

בשם אשר לו הגדולה ומרומם על כל ברכה ותהלה בשעה מעולה ועונה
מהוללה ויד ושם ותהלה ודיצה וצהלה וחן וחסד
וחמלה ומלוי כל שאלה לחתן ולכלה ולכל
הקהלה הנקהלה זרע ישראל הסגלה ישישו
וישמחו וכשושן יפריחו וכבשם יפיחו
ויבנו ויצליחו כויבנו ויצליחו מצא אשה מצא
טוב ויפק רצון מה׳ בית והון נחלת אבות ומה׳ אשה משכלת

[קעה]

צדיקים במיתתם...

בשנת התר״נ היתה בצורת קשה, זמן רב לא ירדו גשמים, שערי התבואות האמירו מיום ליום, ובכל בתי הכנסת קראו עצרות תפלה. הרציאו את התיבה עמם לבית החיים כדי לעורר ולהישען בזכות החיים לנצח. עד שנדמה היה כי שערי תפלה ננעלו ח״ו.

באותה שנה התחתן הגאון רבי עמרם קרח ז״ל בנו של רבי יחיא ז״ל, שלימים נתמנה לראב״ד בתימן. במסיבת החתונה שלפני הנישואין באו קרואים רבים ורוב גדולי התורה, כשבראשם גדול הדור הגאון רבי חיים קרח ז״ל, שבאו לחלוק כבוד לתלמיד חכם הצעיר שכבר בגיל שבע עשרה שנה שימש כעוזר בבית הדין.

לפתע התרומם רבי חיים קרח ז״ל וקרא בקול רועד ומזעזע: ,,תנו דעתכם רבותי, אנו מתפללים בכל יום על הגשמים, עד שהוצאנו את התיבה למערה (=בית החיים) והתבזינו די. והנה אנו נמצאים בחתונת בן מורינו רבי יחיא קרח ז״ל, אפשר וזכותו תעמוד לנו, ויזכור אלו שהשתדלו בחתן היתום. אני אקום לרקוד עם החתן, והרבנים מארי אהרן הכהן (חבר בית הדין), מארי אברהם שמן, מארי חיים בכה״ר יחיא עראקי, ומארי מוסי׳ משרקי יפתחו בשיר ,אלדים אשאלה יחיש משיחו״.

מחזה נדיר היה לראות את רבי חיים קרח ז״ל רוקד עם החתן, שכרגיל אין החתן רוקד כלל. אבל אם כך ציוה ודאי טעם כמוס עמו. כל הקהל נאלם דום ועיניהם נשואות בדומיה למשוררים שדמעות חרישות שוטפות בלי הפוגה את פניהם המשולהבים, ורבי חיים ז״ל הרוקד עם החתן ביראה ובהתרוממות מריק את כוס דמעותיו, אף כל הקהל, מבלי להוציא אנחה והגה, צירף דמעותיו לנחל הדמעות,

עד שסיימו את השיר והנה השמים נתקדרו בעבים, ולא יצאו מהבית עד שגשמי ברכה ירדו מאוצרות שמים. הכל ידעו כי ידו של רבי יחיא ז"ל היתה באמצע והיא שעוררה רחמי שמים.

אשת חבר

אשיותה של אשת רבי יחיא ז"ל - אשר שלא כבעלה האריכה ימים - מהווה דמות דיוקן של „אשת חבר" בתימן, אשר היו עזרם ויד ימינם של גדולי ישראל ענקי הרוח שקמו בתימן.

בשנת התרי"ג נולדה, ונקרא שמה בישראל נד'רה. שלישית היתה משש בנותיו של ה"ה ויר"א ר' שלמה כסאר ז"ל. בן אחד היה לו הוא הגאון רבי חיים כסאר ז"ל.

אביה נפטר בשנת התרכ"ח, בעודה בת חמש עשרה שנה, ר' שלמה ז"ל זכה שכל בנותיו נישאו לתלמידי חכמים וגדולי תורה.

בימי נישואיה המעטים לא שפר חלקה, מחוץ צרות כלל ישראל, גזירות ועלילות, שהניסום לכל עבר, ומבית עוני ומחסור. אך כ„אשת חיל" התנחמה באלוף נעוריה רבי יחיא ז"ל, השוקד על התורה יומם וליל, ודולה ומשקה ממנה לכל צמא.

כאשת חבר גדול בתורה - אשר בביתו כל שיח ושיג הוא תורה - ידעה לגולל יריעות רבות של תורה, חכמה ומוסר. בכח זכרונה הנדיר אשר התברכה בו, אף אמרה למכריה יום ושנה שנולדו.

במיטב עלומיה, כבת עשרים ושמונה שנים בלבד, התאלמנה מבעלה הגדול רבי יחיא ז"ל, ועל שכמה העמיסה את עול פרנסת

הבית, מטחינה ברחיים בבתי עשירים השתכרה למחית שני עוללים, הבן והבת.

כל יום, בשעה מאוחרת, חזרה מעבודתה כשבידה אוכל שניתן לה להאכיל את יתומיה המצפים בנפש רעבה. בנה רבי עמרם קרח ז״ל סיפר שהיה נתקף סחרחורת מרוב רעב, עד שמטיח היה את ראשו בקירות הבית. כן שח רבי עמרם ז״ל כי את ביתה היתה מסיידת במו ידיה, באין לה לשלם שכר אומן.

שתיקה ושפה ברה

כנזר היה לה השתיקה, אפילו משמינית של קב שיחה התרחקה. פיה לא פצתה שלא לצורך, ישיבתה בדומיה, הלוכה ריחף בזריזות וקלילות בקול דממה דקה, כששפתיה נעות בשיח ליוצרה. שלוה ומתינות נסוך היה על פניה, ומעולם לא נראה עליהם כעס.

שפה ברה ונקיות הדעת היו לה, דבר שלא כהוגן או אינגנו טהור, לא הוציאה מפיה. מכל משמר נצרה לא לפתוח פה לשטן, בשמעה אפילו מילדים רכים, שדרכם לריב ולבטאות דברים קשים, היתה מפטירה אגב רתת: „לאלעדר׳ כלומר לשונאי ישראל, ולא ח״ו על איש יהודי.

מעשי חסד

ערב ובקר פתחה את שערי בית הכנסת, מנקה ומסדרת אותו, בערבי שבתות אף מגמרת בבשמים את היכל ספרי התורה, ומצפה בעזרת הנשים לבוא המתפללים והלומדים.

גם בימי טובה, כשבנה גדל והתעשר, לא ישבה בטלה, עוסקת היתה באריגה, ובשכרה קנתה מעדנים לתינוקות של בית רבן ההולכים ללמוד תורה.

לזקנים וחלושים אפתה תמיד מצות במו ידיה, מתן בסתר שלא ע"מ לקבל פרס, ומעולם לא גילתה למי עשתה טובה וחסד.

הכמיהה לגאולה

מבעלה רבי יחיא ז"ל ירשה את הכמיהה לגאולה, וכל שיחותיה וגעגועיה היו על משיח ישראל וגאולתם הקריבה ובאה. ארץ ישראל וכליל מעלותיה תמיד היו על שפתיה. היא הרגישה את עצמה כעוברת אורח בתימן, וכאילו עוד רגע ותפרח לארץ הקדש. כשהתחיל נכדה לבנות בית חדש בתימן, ניסתה להניאו מכך באמרה: ,,חבל על המאמץ והכסף לבנות כאן, והרי אנו חוזרים לארצינו". מאד מאד נכספה נפשה להיטמן תחת רגבי עפר ארץ ישראל.

קדושת השבת

מי שלא ראה את האור והשמחה שעל פניה בשבתות ומועדים, לא ראה חדוה של קדושת שבת ומועד מימיו, החל ממוצאי שבת קדש כבר ציפתה, התכוננה וכיוונה צעדיה לקראת השבת הממשמשת ובאה.

אף בעת מחלות שחלתה ושכבה על ערש דוי כשהיא מתפתלת ביסורים כל ימות החול, בהכנס השבת הבריאה לגמרי, לעיני הכל שהשתוממו על תופעה על טבעית זו. אף בחוליה האחרון ממנו לא קמה, במשך השבתות תמיד הבריאה, ללא כל צער ומיחוש.

את בנה יחידה רבי עמרם ז״ל זכתה לראות בגדלותו, זקן וירשב בישיבה, ומדברנא דאומתיה, אך דאגה שמא יקדימנה לחיי נצח, ורצתה להסתלק לעולמה לפניו.

העולם הזה חסר ערך היה בעיניה, עולם של הבל הוא, אך הצטערה על שבתות וחגים איך תעזבם ותפסיד קדושתם. על זאת לא מצאה מנוח, ובחוליה האחרון, כשהרגישה כי קרבו קץ ימיה, ספרה את השבתות ששבתה ואת החגים שחגגה מחוליה הקודם עד האחרון. מאה שבתות עוד שבתה.

בת תשעים ושתים שנים נקראה לבית עולמה. וכה כתב בנה רבי עמרם ז״ל במכתב ששלח מתימן לקרוביה שבארץ ישראל: ,,יום שלישי י״ד אב תש״ה, יום חורש ואפילה, יום מיתה וקבורה לעט״ר, מרת אמי תנצב״ה, אחר ששלמו תשעים ושתים שנות חייה. יחידה היא בדורה, סיוע אלדי והשגחה פרטית היו בעחריה. לא חסר לה מיחוש הראות והשמע כי אם מעט, לא נכפפה קומתה ולא אחזה בידה משען ולא משענה. יוצאת ונכנסת לשמוע הרנה והתפלה בעזרת בית הכנסת מדי יום יום בבקר השכם ובערב עד שנפטרים הצבור מביהכנ״ס. בכל עת הולכת לבקר את השכנים והקרובים לדרוש שלומם בדעת צלולה ושפה ברורה. כח הזוכר והמדמה נשארו בתקפן כימי עלומיה. משתדלת בכל דבר מצוה על אף חולשתה וזקנתה. מקבלת בסבר פנים קטן כגדול. כמה מעלות ומדות טובות יש להסדיר ולספר. מאד מאד קשה פרידתה עלי ועל כל צאצאיה וקרוביה ומכריה. אוי אוי כי איננה. תהי נא תנחומותינו כי בזכות ישר פעליה ישיב ה׳ את שבות עמו ויבנה ערי יהודה וקרן ישראל ירים אכי״ר. עמרם בכה״ר יחיא הי״ר״.

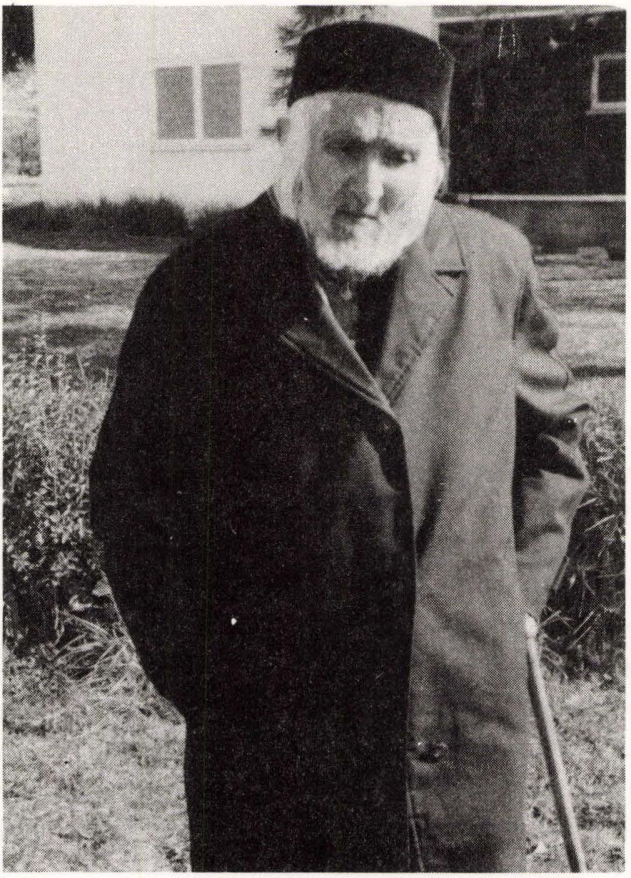
פרק ששי

הגאון רבי חיים סנואני זצ״ל
ראב״ד ,,סנואן״ בתימן

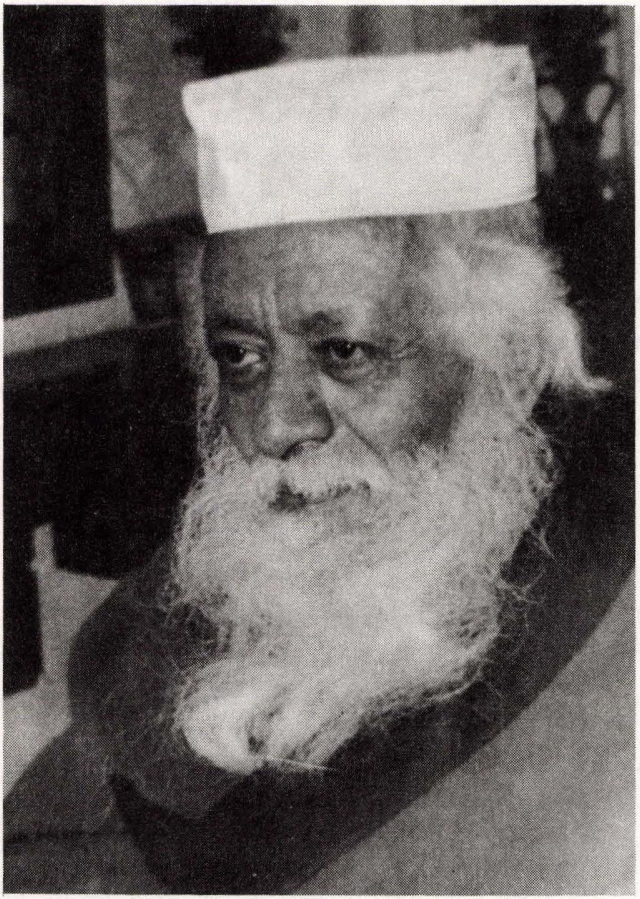
שרעב וחכמיה

בדרום ארץ תימן שוכנת העיר ,,שרעב״, כשמסביבה עיירות וכפרים רבים המסונפים אליה. עיר זו וכפריה אכלסו בתוכם חלק ניכר מיהודי תימן. מחוז שרעב היה מלא חכמים וסופרים השוקדים על תורתם יומם וליל, בלילה שקקו בו חיי התורה כבעיצומו של יום, בתי הכנסיות ובתי המדרשות מלאו אנשים אשר בשעות היום היו עסוקים בפרנסתם ובפרנסת אנשי ביתם, ובדרך כלל אינם יכולים לעסוק בתורה בשעות אלו. ועתה, בזמנם הפנוי, באים הם לטעום טעמה של תורה. וכה מעיד על העיר שרעב, התייר הגדול רבי יעקב ספיר ז״ל, שביקר בתימן לפני כמאה ועשרים שנה, בספרו ,,אבן ספיר״: ,,העיר הזאת מלאה חכמים וסופרים... אנשיה חריפים וזכי השכל וידם בכל״.

אנשי שרעב היו עוסקים בתורה אף בשעת מלאכתם, יחיד עוסק במלאכתו ו,,לא פסיק פומיה מגירסא״, ואף בקבוצה עוסקים במלאכתם ומתנצחים בתורה כאחד, כך עשו תורתם קבע ומלאכתם עראי.

הגאון רבי חיים סנואני ז"ל

הגאון רבי מרדכי שרעבי ז"ל
גאון הקבלה בדורינו

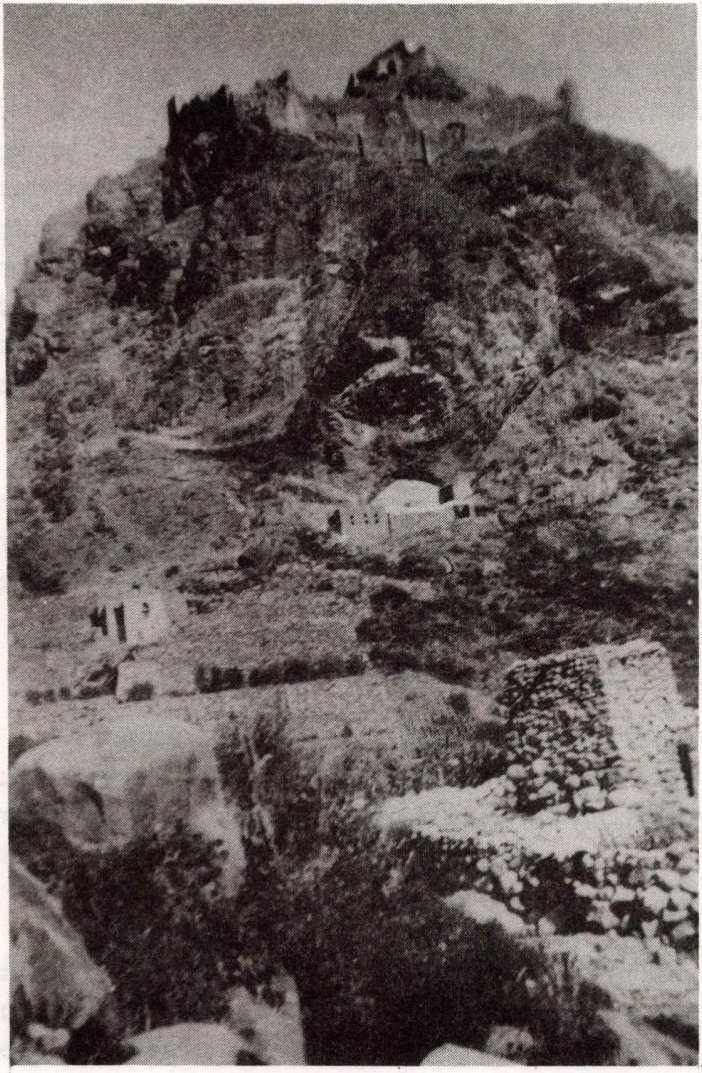
ממרחקים מתנשאת מול עינינו דמות אותם חכמים גדולי העיר שרעב, עטויי המסתורין, אשר העפילו למרום בהבנתם ובקיאותם בחכמת הח"ן (=חכמה נסתרה), והפכו את הנגלה שבתורה ופנימיותה למקשה אחת, כשבכל ענין, מאמר או אגדה, היה דרכם לחקור אחר פנימיותו עדי הגיעם בכח עיונם לגרעין האמת הטמונה בתוכו.

מבין דמויות חכמי שרעב האחרונות, זוהרת במלא שפעת אורה, דמותו של הגאון רבי חיים סנואני זיע"א ממשפחת ,,בידה", אשר גאון הקבלה בדורינו רבי מרדכי שרעבי ז"ל - שאף הוא מוצאו ותורתו משרעב ואף קיבל תורה בילדותו מרבי חיים ז"ל - בדבריו על רבי חיים ז"ל, התבטא ואמר: ,,רבינו חיים הוא גדול הדור בקבלה, ואין זאת אומרת שאינו גדול הדור בפשט, ונהירין ליה שבילי דרקיעא כשבילי דארעא".

זכות אם

אדם גדול בענקים זה, נולד בערב יום הכפורים שנת התרנ"ח בעיירה סנואן הסמוכה לעיירה תעיז מקום קבורת הצדיק המפורסם פאר המשוררים הגאון רבי שלם שבזי זיע"א.

אביו הוא הגאון החסיד רבי יחיא ז"ל שהיה, כדרך חכמי ורבני תימן, ,,מלמד תינוקות" בעירו, וכדרכם בקדש היה מלוה את התינוק עד להשתלמותו במקרא, משנה, עין יעקב, הלכות... ואת המוכשרים שבהם המשיך ללמד עד סמיכתם להוראה. רבים הם תלמידיו אשר כיהנו פאר בקהילות שונות. רבי יחיא ז"ל השיב את נשמתו לבוראה במיתת נשיקה בתוך בית הכנסת על יד היכל הקדש בשעת נפילת אפים, ביום י"ח תמוז התש"ד, ומנוחתו כבוד בעיירה סנואן.

מקום קבורת הגאון רבי שלם שבזי ז"ל במורד ההר מימין

אמו היא הרבנית הצדקת אוהבת התורה ולומדיה, מרת ימאן נ״ע, אשר כאם רבי יהושע בן חנניא בשעתה העמידה היא את עריסת בנה על יד כותל ביתם המשותף עם כותל בית המדרש, ומקטנותו נכנסו דברי תורה באזניו. מנהג היה לה להתייחד ולהפיל תחינתה לפני בורא עולם שתזכה לראות את בניה כולם לימודי ה׳, תלמידי חכמים ויראי שמים. היא נפטרה בליל פסח התרצ״ה ומנוחתה כבוד בעיירה סנואן. אף רבי חיים ז״ל הכיר טובה לאמו, ותמיד היה משבחה ואומר: ,,כל אשר למדתי וגדלתי בתורה וחסידות, הוא בזכותה ובעידודה״, בחינת: ,,שלי ושלכם שלה הוא״.

רבי חיים ז״ל היה בן בכור להוריו הצדיקים, וכבן ראשון במשפחה, הועידוהו לגדולות שימשיך את שלשלת המשפחה המיוחסת ששה דורות למעלה, כאנשים גדולי תורה. וכלשונו: ,,בן בכור לנחלה ולכהן״.

רבותיו הקדושים

ראשית תלמודו קיבל רבי חיים ז״ל מאביו הגדול, אשר גידלו בין ברכיו והלעיטו תורה ביד רחבה, וכבר בקטנותו היה שוקד על התורה יומם וליל, והיה קם עם אביו בחצות ליל לומר ,,תיקון חצות״ וללמוד עמו עד זמן תפלת השחר.

,,יותר ממה שהעגל רוצה לינוק פרה רוצה להניק״, אף רבי חיים ז״ל יותר ממה שרצה לינוק תורה מאביו, אביו רצה להניקו תורה. ואף זכה רבי חיים ז״ל לקבל ,,סמיכה״ מאביו בגיל צעיר מאד. אף על פי כן נפש רבי חיים ז״ל הרקיעה שחקים, וחשק למלא כריסו בש״ס ופוסקים, זוהר קבלה ומדרשים, ולכן קיים בעצמו את מאמר חז״ל: ,,הוי גולה למקום תורה״.

רבי חיים ז״ל גלה אל העיירה גבל (=הר) צבר, אשר בה היה מתבודד בראש ההר הגאון רבי שלמה בן יוסף טביב ז״ל. רבי חיים ז״ל התאבק בעפר רגליו, שתה בצמא את דבריו, ועשה אזנו כאפרכסת לכל מלה היוצאת מפיו. רבו זה חיבר ספרים רבים בהלכה ובקבלה, ותלמידו רבי חיים ז״ל מעתיק בשמו הרבה חידושים.

בקירבת העיירה גבל צבר, שכנה העיירה קריית אלמועייצרא, בה התגורר הגאון רבי יעיש חדאד ז״ל. כפרפר אל האור נמשך רבי חיים ז״ל אליו והתאבק בעפר רגליו. על רבו זה מספר כי עוד בעודו קטן למד מקרא ומשנה, תלמוד והלכות, אגדות וקבלה, והיה בקי בהם עד להפליא. שני רבותיו אלו התפרסמו בדורם לעושי מעשים מופלאים.

מנפלאות רבותיו

וכה מספר על רבו הגאון רבי שלמה טביב ז״ל: פעם נפגש רבי שלמה ז״ל עם ידידו הגאון רבי יוסף אלחדה ז״ל אב״ד שרעב, וכדרך תלמידי החכמים ישבו לעסוק בתורה. בעודם נושאים ונותנים בהלכה ומשתעשעים בחידושי תורה, הביאו לפניהם עז אחד לשחיטה. קם רבי יוסף ז״ל ושחטו. לאחר שהפשיטו את עורו ופתחו את בטנו, התעוררה שאלה בכשרות העז, והתנהל ויכוח חריף בין כל תלמידי החכמים שהיו באותו מקום, זה מטריף וזה מכשיר, זה מביא ראייה וזה סותרה, רבי יוסף ז״ל הטריף ורבי שלמה ז״ל הכשיר. בעודם נושאים ונותנים בדבר קם רבי שלמה ז״ל ואמר: ,,עכשיו לילה, החזירו את כל הקרביים לתוך בטן הבהמה והמתינו עד הבקר, ובבקר וידע ה׳ את אשר לו, נפתח ונראה לאור היום״. בבקר באו לראות את השאלה, והנה נעלם הספק ולא נשאר מקום לשאלה.

עוד מסופר על רבי שלמה ז״ל: פעם התארחו אצל רבי שלמה ז״ל, הגאון רבי יששכר מנגמי ז״ל ואביו הגאון רבי רצון מנגמי ז״ל אב״ד אחרון בשרעב. בבואם אל ביתו מצאוהו עומד על יד החלון ומעיין בספר לאור הלבנה בהעמקת יתר ופניו פני להבה. נרתעו שני הרבנים מפניו וברחו החוצה. לאחר שעה קלה שאל הבן רבי יששכר ז״ל את אביו: ,,מדוע הננו מחכים כאן?״ השיבו אביו: ,,לא נכנס, הרב עוסק עתה בעניין נשגב״. בעודם ממתינים, והנה עברה שם גויה אחת ממשפחת המלוכה, ובראותה את רבי שלמה ז״ל עומד בחלון ביתו, החלה ללגלג עליו ועל תורתו באמרה: ,,מה עושה יהודי זה, וכי מדרגות לשמים יעשה על ידי לימודו״, והמשיכה בדברי קינטורים. בינתיים פסק רבי שלמה ז״ל מעיונו וקיבל את אורחיו. הגויה המשיכה בדרכה מספר צעדים ומיד נפלה ומתה. שאלו האורחים את רבי שלמה ז״ל: ,,מדוע מהרתה להענישה?״ השיבם רבי שלמה ז״ל ואמר: ,,אין זו לה הפעם הראשונה, אלא כל פעם בעברה על יד ביתי הינה חוזרת ושונה במעשיה, והפעם נתמלאה סאתה וקבלה את ענשה על בזיון התורה״.

על רבו הגאון רבי יעיש חדאד ז״ל מסופר: מלאכתו של רבי יעיש ז״ל היתה מסחר בבדים, אותם היה קונה בעיר הנמל עדן ומוכרם בשרעב. ובשרעב היה קונה קפה ושעווה ומוכרם בעדן. במקרה שהיה שולח את סחורתו לעדן ע״י אנשים אחרים, לא יכל אף אחד לרמותו, כי היה אומר להם למי מכרו ובאיזה מחיר מכרו. במסחר זה עסק רבי יעיש ז״ל כשלש שעות בכל יום. כשהתפתח אצלו המסחר ונאלץ להשאר בחנותו יותר משלש שעות, החליט לא לקנות סחורה בשרעב, אלא לקחת כסף מזומן ובו לקנות את הסחורה בעדן. כאשר נודע לערבים שודדי הדרכים כי בכיסו כסף מזומן, ארבו לו בדרכו בכוונה לרצחו נפש ולקחת את כספו. בהגיע רבי יעיש ז״ל למקום המארב וביקש השודד להנחית עליו מהלומה ולהרגו, יבשה ידו ועמד ללא

נוע. חביריו ששמעו את צעקותיו חשו לעזרתו, אך כשראוהו תקפתם אימה והלכו מיד אל רבי יעיש ז"ל בבכיות ובתחנונים, השתטחו לפניו ובקשוהו שיתיר את אותו שודד. אמר להם רבי יעיש ז"ל: ,,ישבע השודד כי מעתה יחזור למוטב, ומעולם לא ישדוד עוד את עוברי הדרכים אלא יסתפק בעבודתו, וזו היא רפואתו". מיד נשבע הערבי והשתחרר.

משני גדולי עולם אלו זכה רבי חיים ז"ל לקבל תורה, וכשהוא שוקד על תלמודו יומם וליל גדל בתורה עד שנעשה כאילן רב פארות וכמעיין המתגבר, וזכה לקבל ,,סמיכה" מרבו רבי שלמה טביב ז"ל והוא אך בן שבע עשרה שנה.

בסוד ישרים

כבר בהגיע רבי חיים ז"ל לגיל חמש עשרה שנה החל ללמוד בספר הזוהר הקדוש, וזכה לראות בחלומו את רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בנו כשהם מפרשים מאמר אחד מהזוהר הקדוש, אך גדל צערו שלא זכה לראות את פניהם ממש כי היו מכוסים בטלית. וכה הוא כותב: ,,...בהגיעי להיותי בן ט"ו שנים שהיא שנת כאיל 'תער"ג'... התחלתי ללמוד בספר הזוהר הקדוש, ובאותה שנה בחלומי והנני יושב בבית הכנסת שבעירנו, ואשא עיני ואראה שני אנשים יושבים מעוטפים בטליתותיהם ומכסים פניהם בטלית, והיו עוסקים בדברי הזוהר הקדוש ע"פ. ובתוך הדרוש היו דורשים באיזה פסוק אשר לא זכרתי איזהו, והיו מפרשים אותו פסוק... אחרי זה שאלתי לאחד מבני עירנו שהיה שם בבית הכנסת, מי אלה השני אנשים הדורשים, ואמר לי אלו הם רשב"י ור"א בנו ע"ה, ואשמח על זה שמחה גדולה. ואז נגערתי משינתי, ואשכים בבקר שמח וטוב לב על שזכיתי לראות ר"ש ור"א הנזכרים. אך נצטערתי מצד אחר, על מה

שלא ראיתי פניהם כי היו מכוסים בטלית, כי אילו ראיתים בגילוי פנים הייתי מחכים בחכמה עצומה. כי בודאי אחר החלום הזה התחלתי להחכים מעט מעט כי כן אמרו הפותרים הרואה ר״ש ור״א בנו בחלום יצפה לחכמה...״.

לאחר סמיכתו להוראה, החליטו רבותיו להכניסו בסודם בראותם את חשקו הגדול בתורה ואת יראתו הקודמת לחכמתו, וזכה ללמוד עמם במחיצתם חכמת הקבלה בקדושה ובטהרה, כשהם מוסרים לו מפה לאוזן וביד רחבה הקדמות עמוקות בתורת האר״י ז״ל, דבר שלא זכו לו רק יחידי סגולה.

עיקר עסקו של רבי חיים ז״ל בקבלה, היה בכתבי האר״י הקדוש ז״ל, אשר רבי חיים ז״ל מכנהו ,,ארי־דתא״, וכלשונו: ,,...כי הוא ודאי ,ארי׳ גדול הלוחם במלחמתה של ,דת׳ התורה״.

מתי יגיעו מעשי...

ה,,שלמות״ היתה משאת נפשו של רבי חיים ז״ל, ועליה עמל כל ימי חייו בכוחות נפש בלתי מצויים. אל קדושתם חסידותם והנהגתם של רבותיו השלמים נשא עיניו, ועל כך הפיל תחינתו לפני בורא עולם. וכך נמצא כתוב בכתב ידו: ,,יהי רצון מלפניך ה׳ אלדי, שתצילני מכל מכשול ומכל תקלה, וזכני אבי להבין ולהשכיל ולדעת ולהורות וגם לחדש חידושים בכל ספרי תורות [כלומר: תורה שבכתב ותורה שבעל פה], ותצילני מכל שררות וגאות, אכי״ר. ואשאל ממך אלדי עולם... שתתן בי חכמה ובינה ומדע ודעת והשכל, לדעת ולהבין ולהשכיל עמקי סתריך ועמקי סודותיך, עד מלאת בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, מפני כדי שלא אכשל בתוך חסידי עדותיך, ולא אכלם בפני חכמי עמך... שאתה הוא הנותן חכמה ובינה

נפשי נפשי, מה ליך הומה, דעי כי טובות עולם הזה אינם טובות למאומה, עבדי את בוראך [בריאה] דהוא אלהא דעלמא, והוא שליט בתחתא ורומא.

לבי לבי, מה לך מתאנח, דע כי בעולם הזה אתה כאורח, עבוד את יוצרך [יצירה] ואתה שמח, ואז עבודתך תהיה שלימה.

נפשי נפשי, מה ליך הומיה, הגי בתורת אל והיי לכל דומיה, ותהיי בעיני עצמך כדלה וענייה, ועבדי את עושך [עשייה], עבודה שלימה [נ"א: תמה] ונקייה, שלא תהיה חסירה ופגומה.

לבי לבי, מה לך תהרהר, ברח מהיצר ועבוד היוצר, התקרב לתורה ובתשובה חזור, והוא רחום יכפר כל עון ואשמה.

נפשי נפשי, זכרי יום הדין, יום את והגוף תהיו פרודין, על כן אל תהיו שניכם ליצר משועבדים, דהוא מחשיך אפי כל בני עלמא.

לבי לבי, ברח מהרהור, שררה וגאות וגבהות וקנטור, ודע כי היום אתה כאן ולמחר קבור, ותאכלך תולעה ורמה.

נפשי נפשי, מה ליך עלובה, עבדי את צורך וחזרי בתשובה, תקני פגמך ורפאי משובה, ועבדי את בוראך ביראה ואהבה, והוא אלהא חננא ואף מרחמא.

לבי לבי, השתפל והתדכא, ואל עליון לעונותיך ינקה, קוה לישועתו תמיד וחכה, וזכור יום הדין יום הנקמה.

נפשי נפשי, אל תלכי בעצת רשעים, שהם חטאים זרע מרעים, אך תלבשי תמיד מדים קרועים, ואז זכותיך תהא בספר רשומה.

לבי לבי, את שם האל חמוד, ועל פתחי דלתותיו בכל יומם שקוד, ואף את יצרך בפיתויים טרוד, ואז בספרא דחיי תהא חתימא.

נפשי נפשי, התלהבי בעבודת אל, ואל תשמעי לעצת סמא"ל, כי רצונו להטעותך להיות עליך מושל, ורצונו להיותך לו לאמה.

לבי לבי, זכור את סופך, זכור בעת תולעה תאכל את גופך, עבוד את אלהיך ואורו יהא חופך, ולא תירא מכל חיה ובהמה.

נפשי ולבי חזקו ואמצו, בעבודת האל מאד תחפצו, ואז לא תיראו מפני כל ולא תערצו, כי אור **אדון עולם** [גימ': אין סוף], יהיה לכם לחומה.

בוראי ויוצרי, עושי ומחוללי, עוזי ומעוזי מבטחי [נ"א: כוחי] **וחילי**, רחם עלי עבד לך מייחלי, מתי לסוכת דוד הנפולה תקימה.

שמי **חיים** והאב הוא **זכריה**, מבקש מלפניך תשלח אליה, מצפה לנחמת סוערה ענייה, מהרה מהרה התאזרה וקומה.

שיר תוכחה מרבי חיים ז"ל

ומדע ודעת והשכל, אכי״ר״.

כדי לחזק את עצמו בעבודת הבורא יתברך, ולא להיגרר אחר תאוות העולם הזה, חיבר רבי חיים ז״ל ,,תוכחה״ לעצמו בלשון פיוטית, כדי לאמרה בכל יום בעלות השחר ובכל עת מצוא. בה רואים אנו מה היו שאיפותיו הקדושות של רבי חיים ז״ל.

תורה וחסידות אינם נקנים אלא בעמל התורה, ולכן שינן רבי חיים ז״ל לעצמו את ארבעים ושמונה הדברים שבהם נקנית התורה, וישב לשקוד על התורה יומם וליל. מדהימה היתה שקידתו של רבי חיים ז״ל בתורה, כשאף רגע אינו עובר לשוא, וכפי שמעיד עליו אחד מגדולי תלמידיו: ,,...מרוב דבקות וחשקות התורה לא היה מבחין בין יום ובין לילה, הגשמיות כמעט היתה נעלמת ממנו, ואינו יודע איפה הוא נמצא...״.

האח החכם

בהיות רבי חיים ז״ל כבן ארבע שנים, נולד לו אח אשר נקרא שמו בישראל יהודה, והיתה לידתו כלשון רבי חיים ז״ל: ,,...יום ה׳ ט׳ בחדש מנחם [יום לידת המשיח], בשנת תרס״ב ליצירה... וכשנסתלק כבר היה בן ח״י שנים [צדיק ח״י עלמין], ונאסף מן העולם ליל ד׳ חצות לילה [בזמנא דשושביני דכלה מכניסין לכלה לחופה דאיהו משושביני דמטרוניתא ממש], ט״ו [חשבון י״ה], לחדש טבת בירחא דאסתלק ביה אברהם אבונא מעלמא... שבוע ויחי יעקב, שנת התרע״ט [אותיות העטר״ת, וסימן ,עטרת ת״ת׳ בסוד צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם]...״.

ומיתתו היתה מיתת נשיקה: ,,...שקודם שאל את אביו לאמר השקני מים... ובסוף השתיה ברגע כמימריה נח נפשיה...״.

רבי חיים ז"ל הצטער צער רב על פטירת אחיו, בהיותו מעותד לגדולות: „...ודאי ודאי אילו היה נשאר בעולם היה עתיד להיות חכם גדול במד"ע ובמילי דשמיא, ומה נעשה ואיננו כי לקחו אלדים... שהיה משכיל בכל מידי".

את גודל הערצתו של רבי חיים ז"ל לאח זה, נראה בביאורו לפתגם חולין אחד של אחיו שהיה רגיל לומר: „וגויים הנכרים, בשרם בשר חמורים, לא יהיו כעברים, חכמים ויקרים". רבי חיים ז"ל לא קבל פתגם זה כפשוטו, אלא ביארו באריכות לעילוי נשמת אחיו, וכפי שהוא כותב: „דבר זה חידשתי בלשון ששמעתי מפי אחי... וביארתי אותו... כדי להיות הביאור הזה עילוי לנשמתו...".

אין בודקים מן המזבח

משנים קדמוניות מקובל היה כי בית הדין של העיר צנעא הוא הסמכות העליונה בחיי היהודים בתימן, וכל בתי הדין שבכל הערים היו כפופים למשמעתו, ולכן היו נשלחים שליחים מידי פעם על ידי בית הדין בצנעא לפקח על הרבנים והשר'בים וכלי הקדש, לבודקם אם ראויים הם לתפקידם. סמכותו של שליח בית הדין היתה חזקה, וכמובן שהיה ג"כ תלמיד חכם בעל שיעור קומה. בעודו צעיר לימים הועמד רבי חיים ז"ל בכור המבחן לפני שליח זה. הבחינה לא היתה בנושא אחד, אלא מסתעפת מעניין לעניין, ובמעמד רבים מתלמידי החכמים שבאיזור, שלכל אחד ניתנה הרשות לשאול את אשר חפץ. רבי חיים ז"ל עמד במבחן, ובסופו לא טמן ידו בצלחת ואף הוא שאל את שואליו, וכאן התגלה רבי חיים ז"ל כבקי בכל מכמני התורה אשר כל רז לא אניס ליה, ויצא שמעו הטוב בכל נפות תימן, וכאשר היו חכמי ורבני תימן עולים לכפר תעיז להשתטח על קברו של רבי שלם שבזי ז"ל, היו משתדלים לפגשו ולהשתעשע עמו בדברי תורה.

בתקופת רבי חיים ז״ל היה שליח בית דין צנעא, הגאון רבי יחיא נחום ז״ל, וכאשר היה נודע לו על רב מסוים כי הוא תלמיד רבי חיים ז״ל, היה אומר: ,,אין זה צריך בדיקה, ואין בודקין מן המזבח״.

אב בית־דין

בן י״ח שנים נשא רבי חיים ז״ל אשה, ואז בקשו רבותיו לצרפו כחבר בבית דינם, אך רבי חיים ז״ל התנגד להצעה זו בכל תוקף, ושתי סיבות היו לו: א. אי רצונו לקבל עול הצבור אשר יגזול מזמן לימודו. ב. אי רצונו להורות הוראות בעוד רבותיו בחיים. אך כאשר נפטרו רבותיו זה אחר זה בתוך חדש ימים בשנת התרע״ט, הפצירו בו ראשי הקהל מכמה עיירות שיקבל עליו את עטרת הרבנות, ואז התרצה רבי חיים ז״ל ומונה בשנת התרפ״א לרב הראשי וראב״ד לעיירות סנואן וסביבתה, בני חמד וסביבתה, בני עבס, חרף אלהיגה, דאמגי, מועייצרה, מורבעה וסביבתה, והוא אך כבן עשרים ושלש שנים.

בקבלו את המינוי היה רבי חיים ז״ל רך בשנים אך אב בחכמה, וידע את אשר לפניו, וכאדם בקי ומנוסה מילא את תפקידו. על אף סבלו שסבל מחולי השבר, היה מסתובב בכל ימות השנה מכפר לכפר ומעיר לעיר ומלמד את נערי ישראל תורה ומפקח על הרבנים, הדיינים, השוחטים, המקואות, ותלמודי התורה, וכל דבר הטעון בדק בית תקנו על אתר.

גם בדרך הילוכו היה ניכר רבי חיים ז״ל כי הוא משכמו ומעלה. כל הדרך ,,לא פסיק פומיה מגירסא״. ראשו עטוף בסודרא דרבנן וידו על עיניו לבל יראה מראה איסור, וכעדות תלמידיו קיים רבי חיים ז״ל את כל מה שכתב הרמב״ם ז״ל הודות התלמיד חכם וההתנהגות הראויה לו. בכל מקום בואו היה יום חג ושמחה לאנשי המקום,

שליח בי״ד צנעא הגאון רבי יחיא נחום ז״ל (שני מימין)
בחברת הגאונים: רבי שלמה קרואני, רבי אברהם הכהן
ורבי רפאל הלוי־אלשיך ז״ל (מימין לשמאל)

ובפרט לבעלי תריסין שבהם אשר היו מתאספין ללמוד ולשמוע מפיו דברי אלדים חיים, ומרצים לפניו את ספקותיהם.

רבי חיים ז״ל, שהיה בעל נפש עדינה, ודיבורו בנחת כמנהג החכמים, נהג להוכיח את צאן מרעיתו בנחת ובדרכי נועם. בדרכו זו רבים השיב מעוון. אך לא כך נהג כשהדבר נוגע לכבוד שמים, לפורצי פרצות בגדר התורה. במקרה כזה היתה מתעוררת קנאתו לכבוד שמים ולכבוד התורה, וכשהוא מקנא קנאת ה׳ היה מרעיש עולמות. וכה כותב רבי חיים ז״ל בתשובותיו: ,,ויהי בשנת תרפ״ב, בהזדמני לאחד העיירות ממקומות מושבי ישראל, והנה קול שמועה באה באזני מה שעשו שני אנשים בגט אחד, שסידרוהו ועשו בו דברים שאין הדין סובלם, ויהי כראותי כי הדבר הולך וסוער עליהם במה שעשו, והוכחנו אותם לאהדורי עובדא ולא קבילו עלייהו, ואז עטיתי מעטה ואמשוך בקסת לתומי ,וארעיש העולם׳ במכתבי שאלות לראות היעמדו דבריהם, ובסוף המכתבים נזכרתי מאיש אחד חכם ורב שמו ידוע אצלי מורינו הר״ר רצון בהר״ר עמרם (מח״ס ,,עת רצון״ וראב״ד שרעב) ואבוא עד מקום שאלה...״.

הגאון רבי רצון עמרם ז״ל השיב לרבי חיים ז״ל בהערצה גלויה, אף שהיה אז צעיר לימים כבן עשרים וארבע שנים, ובמכתבו דימהו למורו ורבו הגאון רבי שלמה טביב ז״ל. וכה הוא כותב בדברי תשובתו: ,,שלומות רבות, וברכות טובות, וישועות קרובות, מאליפות מרובבות, מלפני שוכן ערבות, יקרבו ויאתיו, כנחלים נטיו, אל מעלת היקר הנכבד והנעלה, השה״ט כמ״ו חיים בן יחיא אלסנואני יצ״ו. מכתב יד״ק הגיע לידי אור עש״ק ט״ז שבט, וראיתי כל הכתוב לחיים, ארש חיים שפרה עלי, ,כל קביל דא כחכמת מ״ו שלמה אלטביב תנצב״ה אשתכחת ביה׳...״.

במכתב אחר כתב אליו: „אחדש"ו, נודיע לידי"ן מכתי"ק הגיע לידי יום ה' בשבת סדר ואתה תצוה, ובספר ,חיים' ברכה ושלום, ומליצה צחה וכתיבה תמה, ולשון נעימה, מר ניהו דמשתעי בלשון חכמה, וזה נעדר בגלילות אלו אצלי ואצל כמה וכמה, וראיתי את השאלות הני מילי מ,חיים', בעי ,חיי', ו,הסנונ' מתקיף, ובעי ליה לבר ,נש' (נש בגימטריא עמרם) למיהדר בתיובתא, ושמעתתא בעיא צילותא, ולא בי היא, ולולא האמנתי לראות בטוב ה' ,בארי"ש חיים'...".

ובמכתב אחר: „לק"י, היום יום ג' בשבת י"ד אדר א' תרפ"ד לפ"ק. תודיעני אורח ,חיים', למענך אלדים ,חיים', חן וכבוד יתן ה' את הברכה, ,חיים' ושלם יהיו תמים, וברכות ממרומים, רחם רחמתיים, לראש גבר תמים, איש אחד מן הרמתים, משתמען מילי כצורבא מרבנן, והוא גופיה צורבא מרבנן, ורחים רבנן ומוקיר להון ולתלמידהון ולתלמידי תלמידהון, ה"ה השה"ט זה דודי וזה רעי כמ"ו חיים הי"ו בן כמ"ו יחיא בשי"ץ (=בצל שדי יסוכוהו צאלים), אנא אל תמנע טוב חסדך מ,חיים' הנז' בב' עולמים, אנס"ו...".

המוסלמים בתימן אינם אוכלים משחיטתם של היהודים, ובהמה הנטרפת גורמת הפסד מרובה לבעליה, כי אינו יכול למכרה לגוי, ולכן נהגו חכמי ורבני תימן להקל בדיני טריפות. היו שר'בים אשר בשעה שבאים הם להקל אינם מדקדקים במקור ההלכה ובדברי הפוסקים ז"ל, אלא מקילים עפ"י הקונטריסים שבידם. רבי חיים ז"ל יצא נגד שר"בים אלו, ואף חיבר שיר אזהרה לשר'בים ובו הוא מזהירם לבל יקלו בדין לפני שיעיינו, יחקרו וידרשו במקורות ההלכה ובדברי הפוסקים ז"ל, ואף מזהירם להתפלל לפני הקב"ה שיצילם מכל שגיאה וטעות.

אהוב אם תחפצה לידע, בדיני שחיטה גם בדיקה הברורה.
ברב אלפס תחפש בו בעיון, ורש"י גם הר"ן תעבורה.
והרמב"ם בידו החזקה, ודיניו לא לקולא אך לחומרא.
וגם הטור תעיין בו בחיקור, ובכסף משנה תחקורה.
ובין תבין דבריו העמוקים, הכי הרחיב וגם האריך לספרא.
והוא צלל במי הטור והעמיק, וניפהו בנפה גם כברה.
הכי אלה שלשה הגדולים, יסוד הדת לעדה הטהורה.
ובית יוסף גדול כל החכמים, והוא דקדק בדבריהם וקרא.
וגם עיין בדברי האחרונים, אשר רבו כמו רבו לספרה.
ואחרי כן תחפש בזבח , ובדבריו תעיינה ותקרא.
והוא היקל בכל דיניו במשקל, כפי מנהג בני תימן צעירה.
והוא צלל במי ימים וחקר, בדברי פוסקים גם בגמרא.
ראה כי כל דבריו הם בבאור, בכל טעם וגם דברי סברא.
חקור ודרוש בכל דיניו בעיון, ולסברא כאצבעתא בבירא.
ידידי בין בחיקור דין ותדין, כפי העת לקולא או לחומרא.
כלל גדול בדיני השחיטה, דלספיקא בכולהו לאוסרה.
ובבדיקה תהא זריז וזהיר, לבל תטריף בהמה הכשרה.
ואל תפסיד לממון הקדושים, ולנפש אשר היא בה קשורה.
והתפלל למלכך בכל לב, והוא יתמוך בידך יעזורה.
ויצילה לנפש משגיאות, ומלטעות תהא נפשך זהירה.
והמשכיל יהא מזהיר כזוהר, וככוכב וכשמש מאירה.
אני הקל והצעיר ושפל, כמו אזוב אשר שרתי לשירה.
שמי **חיים** והאב הוא **זכריה**, תהא נפשו בגן עדן צרורה.

שיר אזהרה ותוכחה לשוחטים ובודקים

בפני מלכים יתיצב

לעיתים בנדוד רבי חיים ז"ל על פני עיירות ישראל, היה נתקל בבעלי דין סרבנים, אשר היו מנסים בתחבולות שונות לשנות את פסקיו, אך אזהרת התורה לדיין: ,,לא תגורו מפני איש" היתה נר לרגליו והוא לא חל ולא חת מפני איש, ואף בפני מלכים התיצב בגאון.

וכה מסופר עליו: מעשה באשה אחת שנתגרשה מבעלה. לאשה זו היו שתי שמות, שם אחד מפורסם וידוע, והשם השני לא היה ידוע כלל. מסדרי הגט כתבו בגט רק את השם השני שלא נודע ולא ניכר. הגיעו הדברים לאזני רבי חיים ז"ל ומיד נכנס לעובי הקורה, והתרה באשה שלא תנשא עד שתקבל גט אחר מבעלה ויכתבו בו את שמה המפורסם, אך חכם אחד הורה לאשה להנשא על פי הגט הראשון, והאשה הלכה ונשאת. רבי חיים ז"ל כתב פסק דין לקיים דבריו ולהכריח את בעלה הראשון לכתוב לה גט אחר, וכה הוא כותב במסקנתו: ,,...ומ"מ האשה ובעלה האחרון חייבים קנס ממון על אשר עברו על ההתראה ונשאת בעבריינות, והמורה שהורה לה להנשא עפ"י גט ראשון יש להעבירו... והבעל הראשון אם יאבה לגרש מרצונו מוטב, ואם לאו יש לייסרו בכל מיני יסורין וכפייה עד שימסור לאשתו גט אחר כשר אליבא דכו"ע. וכל המשנה ידו על התחתונה, ושרי למקרייה עבריינא, כך עלתה ההסכמה מדינא, וליכא למיסטי לשמאלא או לימינא, וכן יסכימו כדנא, כל מארי דאורייתא עבדי דרחמנא, כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה, וניבעי מאלהנא, דישזיב יתנא, מחטאה וזדונא, אכי"ר. נאום הצעיר חיים ן' יחיא ס"ט".

כאשר לא מצאו חן בעיני בעלי הדין הנ"ל פסקיו של רבי חיים

ז״ל, הלכו והלשינו עליו לפני ה,,קאדי״ (=שופט) ומרשל המחוז בעלילות רשע. הוזמן רבי חיים ז״ל לפניהם, לקח רבי חיים ז״ל בידו את ה,,שולחן ערוך״ והראה לקאדי את מקור הדין, ואמר: ,,האם אתה רוצה שאשנה את התורה שניתנה למשה מסיני ? זהו דין תורה ועל פיו דנתי״. התפעל הקאדי מאד מדבריו שנאמרו בעוז ובבטחה, ומיד צוה לאסור את הסרבנים עד שיקבלו עליהם את פסק רבי חיים ז״ל. אך גדל צערו של רבי חיים ז״ל על שבעטיו נתפסו אנשים יהודים למאסר תחת ידי הגוים, ולכן השתדל בכל כחו לשחררם, ולאחר מאמצים מרובים שוחררו בערבות נשיא הקהילה, ומאז נשמעו דברי רבי חיים ז״ל כמשה מפי הגבורה.

עבודה שבלב

תפילתו של רבי חיים ז״ל עבודה שבלב היתה, הוא התפלל מקירות לבו, צרת גלות השכינה וגלות עם ישראל, ופדותם מבין הגויים, היו בראש תפילותיו. עומד רבי חיים ז״ל בחצות לילה מבכה על גלות השכינה, מלמד סניגוריא על עם ה׳, ופורט את זכיותיהם לפני בורא עולם.

אף את הקהל מעורר רבי חיים ז״ל לעמוד בתפלה ובתחנונים לפני בורא עולם, ובפרט את תלמידי החכמים אשר חייבים להתפלל על צאן מרעיתם ועל כלל ישראל. להם מיעץ רבי חיים ז״ל לנהוג כמנהג ,,הרב החסיד הקדוש האלדי איש אלדים קדוש הוא כש״ת מוהר״ר יעיש זצוק״ל המכונה קורין״, שכאשר היה פוסק מלימודו מחמת יגיעתו בתורה, היה אומר תחינות ובקשות על עם ישראל ושיעזרהו ה׳ על דבר כבוד שמו, כלשונו באחד מספריו.

אך מזהיר רבי חיים ז״ל את העומד בתפלה: ,,ויהא בדעתו שכל

זה כדי שידעו העמים גבורתו, ככתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, כי עכשיו שם ה׳ מחולל ממנו בגויים ח״ו, כי יאמרו כבר עזבם ה׳ לאלו ונטשם ואינון געלא דמארייהו... וא״כ כיון שאנחנו מחוללים ומחורפים ומגודפים ומבוזים, הוי כאלו הכל נעשה בו ח״ו, כי שמנו קרוי בשמו ואנחנו נושאים שמו ושמו עמנו הוא ודאי, שע״ז אמר יהושע ע״ה והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול...״.

פעמים רבות כאשר באו לפני רבי חיים ז״ל אברכים ובני ישיבה בבקשה כי יאציל להם מברכותיו, ושיעתיר בעדם לפני בורא עולם, היה רבי חיים ז״ל ממריצם שיתפללו בעצמם, והיה מדגים בפניהם כיצד יש לקרוא תהילים אות באות מלה במלה בלב נשבר ונדכה. דעתו לא היתה נוחה בקביעת מנין המזמורים שקוראים, כגון פעמיים את כל ספר התהילים כמנין ,,כפר״, אלא היה רגיל לומר: ,,העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים, וטוב מעט בכוונה מהרבות שלא בכוונה״.

איש אלדים קדוש

רבי חיים ז״ל התפרסם ברחבי תימן כאיש אלדים אשר תפלתו נשמעת ודיבורו עושה רושם למעלה. רבו המעשים אשר נעשו על ידי רבי חיים ז״ל בכח תפלותיו, ותקצר היריעה מהכילם, אך נכתוב כאן שני מעשים שנעשו על ידו, ואשר כתוצאה מהם נתקדש שם ה׳ והורם קרן ישראל בין הגויים.

מספר אחיו רבי שלמה: בסבוב רבי חיים ז״ל בעיירות ישראל, הגיע לכפר בני יוסף. ביקשוהו יהודי המקום להשאר עמם זמן מה להדריכם בדרכי התורה והיראה, וללמד את בניהם תורה ומוסר. נעתר להם רבי חיים ז״ל וארגן קבוצה של נערים ושקד עמהם על

התורה יומם ולילה כדרכו בקדש. בהגיע ימי הסליחות היה רבי חיים ז״ל קם עם תלמידיו לומר ,,תיקון חצות״ ו,,סליחות״, ובאמירת י״ג מדות היה תוקע רבי חיים ז״ל בשופר. בכפר ההוא גרו היהודים והערבים אלו מול אלו ורק סמטא צרה הפרידה ביניהם. באותה עת שררה בצורת באיזור, שכנה ערביה אחת שמעה את קול השופר והפיצה שמועה בין הערבים כאילו רבי חיים ז״ל בתקיעתו בשופר מונע את ירידת הגשמים, בכוונה להמית את הערבים ברעב. השמועה עשתה לה כנפיים, והערבים חרשו מזימות איך להיפטר מרבי חיים ז״ל. הגיעו הדברים לאזני רבי חיים ז״ל אשר מיד עמד בתפלה לפני הקב״ה שיקדש שמו בין הגויים ויוריד להם גשמים, והנה כאשר סיים את תפלתו ותקע בשופר, החלו לרדת גשמי עוז אשר שטפו את השדות וסחפו עמם את עפר הארץ, נעקרו עצים, נפלו המדרגות אשר בהרים והכל נשטף בזרם מים אדיר.

אותה ערביה החלה לפרסם כי אין זה אלא מעשה רבי חיים ז״ל המתנכל להם להשמידם בכל מיני דרכים, והסיתה את ערביי המקום לנקום בו. באותו היום כאשר בשלה אותה ערביה ארוחת צהרים לבני ביתה, בעוד הקדרה הגדולה רותחת בתוך התנור, רצתה הערביה להכניס גזע עץ לתחתית התנור, והנה נהפכה הקדרה עליה ונשרפה חיים. בני משפחתה החלו להעליל שוב על רבי חיים ז״ל כי הוא בכשפיו הרגה, והחלו להסית את קרוביהם נגד רבי חיים ז״ל, אך מרשל המחוז ערך חקירה מדוקדקת ופסק כי היא אשמה במותה בהעלילה על חכם היהודים עלילות שוא, וכי מותה הוא עונש מן השמים על שפגעה באיש קדוש, ומאז עלתה קרנם של היהודים בכל האיזור.

עוד מסופר על רבי חיים ז״ל: פעם בעלותו להשתטח על קברו של הגאון הקדוש רבי שלם שבזי ז״ל בעיירה תעיז, ישב בדרכו תחת

עץ אחד לנוח ולהנפש מעמל וטורח הדרך, והנה ערבי אחד ניצב לעומתו ומברכו בברכת שלום. תמה רבי חיים ז"ל כיצד הערבי מברכו לשלום, והרי אסור להם לפי חוקי דתם לברך את היהודי בברכת שלום. רבי חיים ז"ל חשש שמא ערבי זה זומם להרע לו, ולכן שאלו: ,,כיצד ברכתני לשלום והדבר אסור לכם באיסור חמור ?" השיבו הערבי: ,,מפקפק אני בכל איסורי דתי, הנה יש לי בת משותקת זה כמה שנים, ולא מצאתי לה מרפא על אף עלותי לכל קברי ה,קדושים' שלנו. וכן שמעתי את דברי ה,שייכים' ועצותיהם, נדרתי נדרים והקרבתי קרבנות, אך מאומה מכל אלו לא עזר לבתי. בא נא עמי וראה באיזה מצב איום שרויה בתי, אינה יכולה לזוז, מוטלת בארץ וכולה סחי ומאוס. ועתה אבקשך כאשר תהיה בתעיז מקום קבורת הצדיק שלכם, בקשהו שיתפלל שבתי תתרפא, וזה האות כי אנכי שלחתיך שים חתיכת הבד הזו על קבר הצדיק" (כך הוא מנהג הערבים).

בהגיע רבי חיים ז"ל לעיר תעיז סר להשתטח על קבר הצדיק, בעומדו לצאת נזכר בערבי ובבתו, עמד בתפלה וכה אמר: ,,רבונו של עולם, בזכות הצדיק אבא שלם שבזי (רבי שלם מכונה ,אבא' בפי חלק מיהודי תימן) שלח רפואה שלימה לבתו של הערבי, וקדש את שמך ושם ישראל בגוים, וידעו הגוים כי הבל המה, וקדושיהם מעשי תעתועים, ואתה אמת ושמך אמת ועושה נפלאות על ידי צדיקיך..."

רבי חיים ז"ל התעכב עוד כשלשה ימים בתעיז, בחזרתו והנה הערבי ניצב וממתין לו על אם הדרך, וכאשר ראהו מרחוק רץ בכל כוחו והחל מחבק ומנשק את רגלי רבי חיים ז"ל ומודה לו בכל לשון של הודאה. לאחר שנרגע שאל את רבי חיים ז"ל באיזה יום ובאיזה שעה השתטח על קבר הצדיק, כיוונו את היום ואת השעה וראה זה פלא ממש באותה שעה קראה הבת לאביה: ,,אבא ! אבא !" חשב

הערבי שהיא צריכה איזה דבר, ולכן קראה לו כדרכה, ולא פנה אליה, אך כאשר נשנו קריאותיה ניגש אליה, אמרה לו: ,,הנה אני מרגישה חום גדול בכל אברי גופי, וכאילו אני מתחדשת, אולי תעזור לי לקום״. הערבי לא האמין למשמע אזניו, אך בכל זאת הרשיט את ידו לקראתה וקמה בעזרת אביה, ובתוך יומיים החלימה לגמרי. החל הערבי לחרף ולגדף את כל גדוליהם ואליליהם, ואמר: ,,משה אמת ותורתו אמת ושבזי וחכמי ישראל אמת״.

על אף שתפלת רבי חיים ז״ל היתה נשמעת תמיד ועושה רושם למעלה, היה מנצלה רבי חיים ז״ל רק להיטיב לכל אחד מישראל, וכאשר באו לפניו בבקשה להעניש אדם פלוני בכח תפלתו, היה נוהג לומר: ,,עד שנתפלל שייענש, נתפלל שיחזור בתשובה וינהג בדרך בני ישראל הכשרים״. מיראתו שמא יענש אדם בסיבתו, אף היה נוהג להוסיף בנוסח ,,הריני מוחל וסולח״ שבקרית שמע שעל המטה, תיבות אלו: ,,בין בסתר בין בגלוי״. וכה הוא כותב: ,,וכך אני נוהג לומר: בין באונס בין ברצון, בין בשוגג בין במזיד, בין בסתר בין בגלוי, בין בדיבור בין במעשה וכו׳. ו,סתר וגלוי׳ הם כדי לכלול בין שחטא בפניו בין שלא בפניו... כי גם מה שחוטא לחבירו ב,סתר׳ שנותן דופי בחבירו לפני אחרים בלי ידיעת הנדבר בו, אדרבה ענוש יענש כפליים, ולכך יתפלל שלא יענש שום אדם בסיבתו...״.

בחלום אדבר בו

בדביקותו הרבה בבורא עולם, וברעיוניו הזכים, זכה רבי חיים ז״ל לחלומות וחזיונות לילה אמיתיים. וכה נמצא כתוב בכתב ידו: ,,ופעם אחת ראיתי והנה היינו מתפללים בבהכ״נ תפלת מנחה בעשרה, ובעוד שהיינו מתפללים באו והגידו לי כי מהר״ר שלמה טביב זלה״ה הוא ישוב בביתי וממתין לי. והנה תיכף אחר שהשלמנו

התפלה, יצאתי ופגעתי ברב הנז' והנה יצא מביתי ובידו איזה קונטריסים ממה שהייתי מחדש. ואני שאלתיו למה נטלת קונטריסים אלו בידך, השיבני: אשים עיונ"י עליהם ואחזירם. ואשאלהו: ולמה מהרת לצאת מביתי, השיב: כי הייתי ממתין לך וכיון שלא באת לכך יצאתי. ואני עניתיהו: עדיין היינו מתפללים תפלת מנחה בציבור. ואז השיבני: א"כ טוב, אך אני מזהירך שתזהיר כל ישראל שינהגו לומר מזמור על אילת השחר אחר תפלת מנחה בכל יום...".

„עוד חלום חלמתי בשנת תרפ"ב, והנה אני ואדוני אבי הי"ו היינו ישובים יחדיו. ואשא עיני וארא והנה כל האויר מלא מכל מיני עופות, כגון מיני נץ ונשרים וכל מיני עופות טמאים. והנה נתבלבל האויר מריבויים והיו נלחמים זה עם זה. אח"כ הצצתי ויונה אחת הייתה פורחת באויר, ונקבצו מיני נשרים ועורבים וכיוצא והיו נלחמים עמה ורוצים לדרסה ממש, והיא היתה נלחמת עמם ובורחת מתח"י. ואז יראתי ואמרתי לאבא, בכן נברח מכאן שמא ח"ו יזיקוני העופות הללו. וברחנו ממקום שהיינו שם לתוך הבית. ואיקץ והנני כמבוהל, ואשתומם אל המראה. ואמרתי הנה העופות הנלחמים אלו עם אלו הם המלכיות הנלחמים זה עם זה, ויונה היא כנסת ישראל הפזורה ביניהם. ושביקשו להורגה, כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם. והיא היתה נלחמת עמהם, היינו במצות ומעשים טובים ותורה ותפלה. והקב"ה ברחמיו יגאלנו מהרה ויוציאנו מאפלה לאורה".

חלומות אלו פירשם רבי חיים ז"ל בטוב טעם, אך היו חלומות אשר סתם ולא פירש:

„במוצאי שבת ליל ז' באלול תרפ"ז, ראיתי בחלומי והנה היה יום, והשמש היתה בחצי השמים מאירה כעת צהרים, והכוכבים היו

מאירים עד מאד גדולים וקטנים ובינוניים, אפילו מה שהיו קרובים לשמש היו נראים לעין. ואשתומם אל המראה באין מבין. והייתי מתמיה על הדבר איך הכוכבים אפילו קטני קטנים היו נראים, עם כי השמש מאיר כצהרים. והמראה הזה היה אחר חצות הלילה, כי תיכף מתוך החלום הזה נתעוררתי לומר סדר תיקון חצות והסליחות דאלול. ויהי בבקר והנה התחילו עיני להיות בהם כאב, והכאיבו לי עד מאד עד לא יכולתי לראות, ונמשך בהם הכאב עד שמיני עצרת, ומאותו יום התחלתי לראות לקרות בספר כמו בראשונה. וימי כאב עיני היו מספר מ״ב ימים, והדברים סתומים וחתומים.

,,עוד ליל ג׳ בתשרי שנת תפר״ח ליצירה בהיותי כואב בעיני כנז״ל, אחר חצי הלילה ג״כ, ראיתי והנה היה לילה ממש, והנה נראתה הקשת בצד מערב בגוונין נהירין ושפירין. ואני לא ידעתי, אך אבי הי״ו עוררני ואמר: ראה כי נראתה הקשת בלילה. ואני דמיתי שהייתי שוכב על מטתי ישן, ואז הגבהתי ראשי ואברך ברכת הקשת כראוי. ובעת הברכה נפלה עלי חרדה וחלחלה ואזדעזע רכובתי וכל איברי היו רועשים. ואשתומם עוד יותר על הראשונה, איך הכוכבים הנראים בלילה נראו ביום, והקשת שדרכה ליראות ביום נראתה בלילה. אך אמרתי סימנא איכא הכא והדברים עתיקים״.

חלומות אלו זכה רבי חיים ז״ל להבינם מיד, ויש אשר אף פירשם בכתב ידו, אך היו חלומות אשר הבינם רק לאחר צער וזמן רב:

,,עוד חלום ראיתי בליל רביעי ט״ו באלול שנת תרפ״ו, והנה אנשים בעלי תורה יושבים במקום אחד, והנה שואלים זה לזה טעמי תורה. ואשמע אחד שואל: מפני מה המלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחה בידו ? והשיב אחד מהם: מפני שמי שזכה לבחי׳ חיה דאצילות אז אפקיד מלכא כל זיינין דמלכותא בידיה. ואיקץ משינתי ולא זכיתי

לשאר דבריו, אוי לי כי עוונותי גרמו לי, ואף מה ששמעתי, דהיינו זה שכתבתי, לא ידעתי השתוות התשובה עם השאלה, עד יערה עלינו רוח ממרום״.

לאחר זמן זכה רבי חיים ז״ל והבין מה פשר החלום, וכה הוא כותב: ,,ובעזר אלהא דאלהיא, מארי מלכיא, ומגלי רזיא, נגלה אלי דבר זה בביאור ענין הזה. והוא, כי הוא רומז לזיווג זר״ן, והוא כי נודע...״. וממשיך רבי חיים ז״ל לבאר באריכות את ענין החלום, והכל על דרך הקבלה.

כיסופיו לארץ אבות

כל ימיו נכספה נפשו של רבי חיים ז״ל לעלות לארץ אבותיו ארץ הקדש, וציפה בקוצר רוח ליום בו ידרכו רגליו על אדמת ישראל. אך כרועה נאמן לא נתנו לבו לעזוב את צאן מרעיתו ולהשאירם ללא רועה. אולם כאשר הגיע רבי חיים ז״ל לשנות העמידה ותקפוהו יסורין, ובפרט כאביו מחולי השבר, אשר מנעו בעדו מלנדוד בעיירות ישראל ולפקח על צאנו, רק אז גמר רבי חיים ז״ל בלבו לעלות לארץ הקדש.

את גודל כיסופיו לארץ אבות ביטא רבי חיים ז״ל בכמה וכמה משיריו, וכה הוא כותב באחד משיריו:

,,ציון חמודת לב ובבת עינים,
זכרך עלי לבי כמו אש בוערה.
ציון אשר יקרת מפז ומאופיר,
לך תשאפה נפש ובך נקשרה:

ציון ידידותי וחמדתי,

אשר אוה אלהי לו לחושב נבחרה.
ציון מקום מקדש התעוררי קומי,
דושי לכל אויב וקרנו השברה:"

ובשיר אחר כתב:

„ציון קרית חנה, קרית משושי.
עורי לבשי עוזך, שמחי ושישי.
כל אויבי עמך, דושי ורמסי:

חמדת לבב עמך, את הגברת.
התבשרי ציון, לך יום בשורת.
כלו ימי אבל, כלה שחורת.
לך נאוה צניף, גם ועטרת:"

ובשיר אחר מתחנן רבי חיים ז"ל על הגאולה ומתאונן על הגלות, בעודו זוכר את ירושלים:

„לפתוח דלת, לעם בודד נודד.
קול דודי דופק, על שער עומד.
נא דודי תפתח, דלתך כי בא מועד:

חסדך אל קויתי, זה שנים אלפיים.
תורתך שמרתי, קדומת יומיים.
עול גלות סבלתי, וכהו לי עינים:

ירושלים זכרתי, יומם גם ליל.
ועל ראש שמחתי, עלי לבי יחיל.
עת אזכרה ציון, אשכח שמחה וגיל:

יה ממעון קדשך, תפקוד בנים נודדים.
די להם סבלנות, עניים ומרודים.
כלו כל קיצין, מועד ומועדים:"

בדרכו לארץ הקדש

בשנת תש"ב מוצאים אנו את רבי חיים ז"ל מיטלטל מעיר לעיר ומכפר לכפר, מבריח את הגבול, ונכנס לעיר עדן שהיתה בימים ההם תחת שלטון הבריטים.

צעדיו הראשונים של רבי חיים ז"ל בעיר עדן היו חיפוש אחר מקום „תורה ותפלה". הישיבה הגדולה באותו זמן היתה ישיבת „התורה והמצוה" של משפחת בנין (משפחה עשירה המכונה „רוטשילדים של המזרח"). רבי חיים ז"ל שם פעמיו אל ישיבה זו, ומיד התיישב בתוכה מן הצד כאדם פשוט, לשמוע את הלימוד מפי ראש הישיבה. כאשר התקשו התלמידים בתלמודם, פירש רבי חיים ז"ל את הדבר בלחישה לזה שישב על ידו, הדברים נשמעו מאחד לאחד עדי הגיעם לאזני ראש הישיבה, ויצא הקול כי ישנו אדם מפנים תימן המפרש את תלמודם בטוב טעם ודעת. ראש הישיבה, מגודל התפעלותו, קם ממקומו, לקח את רבי חיים ז"ל והושיבו על ידו, ומיד שלח להודיע לראב"ד הגאון רבי סאלם יעקב מנחם ז"ל ומשנהו הגאון רבי יחיא אברהם ז"ל, כי הגיע מפנים תימן תלמיד חכם מובהק שידיו רב לו בכל מקצועות התורה. אז הוזמן רבי חיים ז"ל להיכרות עם הרבנים הנ"ל, ולאחר משא ומתן קצר בהלכה ביקשוהו להמנות עמהם כחבר בית הדין, ולטפל במיוחד בכל בעיות האישות הקשורות בזרם הפליטים המגיע מפנים תימן. רבי חיים ז"ל נעתר לבקשתם ומיד נכנס לעובי הקורה, והחל במלוא המרץ כדרכו בקדש להתיר עגונות מכבלי עיגונן, לאחד משפחות ולהדריך את

הפליטים בדרך התורה והמצוה.

תוך כדי עבודת הקדש הוכרח רבי חיים ז״ל לעבור ניתוח שבר שסבל ממנו רבות, ובעז״ה עבר הניתוח בהצלחה, אך תקפתו חולשה. וכה הוא כותב באחד ממכתביו: ,,...ונחלש כוחי כל כך שאיני יכול לישא שום דבר, גם זאת כי העמידה אפילו שיעור חצי שעה איני יכול לעמוד. נוסף על זה אפילו ריבוי הדבור קשה עלי. ואפילו ישיבה שעה אחת גמורה לא אוכל לישב, כי בזאת ארגיש כאב בשיפולי בטני לא עליכם...״.

על אף חולשתו זו המשיך רבי חיים ז״ל בעבודת הקדש, והתקיים בו הפסוק: ,,וקווי ה׳ יחליפו כח״, לקראת מלחמתו העתידה במעללי הציונות במחנות הפליטים.

מחנה גאולה

בשנת התש״ו הוקם על יד העיר עדן ,,מחנה גאולה״ לפליטים. המחנה הוקם בעזרת ה,,ג׳וינט״ ו,,הסוכנות היהודית״ בארץ, ופליטי תימן שהתגוללו בראש חוצות, בעירום ובחוסר כל, מצאו בו מנוח. רבים ראו בפתיחת מחנה זה ראש גשר לעבור דרכו לארץ ישראל, אף רבי חיים ז״ל עבר להתגורר במחנה זה, והועמד בראש עדתו וכחבר במועצת הפליטים, אשר כל חבריה היו עסקני ציבור, רבנים וגדולי תורה. מנהלי המחנה בראותם את גודל ענוות רבי חיים ז״ל כינוהו ,,ענוותן כהלל״.

הוגה רעיון הקמת מחנה זה, ואשר גם עמד בראשו במשך שנה, היה ד״ר ביגל בן ברוך ועמו האחות רחל משאט. אדם זה בהיותו סמוך משחר ילדותו לחצרות האדמורי״ם בפולין, התאים את עצמו

תמונה "סנטוא וגו", לוגוז שמכיה מיב

הגאון רבי יחיא אברהם ז״ל
חבר בית הדין בעדן

הגאון רבי סאלם יעקב מנחם ז״ל
ראב״ד עדן שבתימן

הגביר הצדיק רבי מנחם משה בנין ז״ל

לאוירה הדתית של יהודי תימן, על אף היותו חפשי בדעותיו. התפלל מידי יום בציבור, שמר שבת בקפידה, כיבד את הרבנים והתייעץ עמהם בכל ענין. דאג לכל צרכי הדת, בניית בית כנסת, מקוה טהרה, כשרות... יסד בית דין מכובד שעל פיו יצאו ועל פיו יבואו כל פליטי המחנה. ואף מנע משאר השליחים שבאו מארץ ישראל להכניס השכלה לליבות אנשי המחנה, ולא הורשו לחרוג ממסגרת המסורת, ולכן התקיימו כתות לימוד נפרדות לבנים וכתות נפרדות לבנות, והכל בפיקוח רבני העדה ולשביעות רצונם.

לאחר פעילות של שנה, דאגו מגבוה לפטר את המנהל והאחות הללו מתפקידם, ונשלח תחתם מנהל אחר אשר היה קשוח, בז לכל אדם ובפרט לתלמידי החכמים, ולאחר מאבק קשה חזר ארצה.

מעללי ההנהלה

במקום המנהל האחרון מונתה הגברת אולגה פיינברג כמנהלת המחנה. אשה זו היתה מלאת שנאה לתלמידי חכמים בפרט ולשומרי דת ומסורת בכלל. וכאיזבל הרשעה בשעתה אשר רדפה את נביאי ה' ושאפה לעקור דת ישראל, ואפילו על אליהו הנביא לא חסה, כן מנהלת זו רצתה לעקור במחנה כל זיקה לדת ישראל, ואף את הרבנים נרשאי דגל התורה רדפה באף ובחימה, ולכן כונתה על ידי רבני העדה: ,,איזבל הרשעה''

בזמנה נפרצו גדרי הצניעות והמוסר במחנה, ובעזרת השליחים החלו במסע השפעה על בני הנוער. לעיני רבני העדה החלו ריקודי תערובת, קיצוצי פאות הילדים... וכאשר באו רבני העדה, ובראשם רבי חיים ז"ל ועמיתו הרב נסים טיירי, לקבול ולמחות בידיה על חילולי הקדש, הודיעה להם בעזות מצח כי הם מפוטרים מתפקידם,

אף שעבודתם בהתנדבות היתה, וכי מהיום אין להם שום סמכות, והיא הקובעת בכל דבר, ואין רשות לשום אדם לפצות פה בלי רשותה.

היא מינתה רב מטעמה שהוא יהיה הדיין של המחנה כביכול, אך למעשה היא היתה מענישה כל אדם על דעת עצמה בלי דין ומשפט, ואף בענייני אישות הכל נעשה לפי רוחה ורצונה.

אף אנשי המחנה לא קיבלו את הגזירה והמשיכו לשחר לפתחם של רבני העדה כפי שנהגו עד כה. כשראתה זאת פנתה המנהלת לבית דין עדן שיטיל את מרותו על רבני העדה ויאסור עליהם לקדש, לגרש ולדון, בלי רשות מהרב שמינתה מטעמה. בית הדין פנה לרבי חיים ז"ל לשם בירור הענין ולדעת מה מסתתר מאחורי תביעה משונה זו. רבי חיים ז"ל, עם חביריו הרבנים, דחו את התביעה הבאה, כלשונם, לא מכח תורתינו הקדושה אלא מצד „איזבל הרשעה". בראות בית הדין כך ביטל מיד את תביעתה, וכך יצאו רבני העדה כשידם על העליונה, והמשיכו בפעילות רבת התנופה בקרב פליטי המחנה, התריעו, הוכיחו והנהיגו את עדתם על מבועי התורה.

ביום ג' י"ט בכסלו תש"ח נערך על ידי הערבים, תושבי העיר עדן והסביבה, „פוגרום" ביהודים, ונהרגו כמאה נפשות מישראל. פליטים ופצועים הובאו למחנה גאולה. בין הפצועים היה הרב שמעון נגאר רדאעי. בעודו שוכב פצוע, חיבר רבי שמעון כרוז שבו היה כתוב כי הפרעות הן כתוצאה „מעוונותינו הרבים" ולכן צריך לחזור בתשובה ולשמור את גדרי הצניעות... ובכרוז זה מבקש הוא מרבני העדה להכריז תענית דיבור למען ירחם ה' על שארית הפליטה...

כרוז זה נתלה בדלת בית הכנסת שבמחנה, אחד השליחים חרה אפו על הכתוב בו, ומסר זאת למנהלת. באותה עת נערכה עצרת

מטעם רבני העדה ובראשם רבי חיים ז"ל ועמיתו הרב נסים טיירי, בעצרת זו הטיפו הרבנים נגד ריקודי התערובת, ושבעוון זה נהרגו במאה יהודים. הדבר עורר את חרונה של המנהלת־איזבל, ובחמת זעם הכתה את מחבר הכרוז, הרב שמעון נגאר רדאעי, בעודו פצוע ושוכב על ערש דוי, וכשנודע לה כי אב בית הדין הרב שלום נסים ושציי הינו תמים דעים עם בעל הכרוז העניש אותו אותה מרשעת בכריתת חלוקת האוכל ממשפחתו למשך שבועיים ימים.

כל מכתבי חברי מועצת המחנה־הרבנים, לכל מיני מוסדות בארץ, העלו חרס, אדרבה נשלחה „טלגרמה", מאחד המוסדות בארץ, המזהירה את תושבי המחנה להזהר בכבוד ההנהלה והשליחים.

כתוצאה מטלגרמה זו הופץ כרוז בין תושבי המחנה מטעם ההנהלה, מתובל ב„דברי תורה" כדי למשוך את לב המון העם. כרוז זה נכתב בלשון חריפה ומזלזלת נגד הרבנים המכנה אותם בשם „מהרסיך ומחריביך ממך יצאו", ובו קריאה לכל תושבי המחנה „הרחיקו מעליכם את הנגע וטהרתם". כזה היה יחס ההנהלה והשליחים לרבני ישראל, אנשי התורה והיראה.

אמנם תושבי המחנה דבקו יותר ויותר ברבותיהם, על אפה ועל חמתה של המנהלת „איזבל" וגירוריה השליחים, ולכן הגתה המנהלת מזימה איך להגות את חברי המועצה־הרבנים מן המסילה. הדבר לא איחר לבא, ובצורה האכזרית ביותר, ומאחר שהנהלת המחנה היתה בדעה כי יש להעניש את תושבי המחנה עונש קיבוצי, קיצצו את מנת הבשר השבועית מארבעה ימים בשבוע לשלשה ימים. הרבנים בראותם את סבל התושבים הצועקים חמס על כריתת מאכלם של תושבי המחנה מפיהם, החליטו להפגין את עצמאותם, ובמעמד מאות מתושבי המחנה הוצאו ממכלאת הפרות, השייכת למחנה, חמש פרות,

שחטום וחילקו את בשרם לתושבי המחנה, למרות אזהרות ההנהלה.

בהזדמנות זו ששה המנהלת להיפטר מהרבנים על ידי מעצרם, וגדולה מזו לגרשם לפנים תימן. המנהלת־איזבל, ביודעה כי שוטרים אזרחיים לא יוכלו לעשות מאומה, היות וכל אנשי המחנה מלוכדים מסביב לרבותיהם ויתנגדו בכח למעצרם, פנתה לנציב העליון הבריטי שיחוש לעזרתה כי „מרד" פרץ במחנה. הלה, שהיה שונא ישראל, שש לקחת נקם ביהודים ושלח גדוד צבא בריטי־ערבי שמנה כמה מאות חיילים החבושים בקסדות פלדה, מגינים ואלות, וכל כלי משחית, מחכים לצו מאת ההנהלה להתחיל בשפיכות דמים בתוך המחנה.

ערמתה של המנהלת לא ידעה גבול, היא שלחה שליח לחברי המועצה־הרבנים כי יבואו אליה למשא ומתן כדי להשכין שלום. הרבנים לתומם סברו כי כוונתה כנה ונכנסו לחדר ההנהלה בלב בוטח כדי ליישר את ההדורים ולהשכין שלום. אף אדם במחנה לא ידע כי בסביבות המחנה עומדים הכן צרים ואויבים למאות השואפים לדם נקיים. בעת ש„מתווכי השלום" כביכול ערכו משא ומתן, תכננה המנהלת יחד עם המפקד הבריטי שישלח משוריין אשר יעמוד בפתח החדר אשר בו רוכזו הרבנים, וממילא יתפשום כולם ויעבירום לבית הכלא בעדן.

בעוד הרבנים ישבים ודנים בכובד ראש על הפרשה, נפתחה דלת החדר והחיילים פרצו פנימה והחלו לגוררם לתוך המשוריין. מהומה פרצה ורוב הרבנים קפצו וברחו דרך החלונות החוצה, מלבד רבי חיים ז"ל, אשר היה חלש כידוע, והרב שלום נסים ושצ'י השוחט, ועוד אחד, אשר לא יכלו להמלט, שלושתם נתפסו והושלכו בגסות לתוך המשוריין.

מפקד הצבא בראותו כי נכשל בתוכנית זדונית זו, הקציב זמן לתושבי המחנה באם תוך עשרים דקות לא ימסרו את עצמם האנשים אשר נקבו בשמות לפי הרשימה שבידו, יפתחו החיילים באש בלי הבחנה.

בהתייעצות קצרה בדקה האחרונה, מסרו את עצמם לידי המפקד הבריטי, עוד ארבעה עשר רבנים, ובכך היו בידם שבעה עשר רבנים, כולם נלקחו לבית הכלא ביום י"ג תמוז התש"ח. הרבנים הם הרב נסים טיירי, **הרב חיים יחיא סנואני**, הרב סאלם נסים ושצ'י, הרב יוסף אהרן חיידאני, הרב מאיר סעדיה חאסר, הרב מנחם סאלם חצרוני, הרב סאלם מנחם געדי, הרב עוזי אלוהב, הרב סלימאן חרפוף, הרב צאלח ערקובי, הרב אברהם סעיד שרעבי, הרב חסן חדאד, הרב חיים דאוד, הרב שמעון אהרן, הרב חיים סאלם קרואני, הרב יעקב שמעון והרב חסן דערי.

אבל ירד על המחנה, הוכרז על קריאת תהילים בציבור ותענית שני וחמישי, ילדי בית הספר יצאו להפגין ולמחות. עתה ידעו הכל, לרבות המתונים והפשרנים, כי מטרת ההנהלה היא לעקור כל זיקה ליהדות ולתורה.

בכתב האשמה שנמסר על ידי המנהלת נאמר: ,,א. נאשמים מס' 1 ומס' 2 [הרב נסים טיירי, ורבי חיים ז"ל] הם ,מנהיגי הכנופיה', והשאר נגררים. ב. כי הם יצרו תמיד הפרעות ובלבולים גדולים והפרו את השלום... בגלל מעשיהם ,הרעים והשטניים'...". ובסיכום מבקשת היא מבית המשפט ,,לשים קץ להפרעות על ידי הוצאתם מן המחנה והחזרתם לפנים תימן, ולהענישם בהתאם לחוק ולצדק".

וכך נהפך רבי חיים ז"ל מ,,ענוותן כהלל" ל,,ראש כנופיה",

מנושא דגל התורה ברמה ל„שליח השטן". אין קץ לכינויים והזלזולים אשר הומטרו על אותם גדולי תורה ויראה. כל המוסדות, לרבות מנהלי הג'וינט ושליחי הסוכנות, עמדו מנגד ולא נקפו אצבע, אדרבה שמחו כי הינם מתפטרים עוד מעט מהרבנים העומדים למכשול בדרכיהם, ומונעים בעדם מלבצע את זממם. ואלמלא אגרדת „שוחרי גאולה" בראשות ר' שלום מארי עואץ' (גבלי) אשר לא חסכה מאמצים והרעישה עולמות, העמידה עורך דין להזים את טענות ההנהלה כי הנאשמים סיכנו את שלום תושבי המחנה, ומסכנים את השלטון הבריטי בעיר עדן, מי יודע לאן היו מגיעים פני הדברים.

גם כל מאמצי בית הדין של העיר עדן לתווך שלום ולחסל את הסכסוך בתוך כתלי בית הדין, או באיזה ועדה יהודית, ולא למסור יהודים ועניין יהודי לגויים צמאי דם יהודים, ולהתחשב בכבוד התורה וחילול ה', עלו בתוהו, אדרבה המנהלת פגעה קשות בביטויים חריפים ומזלזלים בראב"ד עדן.

מאמצים שנעשו על ידי אנשים יקרי רוח הותנו על ידה בתנאים קשים מאד. היא דרשה שהאסירים יודו בכל האשמות שהיא מאשימה, יבקשו „סליחה" בפומבי ולא יחזרו למחנה כי אם יגורו בעדן, דהיינו גירוש בטוח לפנים תימן, כי על פי החוק אסור להם להשאר בעדן, גירוש זה גובל במוות כמעט בטוח.

טלגרמות שנשלחו לארץ ישראל לא נענו, יתירה מזו אם במקרה ונענו נמסרו על ידי הדואר למנהלת במקום לנמענים־חברת „שוחרי גאולה", ותוכנם אחיד לשמוע בקול ההנהלה והשליחים. וכאמור, השליחים, כולל שליחי ומנהלי הג'וינט, ואין צריך לומר שליחי הסוכנות והמפלגות, להוציא אחד או שנים, לא נקפו אצבע לטובת הרבנים שנואי נפשם, אשר התנגדו כל הזמן לשיטת החינוך החילוני

ולדרכם.

לאחר משפט ארוך ומייגע, כאשר ידם של הרבנים על התחתונה, נאלצו האסירים־הרבנים להודות באשמה, מלבד רבי חיים ז"ל אשר עמד ללא חת ובעוז רוח ולא הודה באשמות המיוחסות להם, אלא אדרבה האשים את ההנהלה בהפרת סדרי הדת והתורה. ביום י"ד מנחם־אב פסק בית המשפט כי האסירים משוחררים, בהתחשב בעובדא כי היו בבית הכלא כחדש ימים, וכי יוטל עליהם קנס בסך חמש מאות רופיות. אמנם לא יוחזרו למחנה אלא ימסרו למשטרה על מנת לגרשם לתוככי תימן, כדרישת המנהלת־איזבל.

פסק הדין הכה בתדהמה את המשתדלים, אנשי חברת „שוחרי גאולה", ומיד הרעישו עולמות, שלחו טלגרמות לחברי הפרלמנט הבריטי בלונדון על עוות הדין ועל צו הגירוש, שלחו טלגרמות למוסדות בארץ ישראל ועוררו את דעת הקהל בעיר עדן גופא. בהשתדלותם עלתה משלחת, בראשות הראב"ד ומר אהרוני, אל מושל העיר. בבואם מצאו את המנהלת המתעניינת מדוע לא מבוצע הגירוש מיד, כאילו הקרקע בוערת מתחת לרגליה.

בואו של הראב"ד אל המושל עשה עליו רושם עז, ומיד בקש את סליחתו והודיע כי יעשה כל מאמץ למלא את בקשתו לבטל את צו הגירוש.

ביום י"ח באב הגיעה הודעת המושל כי שלשה עשר רבנים יורשו לחזור למחנה, מלבד הרב סאלם נסים ושצ"ר־השוחט, ועוד שלשה רבנים שלמרות הכל יגורשו לפנים תימן. הם נשארו בבית הכלא עד לבוא אניה המפליגה לנמל תימן „חודיידה".

ביום י"ט מנחם־אב יצאו הרבנים מבית הכלא, לאחר ישיבה של

למעלה מחדש ימים. משלחת נכבדים נלוותה אליהם להחזירם למחנה ולכרות שלום ידידותי. אמנם המנהלת סירבה לקבלם עד אשר יבטיחו אימונים כי מעתה לא יתערבו בשום עניין במחנה, בין טוב ובין רע, ולא יתנגדו יותר למעשיה. מחוסר ברירה הוכרחו הרבנים להיכנע לכל דרישותיה. אך כמובן בסתר פעלו רבות בקרב יושבי המחנה.

על אדמת הקדש

לא עברו ימים מועטים ושערי הארץ נפתחו, רבי חיים ז״ל וחביריו הכינו עצמם לעלות לארץ הקדש משאת נפשם, אשר לה ציפו ולמענה סבלו ועונו. למרות שראב״ד עדן בקש מרבי חיים ז״ל להשאר עמו במחיצתו ולעלות יחד עמו כמאסף לכל המחנות באמרו לרבי חיים ז״ל: ,,השאר עמנו והיית לנו לעינים, דע כי אנחנו לא נשאר פה בגולה כי הערבים ישחטונו, ולכן אל תדאג, עלה נעלה לארץ הקדש, רק המתן עד סוף העליה ואנחנו נהיה מאסף לכל המחנות״, לא הסכים רבי חיים ז״ל באמרו: ,,דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה, מי יימר דזכינא לה״. זכה רבי חיים ז״ל ונכנס לארץ עם ראשוני העולים הוא ואשתו ובניו הקטנים. תחילה שוכן במחנה עולים בעתלית, ולאחר מכן הועברו לכפר יהודיה (יהוד), שם התגורר רבי חיים ז״ל עד יומו האחרון.

כאשר דרכה רגל רבי חיים ז״ל על אדמת הקדש, קבל על עצמו לחיות בה כאדם פשוט. לאור נסיונו במחנה גאולה עם שליחי המפלגות, ידע נאמנה את המצב בשטחי הדת השורר בארץ. למוסדות הרבנות סירב להכנס ולא ראה תועלת רוחנית בכניסתו אליהם, בהיות וסמכותם מצומצמת מאד, ואף שחוגים מסויימים רצו שיתמנה כרב או כדיין, ולחצו עליו מאד, לא קבל, כי אמר: ,,להיות דיין כפי

שמצוה עלינו התורה אין באפשרות כפי המצב בארץ כיום". וכה כותב רבי חיים ז"ל במכתבו לאחד מבתי הדין הרבניים בארץ: „...ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, קדושתה מיושביה, ראיתי חופשיות הדת יותר מחופשיות החוקית...". ואם להתמנות בשביל שררה וכבוד, הם כי לא להזכיר. ואם בשביל פרנסה, הקב"ה זן ומזין לכל ושולחנו ערוך לכל. ולעבוד בעבודת קרקע אשר רבי חיים ז"ל ראה בה צורך גבוה, וכלשונו: „ידעתי אדוני גם ידעתי... וכ"ש בארץ ישראל שהעבודה בתוכה יש בה צורך גבוה, ויותר על כן בעבודות הקרקע...": על אף זאת לא יכל רבי חיים ז"ל מפאת חולשתו לעסוק בעבודה זו, וכפי שהוא כותב במכתבו לאחד מחבריו: „....מה לעשות באיש אשר כמוני היום, שאני בן חמישים ואחד ומצב גופי כבן שמונים, כי זקנה קפצה עלי מחמת יסורין ודוחק אשר קבלתי...". עז היה בטחונו של רבי חיים ז"ל בהקב"ה כי לא יעזבנו באחרית ימיו, ולכן אף שניסו להשפיע עליו בכל דרכי השכנוע ואף ניסו להחתימו על מסמכים שונים, סירב בכל תוקף.

רבי חיים ז"ל, כדרכו בכל דבר לעמוד בתפלה לפני בורא עולם, נשא תפלה לפני הקב"ה כי יראנו איזה דרך ישכון אור, ומן השמים הורוהו לטפל בילדי ישראל, כי אם אין גדיים אין תיישים, ולמרות חולשתו הגדולה שוב מכתת הוא את רגליו מעיר לעיר ומכפר לכפר, מייסד שיעורי תורה לנוער ולמבוגרים, מייסד בתי כנסיות ומקומות תורה ותפלה, ואף תומך במוסדות שהקים מהכנסותיו הדלות, והכל לשם שמים. וכה הוא כותב באחד ממכתביו, בו רואים אנו את טוהר מחשבותיו: „...ובהגיע המכתב לידי שמחתי מאד ונשקתיו, ואמרתי ית' ה' שיש לנו אנשים קדושים כאלה, האוהבים להשריש את האמונה בה' ובתורתו יותר על מה שהם קשורים ודבוקים באמונתו ית' ובתורתו, ברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמיתו מעמו, והעמיד להם רועים נאמנים. אגיד לך אדוני, כי אחרי המכתב שקבלתי הוכרחתי

לעזוב את ביתי ולהסתובב בכל הכפרים והשיכונים שיש בהם אנשים תימנים העם שהם מאנשי משמעתי, ורובם היו תלמידי בתימן, יסדתי אותם בענין הלימודים ששלח האדון וגם בענין כמה לימודים הנצרכים לענין הזמן, יהי לבך בטוח... ועדי וסהדי במרומים כי אני משתדל בכל הכח שלי לשדל את העם הישראלי בכל מקום שאני נמצא, להשתדל בכל כחם בעסק התורה גדוליהם עם קטניהם, לא רק ביהודיה (יהוד). ויתברך ה' הם שומעים לקול מוריהם... והב"ה יעזרנו על דבר כ"ש, כי אני מחשבה אחרת יש לי, הואיל והדור כולו לא הולך בסדר, אולי יעזור לנו ה' ברחמיו לעזר ולהועיל לנו ולכל עם בנ"י...".

ובמכתב אחר הוא כותב: „...הנה שלחתי למען הילדים הלומדים... לי"י, ואבקש מכל המשתדלים שינהיגו את הילדים בקדושה ובטהרה עפ"י התורה".

פרי עטו

חיבורים רבים חיבר רבי חיים ז"ל, אך בענוותו הרבה מעולם לא גילה עובדה זו לאיש, ואף לאנשים המקורבים אליו ביותר, ורק לאחר פטירתו התגלו הכתבים בין ספריו.

כבר בשחר ילדותו החל רבי חיים ז"ל בהעלאת חידושיו – שנתחדשו לו בדרך לימודו – על הכתב. תחילה כתבם בגליוני הספרים שלמד בהם, ולאחר מכן בדפים וקונטריסים. כאשר נתרבו הקונטריסים, קיבצם רבי חיים ז"ל וערך מהם ספרים, וכדבריו, לא ח"ו להתפאר, ולהתיהר, אלא במטרה להכין צדה לדרך, וכמזבח כפרה: „כי הכותב חידושי תורה בזמן הזה נחשב לו כאילו הקריב קרבנות, ויותר מקרבן, כי הקרבן מבריח הקליפות שנתדבקו באחורי

הקדושה, אבל ע"י חידושי תורה בורא שמים חדשים" (הקדמתו לספרו „ארזי הלבנון").

וכה הוא כותב בהקדמת ספרו „מגיד הרקיע": „מה אני מה חיי... נבזה וחדל אישים כמוני, במה זכיתי לכל זה, לולי שה' עושה צדקה וחסד... מה גם אני אשר חטאתי ועוונותי רבו למעלה ראש, ואשמתי גדלה עד השמים...". ובמקום אחר הוא כותב: „אמרתי אני צעיר הצאן, איש צעי"ר, מתי אעשה גם אנכי צדה לדרך אשר כל בני אדם מזומנים לה...".

כשחותם רבי חיים ז"ל את שמו חותם הוא בענווה רבה: „אנא ספרא חלשא ומחברא ומקבצא ומסכינא, הצעיר והקל, כה מעתיר ומתחנן ומקוה לחסדי אהיה, הצעיר חיים יצ"ו ב"ר יחיא הי"ו ס"ט המכונה בידה" (הקדמת ספרו „לריח שמניך טובים"). או: „אני המדבר דל ועני, דך ורש ומך ואביוני, חיים יחיא אלסנואני".

מעודו היה דואג רבי חיים ז"ל וחושש שמא חידושיו אינם אמיתיים, ועל ידם בורא הוא רקיעי שוא וארצות שוא, וגורם להרוג נפשות ח"ו, כאמור בספר הזוהר הקדוש. אך ניתן לו אות מן השמים כי חידושיו אמיתיים, כאשר ראה בחלומו את מורו ורבו הגאון רבי שלמה טביב ז"ל יוצא מביתו ובידו איזה קונטריסים ממה שחידש, וכששאלו רבי חיים ז"ל מדוע נטלם, ענהו רבו: „אשים עיוני עליהם ואחזירם". וכשהשכים רבי חיים ז"ל שמח על המראה כי בודאי נחמדו חידושיו בעיני רבו, (כך נמצא כתוב בכתב ידו).

אופק חיבוריו של רבי חיים ז"ל משתרע על פני כל חלקי התורה, תנ"ך ותלמוד, זוהר ותיקונים, קבלה ומדרשים, מוסר והלכה, שו"ע ושו"ת, תפלות ושירים. כל ספר שהיה בהשגת ידו של רבי חיים ז"ל,

בין בדפוס בין בכתיבת יד, עבר תחת עיונו הזך. שעות רבות היה מבלה אצל סוחרי הספרים, ומעביר תחת עיונו הזך ספרים שלמים שלא היו בהישג ידו.

רבי חיים ז״ל כתב את חידושיו על פי הקדמותיהם של גדולי המחברים: השל״ה והאור החיים, הבעש״ט והחיד״א ועוד, ובראשם האר״י והרש״ש ז״ל. ואף מאחרוני זמנו: הגאון רבי יוסף חיים, הגאון רבי שאול דוויק ז״ל ועוד, ואף מציב שם לרבותיו ורבותיהם בהעלאת חידושים מתוך כתביהם שמקום המצאם אינו ידוע: הגאון רבי יעיש חדאד, הגאון רבי שלמה טביב, הגאון רבי יעיש קורין ז״ל (מח״ס ,,מחמדי שמים, ואף חיבר ספר על כוונות התפלה כדוגמת ,,סידור הרש״ש״).

רבי חיים ז״ל מחדש חידושים על פי הקדמותיהם ודבריהם, אך יחד עם זאת אינו חושש לחלוק על דבריהם בשעת הצורך, ואינו נושא פנים בתורה, ואף על דברי רבו הגאון רבי שלמה טביב ז״ל הוא מעיר: ,,מצאתי בכ״י מ״ו שלמה טביב ז״ל, שלא יאמר ולאקמא שכינתא מעפרא אלא דוקא כשועסק בתורה, או כשהולך בדרך לדבר מצוה, או בקיום איזה מצוות. אבל בסעודות שבת ויו״ט ובקידושיה לא יאמר ולאקמא שכינתא מעפרא, וה״ה בכל שאר הנאות הגופניות כגון באכילה ושתיה והליכה ומר״מ וכיוצא לא יאמר ולאקמא וכו׳ והביא ראיות ע״ז עיין בדבריו. אך לא ידעתי למה נתן דבריו לשיעורין ולמה לו לחלק בכך, וגם כי כל דבריו שכתב לא מסיימי לי כלל, ושותי״ה דמר לא ידענא, ולא ירדתי לעומקן, ולדידי לא יש לחלק...״.

רבי חיים ז״ל שלח ידו אף בשירה, שירתו בלולה משלשה שפות, עברית, ארמית וערבית. בשיריו העלה רבי חיים ז״ל רבים מהגיגיו,

עמוד מאחד מספריו בכתב ידו

כיסופיו לגאולת ישראל, ואהבתו לתורה ולמצוות. אהבתו זו לתורה ביטא רבי חיים ז״ל בשירתו זו:

„אהובת לבבות. מכסף וזהבות.
ואורות נערבות. מאורה חצובות.
נפשות נלהבות. לאהבתה עריבות.
תורת אל תמימה. מכל מום שלימה:...

..יפה היא וברה. מפנינים יקרה.
ומזהב אופירה. לי יקר הדרה.
ומספיר ביקרה. בה ריוח לסחרה.
לא ליזיל לימא. ולא לעלות שמימא:...

...אשרי איש יבינה. לשירי זה לנכונה.
ירננה בנגינה. בדעתא גם ובינה.
ובחכמה ירונה. לרמזים בתבונה.
לשירי זה אחתומה. בשבח אל במרומא:״

רבי חיים ז״ל אף כתב וחיבר קינות לתיקון חצות ולט׳ באב, ורשות לקדושה דנעילה, ועוד פיוטים רבים.

כאדם שנהירין לו שבילי השירה ורעיונות המחברים, פירש ופיענח רבי חיים ז״ל צפונות השירים והסבירם בטוב טעם ודעת, החל משירי ופיוטי רבי יהודה הלוי ז״ל, ופיוט „לכה דודי״ לר״ש אלקבץ ז״ל, רבים משירי רבי שלם שבזי ז״ל, „קערת הכסף״ לר״י האזובי ז״ל, וכלה בשירי מחברים מחביריו וידידיו, כגון שירי הגאון רבי רצון עמרם ז״ל ראב״ד שרעב, אשר רבי חיים ז״ל היה מעריצו ואוהבו ביותר, ובשיר ששלח לו משבחהו וכותב: „...אני שוקק,

לקולמוסו וחושק, ולב דולק, באהבתו תדירא; ונכבדות, מדובר בו בחידות, דבר סודות, בפיו מפז יקרה; ...כמו שמן, ידעתיהו בתימן, גבר חכמן, בכל ספרי וספרא; יהי ,רצון', מבורך טוב ועליון, ורב ששון, ושמחה גם ואורה;...

רבי חיים ז"ל חיבר שמונה עשר ספרים, וכלשונו: ,,ח"י מחיים".

א. ,,**מקום מקדש**", פירוש על התורה בדרך הפרד"ס, יצא לאור בשנת התש"מ.
ב. ,,**עטרת תפארת**", על התורה בדרך המוסר.
ג. ,,**תורת חכם**", על נביאים וכתובים בדרך הפרד"ס.
ד. ,,**כבוד אל ומגיד הרקיע**", ביאורים ופירושים על הזוהר.
ה. ,,**מתוקים מדבש ונופת צופים**", ביאורים ופירושים על תיקוני הזוהר.
ו. ,,**ארזי לבנון**", כדוגמת ספר ,,מדרש תלפיות", לפי ערכים א-ת.
ז. ,,**אמרות טהורות**", פירושים וביאורים על מימרות מהגמרא.
ח. ,,**גובא דאריותא**", חידושי הלכה.
ט. ,,**קישוטי כלה**", ילקוט הלכות נישואין ואירוסין.
י. ,,**קרבן מנחה**", ביאור רחב על ספר ,,מקור חיים" הלכות שחיטה וטריפות להגאון רבי יחיא ב"ר יעקב צאלח ז"ל, המכונה ,,מהרי"ץ בן יעקב".
יא. ,,**שאלות ותשובות**", תשובות בהלכה שהשיב לשואליו, ומה שנשא ונתן עם חביריו חכמי תימן.
יב. ,,**קיצורי דינים**" וביאורים עליהם עם דקדוקי דקדוקים.
יג. ,,**מצא חיים**", עם פירוש ,,זקן אהרן", ליקוטי דינים ומוסר מהזוהר הקדוש.
יד. פירוש על תפילות כל השנה עפ"י הסוד, עם הכוונות השייכות להם.

טו. **„לריח שמניך טובים"**, חידושים בדרך הפרד"ס על התפילה.
טז. **„לקט שכחה ופאה"**, ליקוטים.
יז. פירוש למסכת אבות, בדרך הפרד"ס.
יח. פיוטים ושירים, ופירושים על שירים ופיוטים רבים.

עוד הרבה מחידושיו פזורים בעלים ובמכתבים רבים.

ותורתך בתוך מעי

חסיד במעשיו היה רבי חיים ז"ל, ומקיים כל מילי דחסידותא. מסגף עצמו בכל מיני סיגופים. אכילתו בצמצום רק כדי חייו, בשר לא אכל כלל בימות החול, ורק לכבוד שבת היה טועם משהו כדי לקיים מצות „עונג שבת". כל זה היה כדי להגביר את נשמתו הרוחנית על גופו הגשמי. וכה סיפר רבי חיים ז"ל לאחד ממקורביו: כשנתיים לפני פטירתו אושפז רבי חיים ז"ל בבית החולים „אסף הרופא", והבחנת הרופאים היתה כי לקה ב„מכת התולעים" במעיו, ולכן בודדוהו מכל מגע עם שאר החולים. ראה הרופא כי אינו אוכל כלום פרט לפת חריבה וניסה לשכנעו שיאכל מנת עוף מידי יום ביומו כדי שיתחזק. אמר לו רבי חיים ז"ל: „יש לי ספריה גדולה בביתי, המכילה למעלה מאלפיים ספר, ובכולם למדתי, והנני יודעם כמעט על פה, וכל זה בזכות שלא אכלתי ולא ענגתי את גופי במאכלים מקטנותי, ולכן התקיים בי הפסוק ,ותורתך בתוך מעי'. ועתה הנכם חוששים לתולעים בתוך מעי, אין הדבר כן אלא ,אל תיראי תולעת יעקב', ,תולעת הספרים' הם במעי ולא תולעים גשמיים". השיבו הרופא ואמר: „אם כן, נעבירך סידרת צילומים, ותראה בעיניך את התולעים". השיבו רבי חיים ז"ל: „כתיב ,אך בצלם' יתהלך איש', כל ,אך' מיעוט, ר"ל לא בצילומים יתהלך איש, ולא תמצאו מאומה". ולתדהמת הרופאים כן היה, ולמחרת שוחרר רבי חיים ז"ל מבית החולים.

מהנהגותיו בקדש

בכל מהלכיו, על כל צעד ושעל, היה מוקף רבי חיים ז"ל בהנהגות קדש שהנהיג בעצמו ובחומרות יתר. כל מאכלו מבקר עד ערב לא היה אלא פרוסת לחם וביצה. היה נמנע מלישון בשבת, והיה מזהיר את מקורביו לשבת ולעסוק בתורה מחצות יום הששי וכל השבת עם מוצש"ק עד חצות הלילה, וכה הוא כותב בספרו „לריח שמניך טובים": „...ועל כן אני אומר לאותן העושים מלאכה ביום ששי מחצות ומעלה, וביום ש"ק ישנים, ואומרים שהם מקיימים מה שאמרו „שינה בשבת תענוג", כי זה אינו אצלנו אלא אצל חכמי הדורות הראשונים כמו האר"י ז"ל, וכמו הרשב"י ואחרים כמותם, ומה נעשה אזובי קיר שאנו ישבים בטלים... וגם אותם העושים מלאכה במוש"ק ואומרים אין בו איסור, אלא אין בו ברכה הוא האיסור, ואינם יודעים שנשמתם חוטפים אותן הקליפות ונדבקת בהם, וחוטפים השפע הנשפע להם, אוי להם אהה עליהם, ההי"ב כע"י (ה' הטוב יכפר בעד כל עמו ישראל) אכי"ר".

לפני כניסתו לבית הכנסת להתפלל, בעמדו בפתח בית הכנסת היה נוהג לומר את הפסוק „ואני ברוב חסדך" הרמוזים בו שלשת האבות, וכה הוא כותב: „...ואני ברב חסדך, זה אברהם איש החסד. אשתחוה אל היכל קדשך, זה יצחק שנתקדש ע"ג המזבח לעולה תמימה. ביראתך, זה יעקב שנאמר בו מה נורא המקום הזה, ולכך אומר זה הפסוק בפתח ביה"כ כדי ליטול רשות מג' אבות אי"ו. ואח"כ... ואני תפלתי וגו' כדי לחבר דוד שאמר פסוק זה עם ג' אבות, כי דוד הוא רגל רביעי במרכבה". לאחר פסוק זה היה נוהג להתפלל תפלה קצרה, וכה היה אומר: „יהי רצון מלפניך... שאני עבדך בן אמתך באתי להתפלל לפניך, שבזכות שלשה אבות הרמוזים בזה הפסוק תעלה תפלתי לפניך לרחמים ולרצון, ותעלה לפני סנדלפו"ן

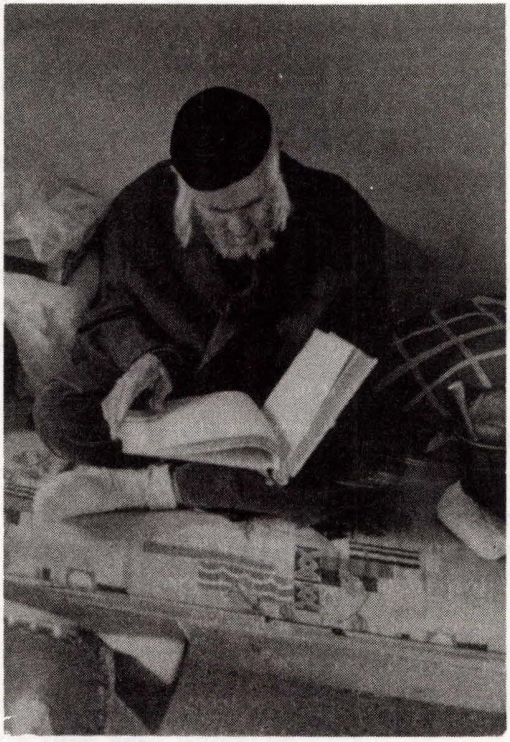
שהוא בעולם העשייה, ומעולם העשייה לעולם היצירה, ומעולם היצירה לעולם הבריאה, ומעולם הבריאה לעולם האצילות, ותועבר בכל עשר ספירות דעשייה ודיצירה ודבריאה ודאצילות, ותעלה למעלה מעלה להיות עטרה לראשך, ותקבלנה ברחמים וברצון, ותתן לי שאלתי ובקשתי אכי"ר". אח"כ היה אומר נוסח זה: „יהי רצון... שיהא לבי מסור בידי כדי שלא אשכחך".

רבי חיים ז"ל היה נזהר מאד שלא להוציא קללה מפיו, ואפילו לשונות הפסוקים ומימרות התלמוד, היה מכנה על אחרים.

אלו הן מעט מהנהגותיו, ועוד רבות הן הנהגותיו הקדושות, בהן היה נוהג רבי חיים ז"ל, ומקדש עצמו במותר לו.

אחרית ימים

בשנת תשי"ט נחלש רבי חיים ז"ל וגם נתאלמן מאשתו, נשאר רבי חיים ז"ל בביתו מוקף ספרים רבים, ישב לו בפינתו נחבא אל הספרים, לומד ועובד את ה', מתייחד עם קונו ומתקדש בקדושה יתירה. בתקופה זו תלמידיו הגדולים היו באים אליו בצנעה, לומדים יחדיו, ורבי חיים ז"ל מאיר להם את צפונות התורה וסתריה. תלמידיו משתדלים שיבוא להתארח בביתם כדי להשרות את השכינה בביתם. את גודל הערצת תלמידי רבי חיים ז"ל אליו, רואים אנו מתוך השיר אשר נמצא בין כתבי רבי חיים ז"ל אשר כתב לו אחד מגדולי תלמידיו, במכתב זה מזמינו תלמידו זה לבוא אליו ליום פורים. והרי קטעים מהמכתב: „...שאי יונה שלומים, וחן וחסד ורחמים, לאיש צדיק תמים, ונודע בשערים;... ובואי אל מקומו, ודרשי את שלומו, יהי השם עמו, ולעד קרנו ירים;... ויראה אור יקרות, ויבין סוד ספירות, ומיתוק הגבורות, בחסדים גמורים;... לראש מורי ורבי,

רבי חיים ז"ל מתעמק בלימודו

וחותם על לבבי, הוא אדוני ואבי, ואלופי מנעורים; שמו נודע לתהלה, בתפוצות הגולה, אחד מיחידי סגולה, הגודרי גדרים; משענת הזמן, ועמוד המיומן, וצנצנת המן, השמורה לדורים; רכב ישראל ופרשיו, ואחד ממקודשיו, שר חמשיו ושלישיו, וראש המדברים; מוכתר בכתר תורה, ומשנתו סדורה, ארי שבחבורה, סיני ועוקר הרים; שמו חיים זכריא, אחד מבני עליה, איש עצה ותושיה, דובר צדק ומישרים; סנואני שם משפחתו, אשריו ואשרי יולדתו, והסרים למשמעתו, זקנים עם נערים; חכם זריז ונאמן, כחוצפית התורגמן, משרעב שבתימן, מקום חכמים וסופרים;... לפי עניות דעתי, מקצת שבחך הזכרתי, וכולו שמור אתי, ברעיוני הטהורים; אבקש ממעלתך, לקיים הבטחתך, בוא אצלי במקלך ובמעותך, ביום שמחת פורים;... נאם בנך ותלמידך, מוקירך ומכבדך, ויוצק מים על ידך, שמעון ן' סעדיא משולמי".

חדשים ספורים לפני פטירת רבי חיים ז"ל החל המשא ומתן לשלום בין ישראל למצרים, כאשר שאלוהו מה דעתו על הסכמי השלום, אם יתבצע הדבר או לא, ענה תמיד: „יום השלום הוא יום טוב". לא ירדו לסוף דעתו, אך כאשר נפטר רבי חיים ז"ל ביום חתימת ההסכם, נודע הדבר למפרע, כי כוונתו היא יום טוב – יום פטירתו.

רבי חיים ז"ל נתבקש לישיבה של מעלה בכ"ז אדר התשל"ט בשנת השמונים ואחד לחייו, בצואתו ציוה שלא יספידוהו כלל רק יקראו כל הדרך, מביתו עד בית הקברות, „שיר השירים", ויעשו שבעה מעמדות כנהוג, ובכל מעמד יקראו שני מזמורים משיר המעלות. ומזמור החמשה־עשר, שהוא המזמור האחרון: „הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות", יקראו בשעה שמורידים את גופו לקבר. איסור ההספד חל גם בכל שבעת ימי

האבילות, השלשים והשנה, ורק בקש מכל הבאים לכבודו שילמדו לעילוי נשמתו משנה וזוהר. *)

*) רוב התוכן שבפרק זה לקוח ממבואו המאלף והרחב של הרב דוד יהודיוף נ"י לספר „מקום מקדש" שיצא לאור ע"י מכון „אור המזרח".

תצלומים ופקסימיליות

		עמוד
1.	סוחר יהודי	טו
2.	עיטור „תאג"	יז
3.	קטע מספר „חבצלת השרון" בכת"י	יט
4.	קטע מספר „מנחת יהודה" בכת"י	כג
5.	רבי יעקב ספיר ז"ל	מו
6.	קטע מקינתו של רבי יהודה גזפאן בכת"י	מט
7	רבי יחיא הלוי־אלשיך שליט"א	נג
8.	רבי חיים כסאר שליט"א	נד
9.	רבי יוסף שמן ז"ל	נו
10.	רבי ישראל משרקי ז"ל	נח
11.	רבי שלום הלוי־אלשיך ז"ל	סב
12.	רבי אברהם אלנדאף ז"ל בחברת רבי שלום הלוי־אלשיך ז"ל	סג
13.	קטע מתשובת רבי יחיא בדיחי ז"ל בכת"י	סז
14.	קטע משירי רבי יחיא בדיחי ז"ל בכת"י	עא
15.	סופר סת"ם תימני במלאכתו	עו
16.	קטע מספר „לחם תודה" בכת"י	עט
17.	האחים רבי אברהם, רבי מאיר ורבי פנחס אלנדאף ז"ל	פד
18.	רבי יחיא בדיחי ז"ל	פה
19.	שער ספר „רכב אלדים" בכת"י	פח
20.	קטע מספר „סגולות" בכת"י	פט
21.	רבי חיים קרח ז"ל	צא
22.	תשב"ר בתימן	צב
23.	„יגיע כפיים" בצנעא	צו
24.	רבי חיים קרח ז"ל בחברת תלמידיו רבי אהרן הכהן ורבי יחיא יצחק־הלוי ז"ל	צט
25.	רבי אברהם בדיחי ז"ל	ק

26.	רבי אברהם הכהן ורבי עמרם קרח ז"ל	קא
27.	רבי יחיא קרח ז"ל	קיט
28.	רבי אלעזר קרח ז"ל	קכ
29.	רבי עזרא קרח ז"ל	קכא
30.	רבי שלמה חבשוש ז"ל	קכה
31.	רבי סעיד עוזירי ז"ל	קכז
32.	רבי יחיא יצחק הלוי ז"ל	קכט
33.	עמוד מספר „שושנת המלך" בכת"י	קלז
34.	רבי יהודה חבשוש ז"ל	קמ
35.	חכמי ישיבת „תורת משה" וישיבת „חיי שלום"	קמא
36.	רבי שלום חבשוש ז"ל	קמג
37.	קטע מספר „רכב אלדים" בכת"י	קמו
38.	עסק התורה בישיבת „בית אלאוסטא" בצנעא	קמח
39.	רבי יוסף צובייר שליט"א בצעירותו בתימן	קמט
40.	קטע מתשובת רבי שלום קרח ז"ל בכת"י	קנא
41.	רבי עמרם קרח ז"ל	קס
42.	קטע מספר „מרפא לשון" בכת"י	קסד
43.	כתובת רבי עמרם קרח ז"ל	קעד-קעה
44.	רבי חיים סנואני ז"ל	קפב
45.	רבי מרדכי שרעבי ז"ל	קפג
46.	מקום קבורת רבי שלם שבזי ז"ל	קפה
47.	שיר תוכחה מרבי חיים סנואני ז"ל	קצא
48.	רבי יחיא נחום ז"ל בחברת רבי שלמה קוראני, רבי אברהם הכהן ורבי רפאל אלשיך ז"ל	קצה
49.	שיר אזהרה ותוכחה לשו"בים	קצח
50.	בית הכנסת הגדול בעדן	ריא
51.	רבי יחיא אברהם ז"ל	ריב
52.	רבי סאלם יעקב מנחם ז"ל	ריב
53.	רבי מנחם משה בנין ז"ל	ריב
54.	עמוד מאחד מספרי רבי חיים סנואני ז"ל בכת"י	רכה
55.	רבי חיים סנואני ז"ל בשעת לימודו	רלא

מקורות וציונים ביבליוגרפיים

„אבן ספיר"; קובץ „אוהב שלום"; „בואי תימן"; „בתלאות תימן וירושלים"; דיואן „חפץ חיים"; קובץ „הראל"; „זכור לאברהם"; „זכרוני אי"ש" שו"ת; חוברת זכרון לר"ס עוזירי ז"ל; חוברת זכרון לר"א אברהם הכהן ז"ל; „חמש מגילות" עם פירושי חכמי תימן, ובמבוא הספר; „חן טוב" ובמבוא הספר; „חשיפת גנוזים מתימן"; „יהודי תימן"; לוח „בית הלוי"; „לחם תודה"; „מיצירות ספרותיות מתימן"; „מנחת יהודה" ומבוא הספר; „מקום מקדש", ומבואו המקיף של הרב דוד יהודיוף; „מרפא לשון" מהדורא קמא ובתרא; „משכיל דורש" ומבואו המקיף של הרה"ג שלמה קרח; „משכיל על נגינות"; „משכיל שיר ידידות"; „סערת תימן"; „עלמות שיר"; „עץ חיים" למהרי"ץ ז"ל; „עריכת שולחן" ח"א; „פנים חדשות"; „פעמון זהב ורמון" כת"י; „קרבן תודה"; „רכב אלדים" כת"י; „שושנת המלך" ובמבוא הספר; „שרידי תימן"; תולדות הר"ש שבזי ז"ל; „תולדות יהודי תימן מכתביהם"; „תימן וציון".

תודה וברכה

להרה״ג ר׳ שלמה ע. קורח שליט״א
ולהרב פנחס קורח שליט״א
על עצותיהם הנבונות בעריכת הספר

*

להרב שמעון צאלח שליט״א
להרב סעדיה אלנדאף שליט״א
להרב משה יצחק־הלוי שליט״א
למר מאיר יצחק־הלוי הי״ו
למר יודא לוי־נחום הי״ו
להרב איתן יצחק־הלוי הי״ו
ולהגב׳ רומיה חייבי ת״מ
אלמנת ר׳ יחיא חייבי ז״ל
ה,,צלם״ בתימן
שהואילו בטובם להשאיל לנו תמונות
וצילומי כתבי יד

יבורכו ממקור הברכות ובכל אשר יפנו יצליחו

50 - RM039